

**АБЫПКАСЫМ
ЖУТАКЕЕВ**

АБЫЛКАСЫМ
ЖУТАКЕЕВ

БИШКЕК
БИЙИКТИК – 2013

Карт

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

А18
А18-93

~~А18~~ **Абылкасым Жутакеев: Чыгармалар жыйнагы/Түзүп, баш сөзүн жазган – К. Ибраимов. – Б.: «Бийиктик», 2013. – 204 бет.**

ISBN 978-9967-13-974-9

Бул жыйнакка акын өзү жазып калтырган жана кийин эл арасынан жыйналган чыгармалары топтолду. Жыйнак акындын 125 жылдык юбилейине карата даярдалды.

А 4702300200-13

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-13-974-9

© Түзгөн Ибраимов К., 2013

АБЫЛКАСЫМ ЖУТАКЕЕВДИН КӨРКӨМ-АДАБИЙ МУРАСТАРЫ

Абылкасым Жутакеев - жазгыч акын, кол жазма адабиятынын ири өкүлү. Төкмөлөрдөн айырмаланып, жазгыч акындар кат тааныгандыктан өз чыгармаларын кагазга түшүрөт, оңдоп-түзөйт, чыгармачылык процессти баштан өткөрөт. Бирок ошол эле учурда төкмөлүк өнөр да кала берет. Абылкасым - ошондой акындардын бири. Өткөн доордо жашап, жетимчилик менен жакырчылык жанына баткан акын адилетсиз заманды ашкере-леп ырдап келсе, Совет бийлигин кубана тосуп алып, жаңы заман жарчысы, тап күрөшүнө активдүү катышкан батрак-кедейлердин ырчысы болду. Анын сакталып калган чыгармалары анчалык деле көп эмес, бирок ошол эле чыгармалары менен кыргыз адабиятынын тарыхында өз ордун таап, акындар поэзиясына зор салым кошуп кеткен акын.

Абылкасым Жутакеев бар болгону кырк үч жыл өмүр сүргөн. Анын басып өткөн өмүр жолу тууралуу кең-кесири, толук маалымат жок. 1925-жылы өз колу менен жазып, билим комиссиясына тапшырган өмүр таржымалы табылбай калган. Азыр айтылып, жазылып келаткан маалыматтарга караганда Абылкасым Жутакеев 1888-жылы азыркы Нарын районунун Жан-Булак айылында, ошол кездеги административдик-территориялык аталыш боюнча Жети-Суу областы, Ка-

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

А¹⁸ 93

~~А18~~ **Абылкасым Жутакеев: Чыгармалар жыйнагы/Түзүп, баш сөзүн жазган – К. Ибраимов. – Б.: «Бийиктик», 2013. – 204 бет.**

ISBN 978-9967-13-974-9

Бул жыйнакка акын өзү жазып калтырган жана кийин эл арасынан жыйналган чыгармалары топтолду. Жыйнак акындын 125 жылдык юбилейине карата даярдалды.

А 4702300200-13

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-13-974-9

© Түзгөн Ибраимов К., 2013

АБЫЛКАСЫМ ЖУТАКЕЕВДИН КӨРКӨМ-АДАБИЙ МУРАСТАРЫ

Абылкасым Жутакеев - жазгыч акын, кол жазма адабиятынын ири өкүлү. Төкмөлөрдөн айырмаланып, жазгыч акындар кат тааныгандыктан өз чыгармаларын кагазга түшүрөт, оңдоп-түзөйт, чыгармачылык процессти баштан өткөрөт. Бирок ошол эле учурда төкмөлүк өнөр да кала берет. Абылкасым - ошондой акындардын бири. Өткөн доордо жашап, жетимчилик менен жакырчылык жанына баткан акын адилетсиз заманды ашкерелеп ырдап келсе, Совет бийлигин кубана тосуп алып, жаңы заман жарчысы, тап күрөшүнө активдүү катышкан батрак-кедейлердин ырчысы болду. Анын сакталып калган чыгармалары анчалык деле көп эмес, бирок ошол эле чыгармалары менен кыргыз адабиятынын тарыхында өз ордун таап, акындар поэзиясына зор салым кошуп кеткен акын.

Абылкасым Жутакеев бар болгону кырк үч жыл өмүр сүргөн. Анын басып өткөн өмүр жолу тууралуу кең-кесири, толук маалымат жок. 1925-жылы өз колу менен жазып, билим комиссиясына тапшырган өмүр таржымалы табылбай калган. Азыр айтылып, жазылып келаткан маалыматтарга караганда Абылкасым Жутакеев 1888-жылы азыркы Нарын районунун Жан-Булак айылында, ошол кездеги административдик-территориялык аталыш боюнча Жети-Суу областы, Ка-

ракол уезди, Нарын участкасындагы Жан-Булак айылында жарык дүйнөгө келген. Абылкасым ата-энесинен эрте ажырайт: төрт жашында энеси Уулча, көп узабай атасы Жутакей каза болот. Жетим калган Абылкасымды жакын туугандарынын бири Эшимбек колуна алып бага баштаганда ал адам да көз жумат. Ошентип, жетимдик башка түшөт, Мусабай деген байга малай жүрүп, күн өткөрөт.

Болочок акындын энеси Уулча жомокчу, кошокчу болсо, атасы Жутакей чоң молдо болгон экен дешет. Ошондон уламбы акын жаштайынан кат таанууга аракеттенип, чыгармачылыкка жакын, чыйрак өсөт. Жетимдигине карабай айылдагы Коңурбай молдонун үйүндө жүрүп, кызматын кылып, акысына кат таанып алат. Кийин Ат-Башынын Ак-Жарына тууган издеп көчүп барганда Буудайчы деген чоң молдодон билимин улантат. Дин мектебинен окуган¹, Чойбек уулу Абдрай менен кошо үйрөнүп жүрүп кат таанып алган² дегендей маалыматтар да бар. Эмнеси болсо да өз аракети менен жазганды үйрөнүп, ырларын кагазга түшүргөнгө жарап калса керек.

Абылкасым кыйынчылык, жокчулук турмушту, айрыкча, үркүн жылдарындагы үрөй учурган трагедиялуу окуяларды эл менен бирге өз башынан өткөрүп, анан жаңы заманга, Совет бийлигине туш болду. Аны акын өзгөчө зор кубаныч менен тосуп алды. Ойго келбеген жаңыча жашоо, бурулуш жылдары башталды. 1920-жылы Алма-Атадагы алты айлык мугалимдер

¹ *Абылкасым Жутакеев*. Ленин кошогу. Ырлар жана поэмалар. - Ф.: Кыргызмамбас, 1957. - 3-б.

² 1968-жылы Эшимбеков Салбардан жазылып алынган маалымат. - КФ, инв. № 25/218.

курсун бүтүрүп келгенден кийин Ат-Башыда алгачкылардан болуп мектеп ачкан. Туяк-Богошту деген жердеги Кулчундун тамын мектеп кылып, ошого балдарды чогултуп окута баштаган¹. 1922-жылы Коммунисттик партиянын катарына өткөн. Эл арасында кадр-барк күтүп, таанылып калган А. Жутакеев 1923-жылы Нарын уездиндеги «Союз кошчу» уюмунун төрагалыгына дайындалат. Бул «Союз кошчуга» ошол кездеги Кара-Тоо, Олдомор, Ак-Жар, Ак-Моюнда жашагандар бириккен. Айыл чарбасын коллективдештирүү мезгилинде Ак-Жар бириккен чарбасын уюштурууга активдүү катышып, анын биринчи башкармасы болгон. Ошентип Совет бийлигинин алгачкы жылдарынан тартып жооптуу кызматтарда иштей баштаган Абылкасым Жутакеев өкмөт менен партиянын тапшырмаларын чын дили менен талыкпай аткарууга киришкен. Ага чейин эле бала окутуп жүргөндө тамга таанытуудан мурда «эркиндик, теңдик, жаңы заман» жөнүндө окуучуларынын кулагына куюп, эсте тутуп калгыдай кылып түшүндүрчү экен². Ал «Союз кошчу» уюмун жетектеп турганда жалданып иштеген жарды-жалчылардын эмгегин коргоп, аларга эмгек акыны келишимдердин негизинде төлөп берүү боюнча чоң иштерди жүргүзөт. Келишимди бузган байларды сот жообуна тарттырып, батрактардын эмгек акысын өндүрүп берип турган³. Абылкасымдын мындай иш-аракеттери эзүүчү

5

¹ Эсенканов А. Агартуучу да, акын да...//«Советтик Кыргызстан», 1988. - 10-ноябрь. - 5-6.

² Эсенканов А. Ырчылыгы ишмердигине айкалышып... - 2. // «Нарын правдасы», 1988. - 6-октябрь.

³ Жаналиев Н. Өз табынын ырчысы// «Нарын правдасы», 1978, 21-сентябрь.

таптын өкүлдөрүнө жаккан эмес. Алар карап турмакпы, Абылкасымга жалган жалаа жаап, ага каршы ар кандай ушак-айыңдарды таратышат.

Акын ушинтип Совет өкмөтүнүн камкордугуна бөлөнүп, өзү да жан үрөп иштеп турганда бел ооруга (сөөк учук) чалдыгат. Бул оору буга чейин жазылып жүргөндөй 1926-жылы эмес, 1924-жылы эле башталса керек. Анткени анын өзүнүн бир ырында «Даба берсе дартыма, Жашым отуз алтыда... Өтүп кетсем дүйнөдөн, Сөзүм калсын артымда» деп, отуз алты жашында ооруп калганын жазат эмеспи. Абылкасым оорудан арылуунун айласын издеп Ысык-Көлгө Койсарыга барып, Алматы, Ташкент доктурларына чейин кайрылат. Акыры Кызыл Жарым Ай коомунун жардамы менен¹ 1931-жылы август айында Крымга дарыланууга барып, кайра кайтпай, 1931-жылы каза болгон. Басма бетине жарыяланган маалыматтардын бирине караганда Абылкасым Крымга баргандан кийин үй-бүлөсүнө эки жолу кат келет. Экинчи каты Ат-Башыга кышында келген. Анда: «Эки кил эт коштум. Кадимки кулун сынына келдим. Айыктым. Туз-насиб буюрса жакында барып жүздөшүп калаарбыз» - деп жазган. Бирок ал кыш да, келерки кыш да өтөт. Абылкасымдан дайын жок. Эки жыл өткөндөн кийин акынды үй-бүлөсүнө угузат. Ошол кезде поезд кыйроого учурап, Абылкасым да ошол поездде экен, кийин аныкталды деп айтышыптыр угузгандар². Демек акындын

¹ Муну акындын жазган ыр саптары ырастайт. Анткени, айрымдары Жазуучулар Союзу жиберген десе, айрымдары Өкмөттүн камкордугу менен барган деп жазып келген.

² Эсенканов А. Ырчылыгы ишмердигине айкалышып... - 2. // «Нарын правдасы», 1988. - 6-октябрь.

сөөгү эл-жерине жетпептир, өлүмү жөнүндөгү маалыматтар бүдөмүк бойдон калат. Акындын дүйнөдөн кайткан жылы жөнүндө да бир беткей маалымат жок. К.Маликов 1932-жыл десе, С. Байкожоев, К. Кырбашев өңдүү бир катар авторлор 1933-жыл деп эсептейт. Абылкасым Жутакеевдин көзү өтсө да, анын артында көркөм сөз казынасын толуктай турган түбөлүктүү адабий мурасы калды.

Абылкасым Жутакеевден бир уул, эки кыз калган: уулу - Союз (Мукамбеткалый), кыздары - Расия, Төлөбүбү. Атам кедейчилик, жетимчиликтен улам кеч үйлөнүптүр. Апам күйөөсүнөн 26 жашында калган. Жаш калгандыктан кийин күйөөгө чыккан. Ал киши көлдүк болчу, бизди Көлгө алып кеткен. 1941-жылы айылга кайра келип, согуш чыгып калгандыктан окубай калдым деп жазат уулу Союз¹. 1979-жылы Кыргызстан Жазуучулар Союзунда Абылкасым Жутакеевдин 90 жылдыгына арналган салтанаттуу жыйын өткөрүлүп, карыя журналист Н. Жаналиев баяндама жасаган. 1981-жылы Жан-Булак айылындагы орто мектепке Абылкасым Жутакеевдин ысмы берилген. 1988-жылы акындын 100 жылдык юбилейин белгилөө боюнча токтом кабыл алынган. Даярдык көрүлө баштаганда, тилекке каршы областтын борбору Ысык-Көлгө которулуп, ал юбилей өткөрүлбөй калган.

* * *

Абылкасым айылдык молдолордон кат таанып алгандан кийин айрым чыгармаларын кагазга түшүрүп жүрүшү толук мүмкүн.

¹ Акындын уулу Союз Абылкасымов жазып калтырган кол жазма материал. 1993-жыл, июль. Өздүк архив, 23-бет.

Көңүлдө сырды жазууга,
Кол жазма - менин дептерим ...

деген ыр саптары бул ойду ырастайт. Бирок андай кол жазмалары бизге жеткен жок. Чыгармачылыгы эрте ойгонуп, бала кезинен ырдап жүргөнү менен сакталып калган чыгармалары анчалык көп эмес. Болгону эки жыл аралыгында, 1924-1926-жылдардын ичинде өзү жазып калтырган айрым чыгармалары жана кийин эл арасынан топтолгон бирин-серин ырлары бар. Ал чыгармалары төмөнкүлөр:

Биринчи - өзү жазып, Билим комиссиясына жөнөткөн чыгармаларынан сакталып калганы: 1924-жылы «Ленин кошогу», «Ленинди жоктоп батрактардын кошогу», 1926-жылы «Качак турмушу», «Үч доор», «Кесел кедейдин арманы». Мындан тышкары өзү жазып калтырган маалыматка караганда «Орто Азия улут чек арасына карай бөлүнгөндөгү ыры» (жазылган жылы белгисиз, 1924-жыл же 1925-жыл болушу мүмкүн - И. К.), 1925-жылы жиберген «12 бап адабияты» жана ошол эле жылы Э. Арабай уулуна тапшырган «Лениндин экинчи кошогу», акындын өзү жөнүндө жазган таржымалы болууга тийиш эле. Тилекке каршы бул кол жазмалары дайынсыз жоголгон. А. Жутакеевдин чыгармаларын кайрадан көчүргөн кол жазма түрүндөгү жана машинага басылган бир нече нускасы бар. Бирок ал көчүрмөлөр өтө так болбогондуктан, жарык көргөн жыйнактарга тескери таасирин тийгизген. Кээде кол жазмага кимдир бирөөлөр кийлигишип, автор койгон темаларды өзгөртүп койгон учурлар кездешет. Айрым чыгармаларын 1932-жылы Белек Солтоноев көчүрүп алган.

Экинчи - эл арасынан жыйналган чыгармалары: «Эл качканда», «Чегиртке каптаганда», «Ленин кошогу»,

«Абдырай өлгөндөгү кошок», «Түрмөдөгү ыр», «Базар». Бул аталган чыгармаларды 1968-жылы Эшимбеков Салбардан Сарымсаков Абдырай жазып алган. Ал эми акындын уулу Союз 1948-жылдан тартып, эл ичинен атасынын ырларын жазып алууга көп аракет жасап, жыйнаган материалдарын Кол жазмалар фондусуна тапшырып турган. Ал чыгармалар: «Жокчулук», «Какшатып алдың чыгымды», «Арык каздырган төрөгө», «Коммунисттик партия», «Эркин-Тоо», «Ыракмат тууган энеге», «Раатчы», «Союз кошчу». Бул ишин ал андан ары да тынымсыз уланта берген. Шүкүрбек Бейшеналиев 1988-жылы жазган бир макаласында: «Акындын мурасчысы Союз Абылкасымов жакында Жазуучулар Союзуна атасынын жазган, айткандарынын жаңы түрмөгүн табыштады... анын журтчулуктун кеңири катмарына белгисиз ырларынын айрымдарын окурмандарга сунуш кылуу маселеси да каралууда»¹ - деп жазган. Бул тапшырылган кол жазмалар кайда калганы белгисиз. Бирок ошолбу, же башкабы акындын уулу Союздун 1993-жылы жазып калтырган кол жазма материалдарынын сакталып калышы Абылкасымдын адабий мурасын кыйла толуктап, чыгармачылыгы жөнүндө тереңирээк маалымат берип, байытып турат десек болот. Мындан сырткары акындын токсон жана жүз жылдык юбилейине карата жарыяланган макалаларда эл ичинде айтылып калган айрым бир ырларынан үзүндүлөр бар.

Ошентип, толук болбосо да, Абылкасымдын ар түркүн чыгармаларынан аздыр-көптүр сакталып калып,

¹ Бейшеналиев Ш. Алгачкылардын бири: /Акын А. Жутакеевдин 100 жылдыгына карата// «Кыргызстан маданияты», 1988. - 10-ноябрь. - 5-б.

аны көркөм адабият башатында турган жазгыч акындардын ири өкүлдөрүнүн бири катары таанып отурганыбызга шүгүрчүлүк. Анын чыгармаларынын сакталып калган кол жазмалары тууралуу бул китептин акырындагы «Түшүндүрмөдө» кененирээк маалымат берилет.

Ушул жогоруда айтылган кол жазмалардын негизинде акындын чыгармалары үч ирет өзүнчө жыйнак түрүндө басылып чыккан. Биринчи ыр жыйнагы 1957-жылы 4000 нуска менен жарык көргөн¹. Көлөмү эки басма табакка чыкпайт. Китепчедеги ырлар ага чейин чыккан «Жазгыч акындар» (1956) аттуу жыйнактан алынган. «Абылкасымдын бизге жеткен ырлары бардыгы болуп тогуз тема»² - деп, «Ленин кошогу», «Кеңеш өкмөтү», «Үч доор», «Качак турмушу», «Кайран эл», «Кайткан эл», «Жетимдик», «Кесел кедейдин арманы», «Жаңы конуш» деген чыгармаларын кыскартуулар менен жарыялаган. Жыйнакты ким түзүп, чакан баш сөздү ким жазганы белгисиз.

Экинчи жыйнагы 1974-жылы 10 000 нуска менен басылып чыккан, көлөмү төрт басма табактан ашат³. Жыйнакты Жаки Таштемиров түзүп, баш сөзүн жазган. «Колдо бар материалдардын баары дээрлик акындын азыркы жыйнагына топтоштурулуп, кээ бир чыгармалары кыскартылган түрүндө берилди»⁴ - дейт. Чындыгында эле акындын негизги чыгармалары ушул жыйнактан орун алган. Бирок өкүнүчтүү жагы айрым көлөмдүү чыгармаларынын ошол мезгилдин идеология-

¹ *Абылкасым Жутакеев. Ленин кошогу* (Ырлар жана поэмалар). - Ф.: Кыргызмамбас, 1957. - 49 бет.

² Ошондо, 3-бет.

³ *Жутакеев Абылкасым. Ленин кошогу. Ырлар жана поэмалар.* - Ф.: «Кыргызстан», 1974. - 128-бет.

⁴ Ошондо, 14-бет.

сына, улут саясатына байланыштуу кыскартылып берилгендигинде. Кубанычбек Маликов учурунда бул жыйнакты окурмандардын сүймөнчүлүгүнө ээ боло турган «салабаттуу» жыйнак катары баалап, ошол эле учурда бир катар кемчиликтерин да көрсөткөн эле. Анын пикирине караганда акындын кайсы бир ырлары кайталанган, айрым ырларына «түзөтүүлөр» киргизилген, бирок андай түзөтүүлөр чыгарманын маанисине да, көркөмдүгүнө да пайда келтирген эмес, китептин сүрөт жасалгасы да А. Жутакеевдин поэзиясынын рухун анча таба алган эмес, көркөмдүк деңгээлине даражалаш келе албайт. Ошондой эле жыйнактагы чыгармалар кайдан алынып, кимден жазылганын көрсөтсө, айрым түшүнүктөргө түшүндүрмө берилсе жакшы болмок, анткени бул өтө маанилүү нерсе деп эсептейт¹.

Акындын туулган күнүнүн 100 жылдыгына карата 1988-жылы үчүнчү ыр жыйнагы 3000 нуска менен жарык көргөн². Китепти Жаныбек Төлөев түзүп, коомдук башталышта чакан кириш сөз жазган. Мурдагы жыйнактарга салыштырганда өтө эле жупуну. Түзүүчү өзү да «жыйнак болбой эле «жыйнакча» болуп калды»³ деп, көңүлү толбойт. Белгилей кетчү нерсе, ушул жыйнактагы «Аралаш терме» деп аталган акыркы чыгарма Абылкасымдыкы болду бекен? Далилдей турган маалымат жок. Анткени, А. Жутакеевге тиешелүү деп эсептелген кол жазмаларда да, мурда басылып чыккан

¹ Маликов К. Кыргыздын таланттуу акыны // «Кыргызстан маданияты», 1975, 7-август, 12-13-бет.

² Абылкасым Жутакеев. Ленин кошогу: Ырлар/Түзгөн жана коомдук башталышта кириш сөзүн жазган Ж. Төлөев. - Ф.: «Кыргызстан», 1988. - 32 бет.

³ Төлөев Ж. Жаңы доордун жарчысы // «Кыргызстан маданияты», 1988, 10-ноябрь. 5-бет.

жыйнактарда да мындай чыгарма жолукпайт. Балким кандайдыр бир далилдүү фактынын негизинде жыйнакка киргизилген чыгар. Бирок акындын чыгармачылыгында бул терме ыр эмнегедир жападан жалгыз экендигин, экинчи жолу бул жанрга автор кайрылбагандыгын адабиятчы Л. Үкүбаева да белгилеп өткөн¹.

Абылкасым Жутакеевдин айрым чыгармалары бул жыйнактарга чейин эле жарык көрүп келген. Кубанычбек Маликовдун жазган маалыматына караганда акындын алгачкы чыгармасы 1925-жылы «Ленинди жоктоп батрактардын кошогу» деген ат менен жарык көрүп, «кыргыз жаштарынын көбү бул казалды жаттап алышып обонго салып ырдап жүрүшчү»² экен. Чыңдыгында акындын эң көп жарыяланган чыгармасы да - «Ленин кошогу». Анын себеби түшүнүктүү. Кийинчерээк 1937-жылы «Кызыл Кыргызстан» газетасынын 21-январдагы санына, андан кийин «Октябрь шаңы» (1957), «Достук үнү» (1963), «Ленин биздин күнүбүз» (1970) сыяктуу бир катар китептерде басылып чыкты, акындын бардык жыйнактары ушундайча аталып, ушул ыр менен башталат. Ал эми акындын негизги чыгармалары (тогуз чыгармасы) С. Байкожоев тарабынан түзүлгөн «Жазгыч акындар» аттуу ырлар жыйнагында 1956-жылы эле жарык көргөн эле. Ал чыгармалар, албетте, кийинки жыйнактарда кайталанып отурду. Ошентип, акын өз учурунда канчалык кайрылып кат жазганы менен «Ленин кошогу» эске албаганда жазып өткөргөн чыгармалары көзүнүн тирүүсүндө жарык көргөн эмес, ал турсун айрым кол жазмалары дайынсыз жоголуп да кеткен.

¹ Үкүбаева Л. Жазгыч акындардын чыгармачылыгы: Окуу куралы. - Б., 1994. - 92-бет.

² Жогорку макаласы, 21-бет.

Акындын чыгармачылыгы жөнүндө өткөн кылымдын элүүнчү жылдарында сөз боло баштайт. 1956-жылы акындар чыгармачылыгын изилдеп жүргөн окумуштуу Сейитказы Байкожоев «Жазгыч акындар» ыр жыйнагын түзүп¹, Абылкасым Жутакеевдин өмүр таржымалы, чыгармачылыгы жөнүндө алгач ирээт маалымат берсе, кийинчерээк басылып чыккан ушундай эле аталыштагы илимий очеркинде² акындын чыгармачылыгына атайын бөлүм арналып, кененирээк сөз болот. Ал эми Абылкасымдын адабий мурастары жөнүндөгү илимий макаланы алгачкылардан болуп адабиятчы Байдылда Маленов жазган³. Азыр окуу китептеринде, маалымат берүүчү адабияттарда, энциклопедияларда акындын өмүрү, чыгармачылыгы жөнүндө учкай маалымат берилет. Ал эми «Акындар чыгармачылыгынын тарыхынын очерктеринде» (1988), «Кыргыз адабиятынын тарыхында» (4 том, 2002), окумуштуулар С. Байкожоев менен К. Кырбашев жазган атайын портреттик бөлүмдөр бар. Окумуштуу Лайли Үкүбаева болсо Абылкасым Жутакеевдин чыгармачылыгын кийин табылган жаңы материалдар менен толуктап жазып чыкты⁴. Бирок канткен менен да Абылкасым Жутакеевдин чыгармачылыгы терең изилденип, өзүнө ылайык, татыктуу баасын ала элек десек болот. Анан да, бир

13

¹ Жазгыч акындар (Ырлар жыйнагы) / Түзгөн: Байкожоев Сейитказы) - Ф.: 1956. - 133-бет.

² Сейитказы Байкожоев. Жазгыч акындар (Кыскача очерк). - Ф.: Кыргыз ССР Илимдер академиясынын басмасы, 1959. - 75-бет.

³ Маленов Б. Батрактар жарчысы. - «Ленинчил жаш», 1958, 27-июль.

⁴ Үкүбаева Л. Жазгыч акындардын чыгармачылыгы: Окуу куралы. - Б.: 1994. - 98 бет.

жагынан, анын акындык жүзүн ачып бере турган чыгармалары толук сакталбай калып өкүндүрсө, экинчи жагынан, эбак басылып чыгып, азыр табылбай калган чакан ыр жыйнактары кийин колго тийген чыгармалары менен толукталып кайрадан басылбагандыктан, окурман эл, кийинки муун Абылкасымдан кабарсыз турат.

* * *

Адабиятчы Лайли Үкүбаева А. Жутакеевдин бизге калтырган адабий мурастарын мазмунуна карап үч мезгилге бөлөт: «Биринчиси - акындын алгачкы чыгармачылыгы, экинчиси - үркүн мезгили, үчүнчүсү - Улуу Октябрь социалисттик революциясынын жеңишинен кийинки учур - совет мезгилиндеги ырлары»¹. Бул ырас. Салттуу ыкма менен анын чыгармачылыгын революцияга чейинки жана андан кийинки деп бөлүштүрүп коюуга болор эле, бирок үркүн жылдары акындын чыгармачылыгына өзгөчө таасир эткен. Тилекке каршы, жогоруда айтылгандай Абылкасымдын көркөм-адабий мурастары толук сакталып калган жок. Болгону үч жыл аралыгында, катуу оору экендигине карабастан, айрым чыгармаларын өз колу менен жазып, Билим комиссиясына тапшырууга үлгүргөн. Калган чыгармалары кийин акындын көзү өткөн соң эл ичинен жыйналды.

Жетимчилик менен жокчулуктун азабын тарткан Абылкасым Жутакеевдин акындык шыгы эрте ойгонду. Өспүрүмдүн көргөн-билгени, жан-дүйнөсү, басканы турган жеринде ырга айланды. Замандаштарынын эскерүүлөрүнө караганда 13-14 жашынан эле көпчүлүк чогулган той-тамашаларда ырдай баштаган, ал эми

¹ Ошондо, 77-бет.

жыйырмага чамалап калганда кадимки ырчы катары эл оозуна алынып калат. Абылкасымдын алгачкы чыгармалары жөнүндө Ш. Бейшеналиевдин мындай деп жазганы бар: «Жаштайынан томолой жетим калса да ээ-эндүү бала кат таанып, китеп окуп... көзү көргөн, жапа чеккен азаптуу турмуштун зарын, көөдөндөгү черин шаңдуу, уккулуктуу доошун созо ырдап да, кагазга түшүрүп жазып да айылдаштарына бала ырчы аталат. Уккандын, окугандын зээнин кейитип, өз тагдырын баяндаган «Жетимдик» деген казалы Абылкасымдын төл башы чыгармаларынан»¹. Чындыгында эле алгачкы чыгармаларынын мазмунун акындын өз тагдырына байланышкан кейиштүү окуялар түзөт, же «акындын алгачкы чыгармалары автобиографиялык мүнөзгө ээ»² - деген ой жөндүү. Акын «Жетимдик» деген ырында:

Таштап кеттиң ата-эне,
 Жаш балапан кезимде.
 Кайрылган киши жок болду,
 Кайгылуу мендей жетимге!
 Көйнөгүм жок жылаңач,
 Куур тонум этимде -

деп зар какшап ыйлаган жетимдин элеси көз алдыга тартылса, «Жокчулук» ырында ошол жетим дале жокчулуктун азабында:

Кордугум айтып ырдасам,
 Көпчүлүк айып этпегин.
 Кол жоорутуп көп чаптым,
 Көрүнгөндүн кетменин.

¹ *Укубаева Л.* Жазгыч акындардын чыгармачылыгы: Окуу куралы. - Б.: 1994. - 70-бет.

² *Төлөев Ж.* Жаңы доордун жарчысы // «Кыргызстан маданияты», 1988, 10-ноябрь.

Жабыркатып жокчулук
Неге менден кетпедиң?

Көңүлүмдү кирдетип,
Жокчулук жаман тепседиң.
Асылба мага, асылба
Сенден кутулуп кетчү кездемин.

Бирок акын жокчулуктун азап-кордугун тартканы менен оптимисттик маанайда, толуп-ташып турган курагында жокчулуктан эртеби-кечпи кутуларына бекем ишенет.

Акындын мындан кийинки чыгармалары деле таптык мүнөзгө ээ, бай-манаптардын зордук-зомбулугун тайманбастан ашкерелеп ырдайт. Муну Чоконун уулу Казы манапка карата ырдаган ырынан ачып көрүүгө болот. Бул ырдын тарыхына бир аз токтоло өтөлү. А.Эсенканов Абылкасымды жакшы билген Ыракманов Шермат карыядан жазып алган экен: «Нарындын аягында Казымбек деген манаптын кызы Эркеторуга Чоконун уулу Казы үйлөнөт. Ошол той Абылкасымга да угулат. Ошого дегдеп барат. Кыз оюнуна аралаша кетип, ырдап жүргөнүн Казы көрүп калат да чакыртат. Абылкасымдын Казынын көзүнө чалдыгып калгандыгы мындан экен: эл алдына чыгайын, кыз оюнуна катышайын деген дымактагы жаш ырчы жаман чапанчан барабы тойго, төөнүн жүнүнөн соктурулган пиязы чепкенинин эки жеңинин учтарына, жакасына кара баркут кыюулатып кийип жүрсө, жарашыгы айда келишкен. Анын үстүнө Казынын кийгени да ошондой кыюуланган пиязы тура. Манаптын жинин бул бир кайнатабы. Экинчи жолу жининин кайнаганы - Казынын айылындагы (кыз оюнуна катышкандар) ырчыларга караганда Абылкасымдын ыр ташташы маңыздуураак экенин өз

кулагы менен угат. Дагы: мүчө-бою оюнга катышкан кыз-келиндердин көңүлүн бурганын да байкайт. Казы ырчынын пиязы чепкенин зордоп отко жактырыптыр, ошондо.

Мындай кордуктан ырчынын беделди түшүп, үнү өчүп калбайт. Ызасы кайнап турса дагы ырчылык кудурети, жаратылыш берген акындык шыбагасы күчтүүлүк кылат:

Кейип ыйлап көп тарттым,
 Кедейликтин азабын.
 Кыз ойнунда ырдайм деп,
 Казынын көрдүм казабын.
 Карматып туруп өзүмө,
 Тилинип калды чапаным.
 Күйүл ырдап арымдан,
 Келбей турат жашагым.
 Канткенде унут кыламын,
 Казынын салган күйүтүн?
 Таң атканча ырдатты,
 Тындырбастан күнү-түн.
 Туйтунам деп ойлогом,
 Ташка чыкты үмүтүм»¹ -

деп ырдаптыр. Эртеси малайынын туш-тушунан жүнү чыккан жыртык чапанын Абылкасымды көздөй жаңсап: «Ал ушуну кийип кет. Сага ушул эле жарашат»² - деген экен. Манаптын ичи тардык менен көрсөткөн кордугуна учурунда каяша көрсөтүүгө чама-сы келбеген акын:

¹ Эсенканов А. Агартуучу да, акын да...// «Советтик Кыргызстан», 1989, 8-февраль.

² Эсенканов А. Белгилүү беделге жеткенче// «Нарын правдасы», 1988, 30-сентябрь.

Урдурдуң го жазыксыз,
Унуткусуз кеп болот.
Ушу кылган кылыгың
Өмүрлүккө кек болот. -

деп, өмүр бою кектей тургандыгын айтат.

Бул турмуштук окуяны дагы башкача кырдаалда баяндап жазгандар бар. С. Байкожоев менен К. Кыр-башев «Абылкасым Казыны мактап ырдабай койгон-дугу үчүн айыпка жыгылган» десе, Н. Жаналиевдин жазганына караганда Казы өзү үйлөнбөй эле карында-шын күйөөгө берип жаткан болот. Кандай болгон күндө да эч нерседен кайра тартпаган, курч жүрөк акын ошол учурдагы зордукчул, адилетсиз замандын анык жүзүн ачып отурат. Эзүүчүлөрдүн мындай жоругу Абылка-сымдын таптык сезимин андан бетер курчутат, чый-ралтат. Кийин Абылкасым Жутакеев «Союз кошчу-га» төрага болуп турганда бай-кедейин чакыртып, Ак-Жарда Бурмакенин короосунда жыйын өткөрүп калат.

«Ошол жыйынга Чоконун уулу Казы да чакырылат.
18 Жыйынга келген (жеке эле өзү эмес, ал баштагысын-дай эле беш жигитин ээрчите келиптир) Казы Бурма-кенин короосуна кирери менен төр жагында отурган Абылкасымга басып келип:

- Эсинде бар чыгар, Абылкасым молдо, Эркетору-ну алган тойдо мен сенин чапаныңды тууратып, отко жактырганым. Ал ошол замандагы - менин заманым-дагы манаптын кыялы экен, азыр көрсөм. Эмки заман сеники болуп турат, ал башкача экен, көрүп-билип жатам. Непаада менин чапанымды дагы ошондой тилдирип отко жактырсаң, сеники да манаптык кыял болуп калат. Манаптык кыял Кеңешке жакпайт тура, аны да билип,

туюп жатам. Андан көрө эп көрсөң бул чапанды токулгаңа ичилик кылып алгының, көп бастырасың, атың жоорубайт,- деп үстүндөгү лампүк чапанын чечип, Абылкасымга сунуптур»¹. Укканга караганда Казы Алматы, Ташкенден газета алдырып, калтырбай окуган, ошол учурдун сабаттуу, билимдүү адамдарынан болгон. Демек, коомдо болуп жаткан өзгөрүүлөрдү жакшы түшүнгөн. Кеңеш өкмөтүнүн алгачкы жылдарында байманап али адан-күчтөн тайбаганы менен топ жыйында жаңы бийликти моюнга алып отурат. Ошондо, «Абылкасым аржактан чапаны тытык бир жалчыны чакырып:

- Чеч алдагы чапаныңды - дейт. Ал чапанын чечкенден кийин, Казы жакты көрсөтүп:

- Тигини кийип ал, сага жарашчу чапан экен - деп топту караптыр»².

Абылкасым ошол «Кошчу союзунда» (Дыйкандар Союзу) иштеп жүргөндө мектептеги жакшы окуган тиригарак балдарга декламация жазып берип жаттатып, аны жыйналыш башталарда да, аяктаганда да айтыруучу экен. Бир жолу мындай декламация айтканын деп эскерет Мөкүш карыя³.

Бай-манап,
Малын санап.
Беш тыйын түшсө
Бер деп кычап.
Бай-манап өткөн,
Учтуу тырмак

Сөөккө жеткен.
Туруп чалкалап,
Уруп талкалап.
Ошондо тургансың
Кедей, башыңды калкалап.

¹ Эсенканов А. Агартуучу да, акын да... // «Советтик Кыргызстан», 1989, 8-февраль.

² Эсенканов А. Ырчылыгы ишмердигине айкалышып... // «Нарын правдасы», 1988, 6-октябрь.

³ Ошондо.

Муну менен акын кедей-кембагалдардын көзүн ачып, аң-сезимин ойготуу, активдүүлүккө чакыруу аракетин жасаган.

Таптык мүнөздөгү, ашкерелөөчү ырларынын дагы бири Чойбектин уулу Абдырай, болуштукту талашып элге салык салганда ырдалган. Ырда болуштун чыгымына түтө албай бечара калктын кыйналганын сүрөттөп келип, убалына карабай, калың элди ыйлаткан «кандайча сенин сурагың?» деп суроо таштайт. Абдырай болуш болгондон кийин Абылкасымды айыптап, башка кедейлер менен бирге Жан-Булакка падышалык арыкты чабууга айдап жиберет. Ошондо:

Касканыбыз кан арык,
Падышалык жаңы арак.
Эки сомдон, бир сомдон,
Эптеп акча табылып.
Жабыр болду жаныбыз,
Алты тыйын акыбыз... -деп ырдаган.

20

Акын артыкбаш дүнүйө күтпөсө да, жасалгалуу жакшы ат минип, жарашыктуу кийим кийип, аш-той болгон жерден, эл чогулган жыйындан калган эмес. Ошентип эл аралап ырдап, журтка таанылып калган кезинде аты жоголуп, жар чакырып ырдаган экен: «Черик уруусунан Касым дегендин ашы Көчпөстүн-Сазында берилип калат. Абылкасым ошол ашка да барат, бирок анын аты жоголот. Абылкасым Сарт-Кечүү (Ат-Башы) кыштагынын ар бир көчөсүн узунтуурасынан кыдырып жорго чалыш кер ат жоготконун, таап берген кишиге он сом акча берерин (бир кой үч сом турчу экен) айтып чыгат. Атынын дайны чыкпайт.

Түш оогондо айласы түгөнүп бараткан ырчы ат деген эмне экенин, атсыз калганы шордун катканын - Ак-Куладан ажыраган Манастын, аттан ажыраганда Төштүктүн, Курманбектин, Табылдынын кандай күндө калганын кошуп ырдайт. Абылкасым атынан ажыраганда так ошолордун кейпин кийип каларын айтып, кайрадан көчө кыдырып кириптир. Кеч бешим ченде бир уйгур жигит ырчынын атын ээр токуму менен жетелеп чыгып берди дейт. Аттан ажыраган акындын эмне күндө болоорлугун көркөмдөп айткан ырчынын өнөрүнө ууру туруштук бере албаптыр»¹. Абылкасым бул ырында жоголгон аттын өңү-түсүн, сымбатын, үстүндөгү токулгасын, жүгөн-куюшкан жасалгаларына чейин өзгөчө чеберчилик менен сүрөттөп бере алган, ал турсун бере турган сүйүнчүсүнө чейин тактап айтат.

Кең Көчпөстүн сазында,
 Эр Касымдын ашында.
 Жорго кер ат жоготтум,
 Жүгөнү бар башында.
 Көрүп билген жан болсоң,
 Айтып бергин жашырба...
 Жоош эле жаныбар,
 Коё берсе качпаган.
 Жолго салып бастырса,
 Жоргосунан жазбаган.
 Жаныма жолдош болот деп
 Жайы-кышы таптагам.
 Анжыян эле ээрим,
 Төө тери менен тыштаган.
 Куюшканы бар эле

¹ Эсенканов А. Агартуучу да, акын да...// «Советтик Кыргызстан», 1989, 8-февраль.

Ак кайыштан тасмадан.
 Көмөлдүрүк тагылуу
 Күмүш, жезден чаптаган.
 Атымды таап бергиле.
 Он сом берем акчадан.
 Бутгары типтик казыктай.
 Жоргосу бар басыктай.
 Семиз эле жаныбар,
 Чөйчөгү бар кашыктай.
 Колтугунда агы бар,
 Басмайыл өткөн тагы бар..
 Уурдап алсаң кайтып бер,
 Көрүп калсаң айтып бер,
 Белгилери ушундай.

Келтирилген үзүндүдөн улам көрүнүп тургандай бул мезгилде акындын сүрөткерлик чеберчилиги артып, чыгармачылык жактан кыйла такшалып калгандыгын байкайбыз¹. Жогоруда айтылгандай, акын айласы кеткенде элдик эпостордогу баатырлар аттан ажыраганда кандай күндө калганын тизмектеп ырга кошкон. Бул ыр өтө узакка ырдалган дешет. Бирок толук сакталган эмес. Ал «Манас» эпосунан «Каныкейдин арманы», «Алмамбеттин арманы», «Манас менен Кыз Сайкалдын сайышы» деп «Манастын» обону менен көпкө ырдачу эле дешет билгендер. Мындан сырткары дас-тандардан «Жанчарканды» («Мундук-Зарлык»), «Кыз Жибекти» узакка айтчу экен. Аталган эпосторду «менин энем Сакиш Татамыр кызы жомоктоп, кээ бир жеринен бир-эки сап ыр кошуп, атаң айтчу деп мага

¹ *Укубаева Л.* Жазгыч акындардын чыгармачылыгы. Окуу куралы. - Б.: 1994. 78-бет.

айтып берчү»¹ - дейт акындын уулу Союз. Демек, Абылкасым Жутакеев элдик дастандарды, жалпы эле эл оозунда айтылып жүргөн оозеки чыгармаларды жакшы билген.

Абылкасым Жутакеевдин өмүр-тагдыры «Үркүн» жылдарына туш болуп, «Качак турмушу» аттуу чыгарма жаралды. Бул көлөмдүү чыгарма төмөнкүдөй үч бөлүмдөн турат:

1. Үркүн элдин Кытай элине көчкөнү.
2. Качкандардын Кытай элине баргандагы соңку абалы.
3. Кытай жеринен качактардын кайра келгенден соңку абалы.

Кол жазманын акырында «Токтосун ырчынын кошумчасы Үркүн» деп Абылкасым өзү улап жазган кошумча ыр саптары (160 сап) бар. Акындын жарык көргөн ыр жыйнактарында, изилдөөлөр менен макалаларда бул чыгармасы майда темаларга ажыратылып, «16-жыл», «Качак турмушу», «Кайран эл», «Кайткан эл» деп аталып жүрөт.

Учурунда 1916-жылдагы кыргыз элинин улуттук-боштондук кыймылы кыргыз адабиятындагы туруктуу темалардан болуп калган эле. А. Жутакеев да ушул темага кайрылып, кыргыз элине кыргын алып келген көтөрүлүштү, Кытай жерине үркүп кирген элдин оор тагдырын, көргөн кордугун, тарткан азабын абдан элестүү, көркөм боёктор менен көз алдыдан өткөрөт.

Эл качканда эңгиреп,
Эгин калды басылуу.
Кайнап турган жеринде,

¹ Абылкасым Жутакеевдин уулу Союз Абылкасымов жазып калтырган материал. 1993-жыл. /Өздүк архив, 14-бет.

Казаны калды асылуу.
Таңылчактын баарысы,
Талаада калды жазылуу... -

деп баардыгын таштап, шаша качкан элди сүрөттөсө,
кайран элдин Кытай жериндеги тагдырын, шору кат-
кан элдин көз жашын төмөнкүдөй ыр саптары менен
жеткирет.

Качып барып Турпанга,
Кайран кыргыз кор болду.
Өлгөнүнөн калганы,
Өз жерине зар болду.
Өлүк көмөр жер таппай,
Кытай жери тар болду.

Абылкасым Жутакеевдин аталган чыгармасы бар-
дык жагынан алып караганда жазгыч акын Ысак Шай-
бековдун чыгармасына («Азган эл», «Кайран эл»,
«Кайткан эл») окшошуп турат. Мындай окшоштукту
«негизинен бир гана нерсе менен түшүндүрүүгө болот.
Абылкасымдын чыгармасынын Ы. Шайбековдун по-
эмасына окшоп, бирдей сюжеттик эриште, бирдей ком-
позициялык ырааттуулукта, кала берсе бирдей поэ-
тикалык ыкмада жаралышына турмуш өзү себепкер
болгон»¹, «негизги окшоштукту чындыктын өзүнөн из-
дешибиз керек. Кыргыз элинин көз алдында өтүп жат-
кан чындык окуя, аянычтуу көрүнүштөр чыгарманын
жаралышына себепкер болгон. 16-жылга арналган бул
чыгармалардын айрым окшоштугуна карабастан өзүнчө
идеялык жана көркөмдүк мааниге ээ ырлар катары
карообуз оң»² - деп жазат адабиятчы С. Байкожоев.

¹ *Байкожоев С. Жазгыч акындар. - Ф.: 1959, 56-бет.*

² *Акындар чыгармачылыгынын тарыхынын очерктери. - Ф.: Илим, 1988, 387-бет.*

Албетте, чыгармалар жалпы окшоштуктар менен бирге өзгөчөлүктөргө да ээ. Адабиятчы К. Кырбашев «ал өз көз карашын өзүнчө, «Жутакеевче» формада берүү менен Ысактын поэмасын толуктап, анын идеясын андан ары улантып эл турмушунун көрүнүшүн көркөмдөп сүрөттөй алган»¹ десе, «ошол үркүндү, үркүндүн азаптозогун өз көзү менен көрүп, турмуш сүрөттөрүн өз боёгу менен тарткан»² - дейт К. Маликов. Ал эми окумуштуу Л. Үкүбаева эки акындын чыгармалары мазмундук, сюжеттик-композициялык жагынан бири-бирине үндөшүп турганы менен алардын көркөм-эстетикалык наркы бирдей эмес экендигин белгилейт. «Акын Ы. Шайбековдо 16-жылдагы окуянын драматизми курчураак сүрөттөлүп, поэма элеске, образга бай, көлөмү да чоңураак. А. Жутакеевдин аталган темадагы чыгармалары тууралуу минтип айтуу кыйын. Ошентсе да автор мүмкүн болушунча 16-жылдагы тарыхый окуяны реалдуу чагылдырууга арааттенген»³ - дейт. Бул калыс айтылган пикир. «Качак турмушунун» кыргыз адабиятында өз орду, өз жүгү бар.

Ошентип тирүүлөй тозокту өз көзү менен көрүп, өлдүм-талдым дегенде өз жерине жеткен Абылкасым жаңы заманды көргөндө, төбөсү көккө жете сүйүндү. Адилетсиз заманды алынын келишинче ашкерелеп ырдап келген «көк уйчан ырчынын» күчүнө-күч, демине-дем кошулду.

¹ Кыргыз адабиятынын тарыхы. 4-том. - Б., 2002.

² Маликов К. Кыргыздын таланттуу акыны // «Кыргызстан маданияты», 1975, 7-август, 12-13-бет.

³ Үкүбаева Л. Жазгыч акындардын чыгармачылыгы. - Б., 1994, 79-бет.

Көк өгүз минип мен келип,
 Көтөрмөнү ашып сенделип.
 Тойго келсем атайын
 Өгүзүмө жем берип.
 Жыргатты мени балшевик
 Өзүмө кубат дем берип -

деп, акын өз кубанычын жашырбай, жаңы заманды жаркыраган маанайда, кучак жая тосуп алды. Совет бийлиги эл турмушун түп-тамырынан өзгөрттү, жаңыча жашоо башталды. Абылкасымдын ырларынын идеялык-тематикалык мазмуну, ал турсун чыгармаларынын аттары да таптакыр өзгөрүп, Октябрдын жеңиши, жаңы заман, анын жетекчиси В. И. Ленин башкы тема болуп калды. Абылкасым «кыргыз элинин улуттук укуту колуна тийгенде, ошол жылдарды өз кайгы-кубанычы менен, санжыра салтанаты менен келиштире ырдап чыккан акын»¹ - деп баалайт К. Маликов.

26 Ошол учурда алгачкылардан болуп агартуу майданында, кийинчерээк советтик-чарбалык кызматтарда иштеп, жергиликтүү жетекчилердин бири болгон А. Жутакеев Совет бийлигине, компартиянын ишине жан дили менен берилген. Анткени акын, келген замандын жакшы жактарын, артыкчылыгын сээди, улуу бурулуш, катаал кырдаалды, коомдогу саясий-социалдык абалды туура түшүнө алды. Ошондуктан анын чыгармачылыгы учур талап эткен жаңыча нукка түштү, революциялык идеяга сугарылды. Акын коомдо болуп жаткан өзгөрүүлөр менен жаңылыктарды дароо баамдап, өз учурунда тез чагылдыргандыктан, анын ырлары «кыргыз коомунун кандайча өзгөрүп жатканын өтө так баян-

¹ Маликов К. Кыргыздын таланттуу акыны // «Кыргызстан маданияты», 1975, 7-август, 12-бет.

даган хроника, бардык кыймылды эсепке алган календарь сыяктуу сезилет»¹ - дейт окумуштуу Жаки Таштемиров. Чындыгында эле мунун баарын анын калеминен жаралган чыгармалары кашкайта далилдеп турат. Ырлары негизинен саясий-агитациялык маанайдагы үгүт-насаат, чакырык түрүндө болуп, идеялык-көркөмдүк деңгээли да тереңдеп, улам салмактуу чыга баштаган. Акындын «Ленин», «Ыракмат тууган энеге», «Ленин кошогу», «Коммунисттик партия», «Союз кошчу» сыяктуу чыгармалары бул ойду ырастайт.

Аталган ырларында акын эмгекчилердин жол башчысы В.И. Ленин кедей-кембагалдардын бактысына туулгандыгын карапайым калкка түшүндүрүү менен алек. Ал эски-жаңы заманды салыштыра келип:

Мындай бейпил жай турмуш,
 Болгон эмес дегеле.
 Лениндей баатырды,
 Ыракмат тууган энеге -

дейт. В.И. Ленин кандуу тырмак чеңгелден куткарды, ошондуктан «казал кылып ырдайлы, калк окусун дептерден» деп жазат. Кедейдин өткөн турмушун эске алып, «падышалык бузулуп, байлардан жарды кутулганын» айтып, элет кыргызына илим-билим үйрөтүп, келечекте жакшы турмушка жеткире турган компартиянын түбөлүктүүлүгүн, аманчылыгын тилейт. Эл-журтка эркиндик тийип, кедей-кембагал бийликке келип, калк жашоосу оңоло баштаганын акын кубаңуу менен баяндайт. Өлкөдө болуп жаткан өзгөрүүлөр, элди кубанткан жаңылыктар менен жетишкендиктер, теңчилик

¹ Таштемиров Ж. Абылкасым Жутакеев // Ленин кошогу. - Ф.: «Кыргызстан», 1974, 6-бет.

заман, таалайлуу жашоо-турмуш Ленин менен компартиянын камкордугунун натыйжасы деп, бардык жакшылыктарды партия менен Лениндин ысымына байланыштырат.

Акындын Совет доорунда жазган алгачкы чыгармаларынын бири - «Ленин кошогу». Ырас, буга чейин деле жаңы заман, анын жол башчысы Ленин жөнүндө эл алдында ырдап жүргөнү айтылат. Учурунда акындар поэзиясында классикалык чыгармага айланган бул кошоктун эки варианты жарыяланып жүрдү, бирок эки эле эмес, бир канча варианты болушу мүмкүн дешет¹. Бул чыгарманын жарыкка чыгышы жөнүндө да бир беткей пикир жок. С. Байкожоев 1924-жылдары жазылганы менен 1937-жылга чейин басма жүзүн көргөн эмес десе, Ш. Бейшеналиев 1924-жылы, К. Маликов менен Ж. Койчуманов 1925-жылы жарык көргөн деп жазышты².

В. И. Лениндин өлүмү эл менен бирге акындын өзүн да зор кайгыга салып, колуна калем карматкан окшобойбу. 1924-жылы кыш бою Абылкасым чачын алдырбаганын, «жарыктык чачыңыз өсүп кетиптир» дегендерге Ленин атага менин аза күткөнүм ушул» деп жооп бергенин айтат Шермат карыя³. «Ленин кошогу»

¹ Эсенканов А. Агартуучу да, акын да... // «Советтик Кыргызстан», 1989, 8-февраль.

² Байкожоев С. Жазгыч акындар. - Ф.: 1959, 68-бет; Бейшеналиев Ш. Алгачкылардын бири // «Кыргызстан маданияты», 1988, 10-ноябрь; Маликов К. Кыргыздын таланттуу акыны // «Кыргызстан маданияты», 1975, 7-август; Койчуманов Ж. Жаңы заман жарчысы // «Ленинчил жаш», 1987, 26-май.

³ Эсенканов А. Ырчылыгы ишмердигине айкалышып... // «Нарын правдасы», 1988, 6-октябрь.

ошол мезгилдеги «тоолук кыргыздардын саамалык оозанган ууз чыгармаларынын бири болгон»¹. Элдик ырлардын үлгүсүнө салып, кошок формасында жазылган бул чыгармада Лениндин революциялык ишмердүүлүгүн ар тараптан баяндап, айта келип, кедейкембагалдарга азаттык алып берген жол башчыны жоктойт, эл башына түшкөн оор кайгыны сүйрөттөйт.

Кейитип алды табигат,
Кедейлердин атасын...

Эки жылы чырмаган,
Илдет экен ооруңуз.
Алтымыш жаңап өлбөгөн,
Адагы биздин шорубуз...
Кайгырабыз артыкча,
Казак. кыргыз тобубуз.
Эстегенде Ленинди,
Эзилет дал боорубуз...

Бирок Ленин дүйнөдөн өтсө да анын жолун улантып кете турган партия бар деп билет жана анын айланасына баш кошуп, Лениндин ишин улантууга үндөйт.

Акын өз колу менен жазып калтырган ири көлөмдөгү чыгармасы - «Үч доор» поэмасы. Поэма үч бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүм «Орус падышалыгына карай электеги кыргыз турмушунун ыры. I доор» деп аталат. Акын адегенде эле «феодалдык доордун суук иреңин көз алдыбызга келтирет»². Россияга кошула элек мезгил-

¹ Бейшеналиев Ш. Алгачкылардын бири // «Кыргызстан маданияты», 1988, 10-ноябрь.

² Маликов К. Кыргыздын таланттуу акыны // «Кыргызстан маданияты», 1975, 7-август, 12-13-бет.

деги «көпчүлүгү күч менен азчылыгын чабышып», «илим-билим жогунан, ит-бөрүдөй кабышып», уруу-уруу болуп жаатташкан, эгин айдаганды, алгы-берги сооданы билбей, бай-манабы башкарган, «май чүпөрөк шам жагып, мазар көрсө таң калып», бакшы-молдолорго алданып, эски салтка байланып жашап келаткан караңгы калктын жашоо шартын, жалпы коомдук кырдаалды баяндап өтөт. Бирок, акын биринчи доорду «калктын көзү ачылса, кала берет бул жумуш» деп аяктайт. Демек, калк илим-билимге ээ болуп, аң-сезими жогоруласа, бул турмуш өзгөрөт, жашоо жаңырат деген ойдо.

Поэманын экинчи бөлүмү «Орус падышалыгына карагандан кийинки кыргыз турмушунун ыры II доор» деп аталат да, анда кыргыз элинин Россияга кошулгандан кийинки доору сүрөттөлгөн. Мында деле эл турмушу өзгөрбөй, мурдагы калыбында кала берди.

Ак падыша орусу,
Оп тартканда соруучу.
Бий, старчын, болушу,
Бечарага чоң ушу.
Кара таман кедейдин,
Кактабай канын соруучу...

Ат менен чапан айыпка,
Теңдик бербей зайыпка.
Өлсө дагы көз салбай,
Чолок, мунжу, майыпка...

Бий, старчын элин жеп,
Кыбыраган жерин жеп.
Малай менен жардынын,
Маңдайынын терин жеп...

Жогорудагы ыр саптарынан көрүнүп тургандай эки кабат эзүүдө калган элдин абалы поэмада өтө элестүү, образдуу сүрөттөлгөн. Уруучулук чыр-чатак; таптык жиктелүү күч алып, арызданып келген кишиден тогуздап айып алып, ак-караны ылгабай бийлер пара жеп, «калың малы жүздөн кой, катын албай кедей бой» болуп, жазында беш кой, күздө он сом кедейге чыгым салып, «жалпы кыргыз жапайы, жабырлык көрүп» турган чакта калыстыктан кеткен ак падышанын башынан бактысы тайып, аңтарылып сулаганын, манап, төрөлөрдүн жоголгондугун, эми тап күрөшү күч алып, кедей кыймылы жандана баштаганын жар салат. Окумуштуу Л. Үкүбаеванын пикирине караганда поэманын бул бөлүгү айрым бир кайталанган ойлордун орун алганына карабастан, тарыхый процессти реалдуу, көркөм чагылдырып, акындык чеберчиликтин бийик деңгээлинен кабар берет. Бирок ошондой болсо да, Россияга биригүүнүн прогрессивдүү, жакшы жактары да болгондугун акын жеткире түшүнө бербей, жалаң эле падышалык өкмөттүн эзүүчүлүк саясатын ашкерелей берген. Ушунун өзүн поэмадагы негизги кемчилик катары карашат изилдөөчүлөр¹.

31

Үчүнчү бөлүм «1916-жылдан тартып, 1926-жылга чейин кыргыз турмушунун ыры. III доор» деп аталат. Бул бөлүмдө акын жаңы заман, жаңы доордогу кыргыз турмушун чагылдырууну максат кылса да, 1916-жылдагы өткөөл мезгилди, үркүн жылдарын, эл башына түшкөн кайгылуу окуяны аттап кете алган эмес. Бул окуяга акын азыраак эле токтолуп өткөнү менен калк

¹ Үкүбаева Л. Жазгыч акындардын чыгармачылыгы. - Б.: 1994. 85-бет; Байкожоев С. Жазгыч акындар. - Ф.: 1959, 65-бет.

башына түшкөн кайгы-муңду өтө таамай сүрөттөй алган. Андагы ыр саптары «Качак турмушундагы» окуялар менен жуурулушуп, аны толуктап тургансыйт. Андан ары акын Совет бийлигинин алгачкы жылдарында кыргыз жергесинде өтүп жаткан жаңыча турмуш процессин көркөм баяндап берүүгө аракеттенет. Буга чейин боройлоп, «бороон менен шамалдар» болуп өткөнүн, эми болсо «жоон карын байлардын жолу тосулуп», батрактардын зор болгондугун, «туура жолго кирбеген, кедейди көзгө илбеген», «чиновник менен тилмечтер» жоголгонун айтат, шору кеткен кедейлерди туура жолдон адашпоого чакырат. Кантсе да качандан бери караңгылыкта келаткан калың элдин революциячыл жаңы заманды анча толук түшүнө албай жаткан түркөйлүгүн баяндап ырга кошкон.

Окуу жайын бүтүрбөй.
Теңдик эмне түшүнбөй.
Армандуу жүргөн абдан көп,
Жаңы турмуш күтүнбөй.

Ал турсун:

Партия жолун биз билбей,
Баштыгыбыз иш билбей...
Парт ишкөлдү бүтүрбөй,
Закун билип күтүнбөй...

жүргөн жетекчилерди сынга алып өткөн. Анан да «Жармадай ичкен арагы, жалпы журтка тараганы» акындын зээнин кейитет. «Мурун жетип камынып, кой терисин жамынып» партияга киргендер, «алдап мандат алып, элге бүлүк салгандар колго түшүп, жок болуп баратканын кубануу менен кабарлайт. Өзгөрүлгөн заманда элдин жашоо-турмушуна көп жаңылыктар кирди: «Калың берип, мал алып, зордук нике кыюуну»

токтотту, элге салык салган «бузукуларды жойду», шылуундар менен жаатчылардын «тамыры чирип куруду», «туура жолдон чыккандар, тузакка мойну илдинди». Ошентип бул бөлүмдө «бузуктун баары жоголуп, букаранын оңолгону», кыргыз эли өзүнчө Республикага ээ болуп, эркиндик-теңдикке жеткендиги жөнүндө сөз болот. «Үч доор» поэмасы кыргыз элинин басып өткөн тарыхый жолун реалдуу чагылдырган көркөм чыгарма десе болот.

Абылкасым Жутакеев отуз алты жашында катуу ооруга чалдыгып, өмүрүнүн акырына чейин азап чеккен, бирок иштеген ишин, чыгармачылыгын таштаган эмес. Ооруга кор болуп, жашоо түйшүгүн тарткан акын «Кесел кедейдин арманы» деген чыгармасын жараткан.

Жаны таза жүргөндө,
 Жардымын деген мас экен...
 Тазалык дөөлөт чоң экен,
 Ооруган киши кор экен.
 Аман болсо алты сан,
 Андай байлык жок экен...

Демек, акындын оюна караганда, байлыктын байлыгы - ден соолук. Айыгып кетсе бардыгы макул, бардыгына кайыл эле. Майрык чокой, айрык чапан кийип, эшек минип, тезек терсе, бутуна чарык тартынып, жыңайлак басса деле армансыз болмок.

Басканда белим сынгандай,
 Мусапыр оору кылгандай.
 Падыша болгон оорудан,
 Малайлык таза жыргалдай -

экен. Оору акыл-эстен адаштырып, кубатымды кетирди, «ушу кезде менден тың, сексендеги абышка» дейт.

Ден соолугум калыбына келип, кабагым ачылар күн барбы?, «дабаа тилеп дартыма, тилек кылам жасаган» деп жаратканга жалбарат. Канткен менен да акын келечектен үмүтүн үзбөйт.

Болду эми мага жабышпа!
Басып бутум арышта.
Айыгамын деп турам,
Ажырап сенден калышка -

деп айыгып кетерине ишеним артат. Бирок оору күчөгөндөн-күчөдү:

Күчөдү оорум чыдатпай,
Былтыркыдан быйыл да.
Калганым ушул болобу,
Катыша албай жыйынга?
Кайрылып жардам сурадым,
Кызыл крест уюмга.
Кейиштүү кесел дартынан
Кетмек болдум Кыргызга -

деп, Крымга дарыланууга жөнөп, кайра кайтпай калды. Башка акындар сыяктуу эле Абылкасым да жаратылыш темасына кайрылып, кыргыз жеринин кооздугун көркөм сүрөттөп, ырга айланткан. «Эркин-Тоо» деген ырында эзилген кыргыз баласы, «Лениндин баанасы» менен эми гана катарга кирип, эркиндик-теңдик алганын айтып келип, эмгек кылса берекесин төккөн Чүйдүн сары талаасын, каалганы табылчу Бишбек калаасын, айтылуу Токмок, Кеминди. кара кыргыз калкына керек Ысык-Көлдү, Суусамыр менен Соң-Көлдү, Кочкор-Ата, Кызартты, Ат-башы менен Нарынды, Ак-Сай менен Арпаны, Коңур-Өлөң, Ала-Баш, Кара-Кужур, Кара-Саз, Солтон-Сары, Соку-Баш өңдүү

жерлерди сыдыра санап, ар бир жердин ажайып кооз-дугун, берекеси төгүлгөн жаратылыш байлыгын, түркүн жан-жаныбарлары менен канаттууларын бөтөнчө бир чыгармачылык эргүү менен көз алдыга тартып өтөт. Ушул жерди жердеген берекелүү, ток пейил элдин каада-салтына сыймыктанат. Акындын өз ою, өз максаты бар: бул «казалын» «Эркин-Тоону» жердеген элге арнап, анда жашаган элди эмгектенүүгө чакырат:

Эриккенде жазарым,
«Эркин-Тоо» деген казалым.
Эркин-Тоону жердеген,
Эл үчүн арнап жазамын.
Эзилген кыргыз баласы,
Эми ачылды базарың.
Мээнетиң кетпейт бекерге,
Эмгектенип жашагын!

Азыркы замандын адамга кылган мамилесин «Азыркы өкмөт адамды, Алдейлеп сүйөт баладай» деген эки сапка батырып, чыгармасын аяктайт. Белгилүү адабиятчы Л. Үкүбаева акындын бул чыгармасын «көркөм иштелиши боюнча бардык чыгармаларынан бийик турган чыгарма»¹ деп калыс баа берген.

Буга чейин жарык көргөн эмгектерде А. Жутакеев «колуна комуз алып, эл арасында төкмөлүк өнөрүн да көрсөтө алган» деп жазышат². Акындын уулу Союздун жазып калтырган маалыматтарына караганда атасы комуз черткен эмес, бирок төкмөлүк өнөргө ээ

¹ Үкүбаева Л. Жазгыч акындардын чыгармачылыгы. - Б.: 1994. 92-бет.

² Кыргыз адабиятынын тарыхы. 4-том. - Б.: 2002, 377-бет; Акындар чыгармачылыгынын тарыхынын очерктери. - Ф.: «Илим», 1988, 356-бет.

болгон. Обону бийик, уккулуктуу, ырлары уйкаш жана жагымдуу эле дешет көрүп-билгендер. Ат-Башынын Кашкулак деген жеринде Абылкасым бир үйгө келип конуп калат. Айылдагылар чогулуп ыр угуп олтурушат. Казан асылып, эт салынат. Эт менен кошо картошка бүкүлү бойдон бышырылат. Чыгарып келгенде бир картошканы алып. оозуна салайын десе, колунан жылымышып түшүп кетет. Ошондо Абылкасым:

Кашкулакта чериктин,
Картошкөдөн майы бар.
Кармай калса булт берген.
Кандай тамак жаныбар -

деп ырдап жиберет. Отурган эл күлүп калат. Бир күнү Коңурбай молдо экөө бирөөнүн тоюна кечигип барышат. Аларга эки күн жилик, арка-моюн, ичеги-карын тартылат. Коңурбай молдо таарынып, эт жебей олтуруп алат. Анда Абылкасым:

Эки түгөй күн жилик,
Ар мүчөдөн кем жилик.
Кошуп тартты карынды,
Коңурбай молдо таарынды.
Сорпо келди чөйчөккө,
Айта кетем көчөккө -

деп ырдаптыр («Көчөк» - Жан-Булакка жашаган уруктун аты). Башкасын айтпаганда да, аты жоголгондо бир күнү кечке жар чакырганы, 1918-жылы 7-ноябрда Нарында өткөрүлгөн салтанаттуу жыйында Ленин менен Кеңеш өкмөтүнө арнап эл алдында ырдаганы Абылкасымдын төкмөлүк касиетке ээ экендигин ырастап турат.

Жазгыч акындардын чыгармачылыгы бардык жагынан алып караганда оозеки чыгармачылыкка жакын

келет. Мындай көрүнүш Абылкасым Жутакеевдин чыгармачылыгына да тиешелүү. Анын чыгармалары өзүнүн мазмуну, формасы, ыр уйкаштыгы, муун өлчөмү, сүрөттөө өзгөчөлүгү, көркөм сөз карашттары жагынан алганда элдик ырлардан кескин айырмаланбайт. Акын салыштыруу, эпитет, метафора өңдүү элестүү көркөм сөз каражаттарын сейрек колдонот, көрүнүштү өтө эле кооздоп, көбүртүп-жабыртып жибербей, кандай болсо ошол калыбында сүрөттөйт. Ошентсе да, акын айтайын деген оюн кайра кайталап, тигил же бул көрүнүштү майдалап түшүндүрө берип, айрым ырларынын көлөмүн ыксыз узартып жиберген учурлары бар. Муну изилдөөчүлөр туура баамдап, объективдүү баа беришкен.

Абылкасым Жутакеев өз мезгилинин чен өлчөмүнөн алганда прогрессивдүү, алдыңкы көз караштагы, билимдүү адамдардын бири, табият тартуулаган акындык таланты бар чыгармачыл инсан катары түйшүк тартып, кыргыз адабиятында акындар поэзиясын толуктай турган баа жеткис адабий мурас калтырган. Бул жыйнакка акын өз колу менен жазган жана азырка чейин эл арасынан жыйналып келген чыгармалары топтолду. Акындын кол жазмалары эч өзгөртүүсүз, кандай жазылса дал ошондой толук берилди.

*Ибраимов Кубат,
филология илимдеринин кандидаты, доцент.*

ЖЕТИМДИК

Таштап кеттиң, ата-эне,
Жаш балапан кезимде.
Кайрылган киши жок болду
Кайгылуу мендей жетимге.
Көйнөгүм жок, жылаңач
Куур тонум этимде.

Атадан көрбөй тарбия,
Адамдан мендей барбы, ыя?
Ага-иним жок кайрылар,
Азапты тарттым бир кыйла.
Атасыз мендей жетимди
Айлыңар урду бир сыйра.

Эч болбосо энемдин
Колунда өспөй эркелеп.
Калтырып мени телмирттиң,
Кетиптирсин эртелеп.
Күн өткөрүп жүрөмүн,
Кайгырып ыйлап темселеп.

Жабыркап жаман жүдөдүм
Турмуштун өтүп запкысы.
Жадырап качан ачылат

Жабыккан жетим бактысы?
Эми ушинтип өтөбү
Жаш өмүрдүн таттысы?

ЖОКЧУЛУК

Көңүлдө сырды жазууга
Кол жазма-менин дептерим.
Кордугум айтып ырдам,
Көпчүлүк, айып этпегин.
Кол жоорутуп, көп чаптым
Көрүнгөндүн кетменин.
Жабыркатып, жокчулук,
Неге менден кетпедиң?
Көңүлүмдү кирдетип,
Жокчулук, жаман тепсең.
Асылба мага, асылба,
Азыркы толук жашымда,
Сенден кутулуп кетчү кездемин.

Арзыбаган жумушка
Арманда кылып не керек?
Колуңда малың жок болсо,
Улуу-кичүү жемелеп,
Баркыңдан кетет экенсиң
Баскан-турган тебелеп.
Жакшыга жаман, чынында,
Малы менен теңелет.

Алды-артыңды каратпай,
Алактатат токчулук.
Ал-кубатты кетирип,
Шалактатат жокчулук.
Жок болсо малың колуңда,
«Жокмун» деп, жигит, корунба!
Канчалык алсыз болсоң да,
Кайбат айтпа чогууга.

Калдым эле атадан,
Алты-жети жашымда.
Кейишин тартып турмуштун,
Кетелек кээри азыр да.
Кейип жүрдүм кор болуп,
Жетимдик менен башыңда.
Алың келбейт, жокчулук,
Асылба эми, асылба!

Көздөгөнгө жетпесе,
Көңүлдө кетет наалышың.
Кол сунган жерге жете албай,
Өксүп турса арышың,
Күйбөгөн жериң күл болуп,
Келтирет жигит намысын.
Артын тилеп турайын,
Амандык жеңет баарысын.

ЖАЛГЫЗДЫК

Атам берген энчилеп,
Абылкасым атабыз.
Ак кагазга жазылып,
Маалим болгон катыбыз.
Отуз алты, отуз беш,
Ортосунда жашыбыз.
Жараткан алла жардам кыл,
Жалгыз эле башыбыз.

АРЫК КАЗДЫРГАН ТӨРӨГӨ

Касканбыз кан арык,
Падышалык жаңы арык,
Эки сомдон, бир сомдон,
Эптеп акча табылып.
Алган чамым¹ чоң эле,
Казган кишим он эле.
Качып кетти жалкообуз,
Казып калдык алтообуз.
Жабыр болду жаныма,
Жардам бергин чамыма.
Алты тыйын акыбыз,
Ардактайбыз бакыбыз,
Биз да кете берсекпи?²
Ачык жообун айтыңыз!..

РААТЧЫ

Айтайын раатчынын² алы-жайын,
Кыргызга бул раатчы болгон дайын.
«Алты күндүк күч налог раат бер» деп,
Алады кембагалдын жаңгыз тайын.
Үч күндө таяк сайды жүрмө салык,
Кыстайды кембагалды дагын барып.
«Кечип кой энди калган үч күнүмдү,
Карачы, өзүм - кедей, бутта чарык».

¹ Ч а м - бөлүп берилген жер.

² Революциядан мурдагы налог жыйноочуларды ушинтип аташкан.

«Док кылба бутундагы чарыгыңды,
Минбеймин алдыңдагы арыгыңды.
Сен барып, карагайды кыйып-жыйып,
Түшүрөсүң мойнундагы салыгыңды».

Кедей байкуш кетеди кайта жүрүп,
Эки этегин белине кайта түрүп.
Кыла турган алты күндүк кызматына
Келди алтымыш күн араң жүрүп.

КАКШАТЫП АЛДЫН ЧЫГЫМДЫ

Бөгөнөк менен Кыйраны¹
Топ болот деп жыйнады.
Чыгымына түтө албай,
Бечара карып ыйлады.
«Түтүнгө он сом төлө» деп,
Абдырай болуш кыйнады..

Чолок тума, Ырымды,
Чогултуп алдың чыгымды.
Каракурсаң, Ырымды
Какшатып алдың чыгымды.
Канчалык кайрат кылсаң да,
Кара черүү жыгылды.
Күүлөнөсүң, Абдырай,
Билчүдөй жеке кылымды.

Болуш кылдык ойронду,
Бөлдүрүп алдың койлорду.

¹ Ат-Башыдагы уруктар.

Тайдан алдың токсонду,
Түтүнгө алдың он сомду.
Параладың Чоңколду¹,
Араладың оң-солду.

Чыгым салып, кедейдин
Кармап алдың кунанын,
Карыштап туруп кулагын,
Калк ичинде карыптын
Карабадың убалын.
Какшатып алдың улагын.
Калың элди ыйлаткан
Касиетпи буларың?
Кандайча сенин сурагың?

АБДЫРАЙ КОШОГУ

Өткөнүң быйыл жаз эле,
Окудуң китеп маселе.
Орустан кыйын иш болсо,
Оодарылбас таш эле.
Ордолуу журтка баш эле.
Ак коён алган сонордон,
Артыла туулган моңолдон.
Ак падыша улукка
Ар кызматы оңолгон.
Аладан ажал келгенде,
Акырет кетип жоголгон.
Көк коён алган соңордон,

¹ Лутин деген чиновник эл тарабынан Чоңкол аталып кеткен.

Көрөгөч туулган моңолдон.
Кроматкин улукка,
Көп кызматын оңолгон.
Кудайдан ажал келгенде,
Кыямат кетип жоголгон.
Ак чаңгыл тоонун кийигин,
Аңдыса мерген атабы,
Артында калып зарланып,
Алганың бейбак қапабы.
Азабы болуп кудайга,
Айтканда сөзүм катабы.
Үй жарагы болсун деп
Столду жайдың сөөлөткө.
Бастатартып бас жүрдүң
Мас болбодуң дөөлөткө.
Элүүгө жашың толбоду,
Эркек балаң болбоду.
Эртелеп берип ажалды,
Эгем таала торгоду.

КАЗЫ МАНАПКА

Кейип, ыйлап көп тарттым,
Кедейликтин азабын.
Кыз оюнда ырдайм деп,
Казынын көрдүм азабын.
Карматып туруп өзүмө,
Тилинип калды чапаным.
Күйүп турам арданып,
Келбей турат жашагым.
Канткенде унут кыламын,
Казынын салган күйүтүн.

Таң атканча ырдатып,
Тындырбастан күнү-түн.
Туйтунам деп ойлогон,
Ташка чыкты үмүтүм.
Урдурганың жазыксыз,
Унутулгуз кеп болот.
Ушу кылган кылыгың,
Өмүрүмчө кек болот.

БААТЫРКАНДЫН КОШОГУ

Ысык-Көлдө Баатыркан деген чоң манаптын төрт аялы бар экен. Көпкөндүктөн, «мен өлсөм кимиңер жакшы кошооруңарды билейин» деп, өлүмүш болуп көшөгө тарттырып жаткан дейт. Аялдарына кара кийгизип, ары каратып отургузуп, «кана кошкула» дептир. «Үч аялы эч нерсе таап айталбай, салбар токол катыны кошкон экен» деп кошок обонуна салып, жагымдуу кылып ырдачу экен Абылкасым.

Теңдиксиз дүйнө жалганың,
Тең курбуң айтат арманын.
Түгөнгүс жомок болду го,
Тирүү өлүк болуп калганың.
Түшүнсөң сөздүн жүйөсүн,
Түйшөлбөй жаткын кайраным.
Кыргыздан кызды тандадың,
Тандап бир төрттү алганың.
Төрт катынды багууга,
Кантип жетти дарманың.
Күң катындын убалын,
Көөнүңө такыр албадың.

Шыпырдың журттун каймагын,
 Жакшы жат эми жайдарым.
 Алагөз менен кабаны,
 Өзүң билип айдадың.
 Эмгегинди эскерип,
 Эзилип ыйлайт балдарың.
 Айтышкан сөздөн танганың,
 Эсиңде бардыр чанганың.
 Оролушуп бир жатып,
 Оюнуңа канбадым.
 Ыраазы болсун мен үчүн,
 Сенин тирүү эле жаткан арбагың.
 Орундалып ээй ойдогуң,
 Озондоп ыйлайт бойдогуң.
 Алагөз менен кабаны,
 Айдап бир жүрүп соргонуң.
 Тирүү эле жатып коштурган,
 Оо Баатыркан ойронум.
 Кыргызды билдиң эл алдың,
 Кадырлап сүйүп мени алдың.
 Кызыгыма батам деп,
 Кыз кезимде сен алдың.
 Кадырыма жетем деп,
 Катары менен тең алдың.
 Кадырын билбей жаманды,
 Мал коротуп не алдың.
 Тал-талдап өргөн чачымды,
 Ачылган гүлдөй жашымды.
 Колу жеткен баатырлар,
 Төрт-бештен алып катынды.
 Койнума жатпай кор кылып,
 Кордодуң аял затымды.
 Сен өлүп мында мен калып,

Башым ырас ачылды.
 Боз балдардын бирине,
 Эми тийип алсам макулбу.

Мына ушинтип кошкондо Баатыркан «болду эми, сен жеңдиң, мен жыгъылыштуумун» деп, туруп, бээ сойдуруп, той берип, кайта жаңырттып нике кыйдырган экен.

КЫЗ ЖИБЕК

Төлөгөн өлгөндөн кийин калмактын ханы Корон Жибекти бер, бербесең калкыңды чабамын деп Сарыбайды камап жатып алат. Сарыбай айласыздан «той жасайлы, журт жаңырттып көчөлү, анан сүйлөшөлү» деп жоокалатып, так жооп бербейт. Ошол учурда Төлөгөндүн иниси Сансызбай Төлөгөндүн жигити Чеге акунду ээрчитип келип калат, тойдун үстүнөн чыгат.

Чеге Сансызбайды аттардын жанына калтырып, «мен «аткошчу!» деп кыйкырганда кел, болбосо турабер» деп, Чеге элди аралап Жибек отурган өргөнүн тушуна келет. Ошол учурда Жибек өлөң айтып жаткан болот. Жибектин өлөнүнүн маанисине жараша Чеге дагы өлөң айтып, Сансызбайдын келгенин Жибекке түшүндүрөт.

Ж и б е к:

Тагыда баш кошконум жагалмайды,
 Жылыксың көптүгүнөн бага алмайды.
 Өлгөнү Төлөгөндүн ырас болсо,
 Кудайым Кыз Жибекти неге алмайды.

Ч е г е:

Аның чын бац кошконуң жагалмайды,
 Жылыксың көптүгүнөн бага алмайды.

Эстүү жан өзү ойлоп түшүнөтүн,
Өлгөн жан эки кайра жаралмайды.

Ж и б е к:

Жагалмайды, жагалмайды,
Жылыксын көптүгүнөн багалмайды.
Сол элде жигит жокпа, теңир ай
Жесирин издеп келип неге алмайды.

Ч е г е:

Жагалмайды, жагалмайды,
Жылыксын көптүгүнөн багалмайды.
Камынып кара барчын айланып тур,
Кол сунуп каалаганын алалмайды.

«Жагалмайдыдан киши келгенби» деп ойлоп, шекшип, Жибек дааналап сурап, дагы өлөң айтат. Анткени калмактар казакчаны даана, так түшүнбөгөндүктөн өлөң аркылуу купуя сүйлөшүшөт. Калмактар казактар тойдо өлөң айтып, ойноп жатышат деп түшүнөт.

Ж и б е к:

Жазыны унутканбы жагалмайды,
Кас душман Сарыбайды камалайды.
Сол элди өзүм издеп барар эдим,
Аялмын жолум сырда биле алмайды.

Ч е г е:

Жазыга салам айтат жагалмайды,
Кас душман жеңе алмайды Сарыбайды,
Астыда кол жетпеген мунара тур,
Жол издейм, жолун бирок табалмайды.

Жибек:

Жазыда жашыл гүл бар жаңызаяк,
Сол гүлгө көз артады аяк-быяк.
Жабыркап солуганы азканатур,
Жан барбы жабыркашпай калаар аяк.

Чеге:

Арт жакта аткошчу бар жалаң аяк,
Сол гүлгө жетиш үчүн жолу каяк.
Тезинде зор максат бар орундайтын,
Сондуктан коё коймас жанын аяп.

Жибек кыз Сансызбайдын келгенин билип, өлөң аркылуу бири-бирине түшүнүшөт, жер болжошот. Жибек атасы Сарыбайга айтып, элди жаңы журтка көчүрмөй болот. Көчкө мингенге Корондун Санда Көк атын суратат. «Жибек тийбесе тийбесин, Сандалды сурап күйбөсүн» - деп, Корон бербей коёт. Намысын коюп Жибек өзү барып сураганда Сандалды берет. Жибек атты минип, ары-бери чаап, аттын этин кызытып туруп качат. «Жибекти ат ала качты» деп, Корон артынан жалгыз кууйт. Тосуп турган Сансызбай Коронду өлтүрүп, Жибекти алып кетет.

КУБА КОЙ МЕНЕН ЭЭСИ

Куба койдун ээси Турдукожо «төөжинди» деген ат-башылык киши экен. Куба кой көтөрүм болуп турбай калганда ырдаптыр.

Турдукожо

Ээ, түгөнгөн куба кой,
Эсинди жыйып турагой.
Жай Ополдой жайлаттым,
Жашаң чөптү чайнаттым.
Турбай шорум кайнаттың,
Кыш Кара-Терек кыштаттым,
Баспай сөөгүм сыздаттың.

Кубай кой

Ээ, түгөнгөн ээм ай,
Бөксөргөн экен мээң ай.
Жай Ополдой жайлаттың,
Жашаңды качан чайнаттың.
Жаш балаңа айдаттың,
Күндө үч маал жуушатып,
Шорумду минтип кайнаттың.
Кыш Кара-Терек кыштаттың,
Күнү-түнү укталтың.
Тоң короо кылдың журтумду,
Моминтип кырктың жүнүмдү... -

деп, акыры куба кой жеңип кетет.

АТЫ ЖОГОЛГОНДО ЖАР ЧАКЫРГАНЫ

Ат-Башыда Касым дегендин ашы «Көчпөстүн сазы» деген жерде болот. Ашта Абылкасымдын аты ээр токуму менен жоголот. Ошондо атын издеп жар чакырып айткан ыры.

Кең Көчпөстүн сазында,
Эр Касымдын ашыда.
Жорго кара ат жоготтум,
Жүгөнү бар башында.
Көрүп калган жан болсоң,
Айтып бергин жашырба.

Башындагы жүгөнү,
Өрмө кайыш боз эле.
Чаболоңу тартылуу,
Басмайылы бош эле.
Ноктосу кайыш чылбырдуу,
Жүгөнү менен кошо эле.
Жол жүргөндө чаалыкпас,
Жорголугу созо эле.

Суулугу бар күмүштөн
Басыгы артык жүрүштөн.
Көрпөчөсү бар эле,
Көркөмдөп тиккен күмүштөн.
Көргөндөр айтып берет деп,
Көөнүмдү үзбөйм үмүттөн.
Төшөлүп жолго киргенде,
Төшөк эле мингенде.
Өбүлгөсүн беремин,
Кокустан көрүп билгенге.

Сүйүнчүгө беремин,
Жанымдан сууруп он теңге.

Жоош эле жаныбар,
Коё берсе качпаган.
Жолго салып бастырса,
Жоргосунан жазбаган.
Жаныма жолдош болот деп,
Жайы-кышы таптагам.

Анжиян эле ээрим,
Төө тери менен каптаган.
Куюшканы бар эле,
Ак кайыштан тасмадан.
Көмөлдүрүк тагылуу,
Күмүш, жезден чаптаган.
Атымды таап бергенге,
Он сом берем акчадан.

Буттары тип-тик казыктай,
Жоргосу бар басыктай.
Семиз эле жаныбар,
Чөйчөгү бар кашыктай.

Колтутунда агы бар,
Басмайыл өткөн тагы бар.
Абайласаң ашыкпай.
Буура булчуң саны бар.
Тамгасы бар асыктай,
Жашка толгон маалы эле,
Сегиз асый ушул жай.
Уурдап алсаң кайтып бер.
Көрүп калсаң айтып бер,
Белгилери ушундай.

* * *

Улуулардан уккан кеп,
Карылардан калган кеп.
Кадимки Манас бабабыз,
Бээжинге казат кылган деп.
Алмамбет окко учуруп,
Арбайып жөө калган деп.
Азамат аттан айрылса
Атаны кокуй арман деп.

Манасчы айткан санатта,
Баштатан калган адатта.
Кан Манас жөө калды деп,
Кабар жетип Таласка.
Кайран энең Каныкей,
Тайбуурулду жетелеп,
Барган дешет Манаска.
Буурулду Манас алганда,
Аккаңкыны салганда,
Куюшканга куюшкан
Куп келишип калган дейт.
Чаболоңго чаболоң
Чак келишип калган дейт.
Басмайылга басмайыл
Бап келишип калган дейт.
Күлүктүгүн билгенде,
Буурулду Манас мингенде.
Кара мүртөс канкоруң,
Каткырыкты салган дейт.
Угуп муну билген эл
Ушуну кантип жалган дейт.

* * *

Көпчүлүккө кошулуп,
Калыптырмын кенебей.
Кер жоргону жоготуп,
Күйүп турам ченебей.
Тайбуурулду тартууга,
Алган дешет Үмөтөй.
Атын берип арбайып,
Жөө калган дейт Семетей.
Кара ниет Канчоро,
Желдей учуп жеткен дейт.
Как жүрөктүн тушуна,
Далыга сайып өткөн дейт.
Тоодой болуп канкоруң,
Тоголонуп кеткен дейт.
Башын кесип аларда,
Кайып болуп кеткен дейт.
Улуу-кичүү, жаш-кары,
Ушуну кантип эскербейт.

* * *

Ырчылар ырдайт жомоктоп,
Байырқы болгон дастандан.
Бала баатыр болуптур,
Даңк, атагы таш жарган.
Кан Курманбек атанып,
Кыргызды бүтүн башкарган.
Калмак менен кыргыздын,
Кан согушу башталган.
Башынан бери болгон иш,
Кыргызга калмак касталган.
Түн катып келип душманы,

Түйшөлтпөй келип баскандан.
Телтору ат жок мингенге,
Намыз ойлоп жаткандан.
Кооптонгон Курманбек,
Кырк жигити көшөрүп,
Кошо барбай качкандан.
Атым жаман болду деп,
Арман менен аттанган.
Күнү-түнү Күрөң ат,
Чарчабаган чапкандан.
Жетип кырган душманын,
Жоокер экен такшалган.
Мына ушинтип акыры,
Кан Курманбек баатыры,
Аты баспай калган жер.
Атаны кокуй армандыр,
Атын таанып Дөлөн кан,
Акырын аста барган жер.
Кантсе да соо койбойм деп,
Куу найза колго алган жер.
Кандайсың деп табалап,
Карала ат менен сабалап,
Как жүрөккө малган жер.
Куу найзага чиренип,
Курманбек жатып калган жер.
Калмактын ханы Дөлөн кан,
Ушинтип өчүн алган жер.
Уламадан уккан эл,
Ушуну кантип жалган дээр.
Он сом берем сүйүнчү,
Табылып калса Жорго кер.

Кошо жүрүп уккамын,
Жомокчунун кептерин.
Койколоктоп күү чертип,
Колуна алып чертмегин.
Кооздоп күүлөп комузун,
Улам оңдоп тепкегин.
Табылды деп үн кошуп,
Таскактатып черткенин.
Ат жоголгон учурда,
Ар кайсыны эстедим.
Эскерип айтам азыраак,
Элибиз айткан санаттан.
Эрменкандын баласы,
Энеси калмак тараптан.
Кудайназар болгон дейт,
Куучуңдап элди жадаткан.
Жексур болуп ар убакта,
Жээн болуп калмакка,
Иниден ырыс талашкан.
Табылдыга асылган,
Жоготом деп жашыңдан.
Табылды ооруп жатат деп,
Чалкалмакты чакырган.
Таяке жээн болбойм деп,
Табылдыны сомдойм деп.
Талаада жаткан жылкысын,
Ач бөрүдөй жайлайм деп.
Эр Табылды жалгызды,
Эгерим соо койбойм деп.
Түн жамынып барган дейт,
Табылдынын жылкысын,
Түгөл тийип алган дейт.

Элигип турган кырк буудан,
Кошо кетип калган дейт.
Эрте туруп Кардыгач,
Желден мурун желген дейт.
Аттарга жетип келген дейт,
Жем баштыкта салынуу,
Жийдеден жемин берген дейт.
Арчатору күлүктү
Жайдак минип келген дейт.
Алып келип мына деп,
Абасына берген дейт.
Кыз да болсо Кардыгач,
Туугандыгын билген дейт.
Арчатору бууданды,
Асемдеп токуп минген дейт.
Атын минип Табылды
Арсалактап күлгөн дейт.
Айдалып кеткен жылкынын
Аркасынан жүргөн дейт.
Сакалын жулуп калмактын
Азабын колго берген дейт.
Атадан калган жылкысын
Ажыратып келген дейт.
Акыры жүрүп ушинтип,
Айгышкан жоосун жеңген дейт.
Тамтаңдап ээси жөө жүрсө,
Тапса атын кантип бербейм дейт.

КАЧАК ТУРМУШУ

I. ҮРКҮН. ЭЛДИН КЫТАЙ ЭЛИНЕ КАЧЫШЫ

Ат-Башы менен Нарындан,
Качабыз деп камынган.
Атка минген жакшылар,
Набактыга жабылган.

Какшаалда деп черикти,
Качабыз деп жээликти.
Моңолдор менен черикти,
Бузабыз деп желикти.
Он арча тынымсейитти,
Ошол элди кейитти.

Боогачы болуш, Садыры,
Набактыга жабылды.
Казак, кыргыз бу кезде,
Кандай ишке кабылды.

Абдрай менен Чалбайды,
Набак кылды андайды.
Канетерин биле албай,
Караңгы кыргыз далдайды.
Эсенкул менен Шатенди,
Качырып кетти баки элди.

Даргага асты деп уктук,
Касымаалы акемди.

Ажы менен Субанды,
Аларга кылды убалды.
Ыдыгына чыдабай,
Аскер жыйып куралды.

Качып кетти деп уктук,
Каракол, Пишпек, дубанды.
Далай көрдү биздин эл,
Таалан менен буланды.

Болжоп айтам да бир кеп,
Борукчу менен Надырбек.
Кошуп айтам да бир кеп,
Кочкордогу Надырбек.
Черикчи менен азыкты,
Ченебей тартты жазыкты.

Атаке эли сарбыгаш,
Эки болуш тынайды.
Ыдыгына орустун,
Канеткенде чыдайлык.

«Салдат алам» деп айтып,
Падышага керекке.
Зардабы өтту эң жаман,
Көл башында белекке.
Барганынан келгенди
Бапа менен желденди.
Кыргын кылды залим деп,
Нечен түркүн элдерди.

Казат кылып өлсөк деп,
Каракол, Чүйлүк оолукту.
Качып кетти деп уктук,
Кабактагы Чолукту.
Казак. кыргыз кайран эл,
Кандай ишке жолукту.

Апат кылды тим эле,
Аскер жыйып коргонду.
Ойрон кылды дүнүйө,
Олутунда турганды.
Көчүп кетти деп уктук,
Көкүмбай менен Курманды.
Казат кылып бадышага,
Кара кыргыз булганды.

Казак, кыргыз алачтан,
Бул оруска карашкан.
Качканында кайран эл,
Акылынан адашкан.

Качып кетип кайран эл
Каштек, Узун-Агачтан.
Сонун качты кайран эл,
Суусамыр менен Таластан.

Каркыра менен Кулжадан,
Калың журт чыдап турбаган.
«Салдат алам» дегенге,
Замананы булгаган.
Какшаал жолдон суу таппай,
Далай адам кургаган.

Олуя-Ата, Меркиден,
Одарылды беркиден.
Кыргыз, казак тынч албай,
Кытайды көздөй жөнүкүгөн.

Пишкек менен Токмоктон,
Бир даалайын окшоткон.
Безилдетип ыйлатып,
Бечараны боздоткон.
Эзелде тагдыр ушундай.
Алда талаа козголткон.

Кайран бугу бузулду,
Каракол менен Көлүнөн.
Качып барып жай таппай,
Какшаал менен чөлүнөн.

Жумгал менен Кочкордон,
Журттун баары козголгон.
Коркконунан далай эл,
Кызыл өңү боз болгон.

Качып барып Турпанга,
Бир жарым ай топтолгон.
Беш жүз жылкы, миң койлуу,
Бир карасы жок болгон.
Илгеркисин ойлонуп,
Ичи күйүп от болгон.

Кочкор-Ата, Жумгалдан,
Козголгон киши кур калган.
Олутунан ажырап,
Далай адам муңданган.

Барысы тагдыр иши экен,
Байдасыз дүйнө шум жалган.

Кош терезе орноткон,
Кобулдатып сомдоткон.
Жасалгалуу үй калды,
Жаннаттай болгон Чүй калды.
Чырлуу доону түтөткөн,
Чыр сынаган бий калды.

Кубакы деген бел калды,
Куураган байкуш эл калды.
Эли кетип эңгиреп,
Эки Кемин жер калды.

Байчечекей гүл калды,
Мал отгочу бүр калды.
Баш кишиден кайрылып,
Мамбетаалы, Дур калды.

Элинин жыргал көңүлү,
Эзилип бышкан өрүгү.
Эң эле сонун Чүй ата,
Сөзүмдүн жок төгүнү.

Ак буудайдан жармасы,
Адырында алмасы.
Ажырадык ошентип,
Бузулгандын калбасы.

Алманын шагы ийилген,
Адамы жибек кийинген.

Атаке эли сарбагыш,
Ажырады Чүйүнөн.

Тартма кийип бутуна,
Таяк алып колуна.
Чарчап жүрөт чаалыгып,
Чаначын тартып жонуна.
Алда-таала кудайым,
Сала көргүн оңуна.

Кытайдын тили кыжылдап,
Кыргыздын дарты быжылдап.
Падышага карматпай,
Кутулдук деп кымылдап.
Акылы бар азамат,
Кайта кетүү ыгын тап!

II. КАЧАКТАРДЫН КЫТАЙ ЭЛИНЕ БАРГАНДАГЫ СОҢКУ АЛ-АБАЛЫ

Кашкарлык сарт Турпанда,
Кайгы кетпей унутарга.
Жол-жобосу сарттардын,
Жолдош экен пулу барга.

Кеч киргенде ойношуп,
Кирет экен кумарга.
Сый-сыпаттын эгерде,
Кереги жок буларга.
Боору оорубайт эгерде,
Боло турган убалга.
Каадасы экен байланган,

Касам менен кумарга.
Канеткенде тынч алып,
Журт болобуз буларга.
Мата менен чепкенге,
Байкуш кыргыз кубанба.
Адилеттүү арыз алган,
Улугу жок сурарга.

Адил улук дегени,
Апийип экен жегени.
Берекеси бир жалгыз,
Аштыгынын кенени.
Тамак үчүн сарттарга,
Таанышууга келели.
Чеги арзан эгиндин,
Чейрек экен ченеги.
Орус эли тынчыса,
Кайта кете берели.
Киндик кесип, кир жууган,
Жерибизге жетели.
Айландырып жеткирсе,
Кудуреттин чебери.
Маңдайдагы шорунун
Кетер бекен кебээри.

Эсен бекен биздин эл,
Жети-Сууда калганы.
Айланайын ал элдин,
Аман болсун мал-жаны.
Баш кошушар бекенбиз,
Казак, кыргыз балдары.
Ат-Башы, Нарын, Ысык-Көл,
Аман болсун андагы.

Сап болду деп угабыз,
Сары орустун жаңжалы
Даяр болуп турарбыз,
Жерибизге барганы.

Сапырылган заманга,
Канетебиз таң калбай
Элибиздин кейпи ушул
Эшekten башка мал калбай.
Эмки сөзүн какшаалдык,
Эртең менен таңгандай.
Акыйкаттап буларга,
Айтышарга ал калбай.
Аманыбыз кетели,
Апийимге алданбай.
Кайта кетер күн барбы
Кашкарлыкка жалданбай.
Какшаалдыктын өкүмү,
Доотай менен Анбалбай.
Жалаа жаап курутту,
Чын жеринен жамбы албай.

Өлгөнүнөн калганы,
Кайта кетер күн болду.
Өкүмөтүн бул элдин,
Айта кетер күн болду.
Кош-колонун эшекке,
Арта кетер күн болду.
Мусапырлык алыс жол,
Тарта кетер күн болду.

Канетип киши унутат,
Какшаалдыктын зордугун.

Казып алган дүмүрдү,
Тартып алган кордугун.
Качактарга көргөздү,
Какшаал эли чоңдугун.
Жети-Сууга кетебиз
Же кош аман болгунуң.

Көрө албадык жакшылык,
Көөнө Турпан, Аксыдан.
Мал пулунан ажырап,
Далай шордуу какшыган.
Жай таппады качактар,
Жаман менен жакшыдан.
Жети-Суудан тилейбиз,
Топурактын астынан.

Дубай салам жаздырам,
Дуба деп элге айттырам.
Жети-Суудан кат келсе,
Көңүлүмдү шат кылам.
Кабар келсе бирөөдөн,
Кара жанды карк кылам.
Какшаал менен Турпанга,
Кайрылбаска ант кылам.

Какыраган кара таш,
Кайсы жерин жактырам.
Аман барсам Жети-Суу,
Той берип ат чаптырам.
Таалай берсе кудайым,
Тамашалап каткырам.
Көк ала майдан шиберге,
Конуш кылып жаткырам.

Барып жетер бекенбиз,
Байчечекей шиберге.
Көкүл-куйрук түйдүргөн,
Күлүк жорго минерге.
Казак, кыргыз Жети-Суу
Качан жетем силерге.
Качкан элдин кабарын,
Кат жазгыла билерге.

Кайта кетер күн болду,
Какшаал Чөлү, Тоюндан.
Качкан элдин шору го
Кара көзү оюлган.
Таманынын териси,
Ташка тийип союлган.
Күнү-түнү Жети-Суу,
Бир чыкпайсың оюмдан.
Какыраган кара таш.
Катуу багыт Тоюндан,
Күндүк жерге жүрө албай,
Күлүк аттар чоюлган.

Кашкар менен Турпанда,
Карды ачпасы чын экен.
Жаңы шаар, көөнө шаар,
Жарды, байы жок экен.
Калак алып колуна,
Талашканы бок экен.

Оң менен сол бузулган,
Он алтынчы жыл экен.
Бээжинге чейин бул элде,
Бекер жери жок экен.

Ат оосурса аңдыган,
Аласасы бок экен.
Берекеси нан арзан,
Карды жиндей ток экен.
Там салуучу кедейдин,
Тамандары чор экен.
Бутундагы кийгени,
Булгаарысы шор экен.
Келишимдүү байларга,
Кедейлери кор экен.

Бадышасы залимден,
Байкуш кыргыз багынган.
Ала-Тоонун арасы,
Ат-Башы менен Нарындан.
«Салдат алам» дегенде,
Заманасы тарылган.
Кара-Кочкор, Ысык-Көл,
Качабыз деп камынган.
Атка минген жакшылар,
Абактыга жабылган.
Качканында кайран эл,
Дүнүйөсү чабылган.
Киндик кесип, кир жууган,
Өз жеринен кагылган.

«Салдат алам» деп айтып,
Падышага керекке.
Зардабы өтү эң жаман,
Көл башында белекке.
Манаптарды жалдаган
Баракелде демекке.
Келимсектер кошулган,

Букараны жемекке,
Келимсектер келгенде,
Кетти биздин береке.

Бадышанын зордугу,
Барган сайын ашынып.
Келимсектер ошондо,
Кедейлерге асылып.
Сандыктын оозу ачылып,
Салыктын баары чачылып.
Сарбагыш менен бутуну,
Сандалдырды качырып.
Беделдин белин ашырып,
Берекесин качырып.

Аялынан ажырап,
Азаматтар бой калып.
Кокту жерге маарашып,
Короосу менен кой калып.
Зардабы жаман экен деп,
Санаасы менен ойлонуп.

Эли кетип энгиреп,
Эки Кемин, Чүй калды.
Жабык башы саймалуу,
Жасалгалуу үй калды.

Кочкор-Ата, Жумгалда,
Короосу менен мал калып.
Кош терезе салдырган,
Кобулдаган там калып.
Бугу, саяк, тынай журт,
Качып кетти сандалып.

Өлүктөрү көмүлбөй,
Жатканына таң калып.

Бадышадан кутулуп,
Кетебиз деп зарланып.
Ажал жеткен кээ бирөө,
Колго түштү кармалып.
Өкүмүнө чыдабай,
Өлтүрбө деп жалбарып.
Байкуш кыргыз канетсин,
Коркконунан саргарып.

Бугу менен сарбагыш,
Бурулбастан тең кетти.
Айлынын баары бузулуп,
Ар бир түркүн эл кетти.
Калың бугу сарбагыш,
Кайрылбастан ал кетти.
Мал-булуна карабай,
Нечен түркүн жан кетти.
Ысык-Көл менен Чүйүнөн,
Турпанга чейин журт кетти.

Мал-булунан ажырап,
Кара башын кутказды.
Эки киши Турпандан,
Эшек минип учкашты.
Салыктагы мүлк калды,
Жыйылуу бойдон жүк калды.
Малды-булду куугандар,
Басып алып шүк калды.

Эл качканда эңгиреп,
Эгин калды басылуу.

Кайнап турган жеринде,
Казаны калды асылуу.
Таңылчактын баарысы,
Талаада калды чачылуу.

Башындагы улугу,
Бадышанын зулуму.
Кытайга качты тынч албай,
Кыргыз элдин уругу.
Жеринде калды Беделдин,
Бээ-байталдын кулуну.
Эли кетип эңгиреп,
Ит журтунда улуду.
Бадышага ок атып,
Байкуш кыргыз куруду.

Бакырларды жүдөттү,
Манаптардын кылыгы.
Аз келгенсип анысы,
Асый алып шылыды.

Канаат менен Тезекбай,
Калп жеринен кан болуп,
Актар кысып келгенде,
Акыла таппай дал болуп.
Качып барып Турпанга,
Кайран кыргыз кар болуп.
Өлгөнүнөн калганы,
Өз жерине зар болуп.
Өлүк көмөр жер таппай,
Кытай жери тар болуп.

Тезекбай менен Канаатты,
Теңдиги жок жаратты.

Ошолор бузду далайды,
Ошондо сүйлөп шарият,
Адамды малга окшотуп,
Алдына салып баратты.
Беделде көрдүк биз шордуу,
Адам көрбөс санатты.

Баатыр Шабдан балдары,
Бардаңке менен ок атты.
Маңдайында тийүүчү,
Жалгыз жоосун жоготту.

Октон пайда көрбөдүк,
Ошентүп жатып өлбөдүк.
Кан майданга чыкканда,
Өкүмүнө көнбөдүк.
Аксы менен Турпанга,
Анан кийин жөнөдүк.
Тура албадык желденип,
Турпанга бардык сенделип.
Качабыз деп желденип,
Кашкарга бардык сенделип.
Ажырадык боз үйдөн,
Алачыкты теңденип.

Тиккенибиз алачык,
Тентигенде жарашып.
Ар бир түрдүү адамдар,
Акылынан адашып.
Кайсы бирин айтайын,
Качып кетип баратып.
Болуш, бийлер ошондо,
Букараны жадатып.

Өкүм менен кедейди,
Өз колуна каратып.

Барып Турпан жерине,
Манаптан чыктык баш бербей.
Бала атага кайрылып,
Кашык салып аш бербей.

Айлана көчүп жай таппай,
Аксы менен Турпандан.
Жети-Сууну сагынып,
Жердеген киши муңканган.
Шар аккан суу, көк шибер,
Кыргыз уулу кунт алган.
Көк ала майдан шиберде,
Күмүш кемер курчанган.
Турпандын тешик акчасын
Жипке тизип журт алган.

Тешик акча колуна
Кармап жүргөн мындан көп.
Бир тыйынга жете албай,
Зарлап жүргөн андан көп.
Беремин деп калп айтып,
Алдап жүргөн андан көп.
Ууру кылып манапты,
Жалдап жүргөн мындан көп.
Калыс эмес бадышаны,
Каргап жүргөн мындан көп.

Дүмүр казып отуна,
Жак деп жүргөн мындан көп.
Түлкү кууп бүркүткө,

Как деп жүргөн мындан көп.
Куржун салып мойнуна,
«Ак» деп жүргөн мындан көп.
Кызды чейрек арпага,
«Сат» деп жүргөн мындан көп.
Жети-Сууну сагынып,
Дат деп жүргөн мындан көп.
Кайда барат ушундай,
Жат деп жүргөн мындан көп.
Малын берип жат жерге,
Бак деп жүргөн мындан көп.
Ууч эгин куржунга,
Жыйнап жүргөн мындан көп.
Улутунуп үшкүрүп,
Ыйлап жүргөн мындан көп.
Кара жанын тындырбай,
Кыйнап жүргөн мындан көп.
Барган элин жан үчүн
Сыйлап жүргөн мындан көп.

КАЙРАН ЭЛ

Аксы менен Турпанды,
Аралады кайран эл.
Аш таба албай ашпозду,
Сагалады кайран эл.
Качып барып Турпанды,
Каралады кайран эл.
Жамбы берип жат элди,
Паралады кайран эл.

Борук койго баа кылып,
Бозо сатты кайран эл.

Кийип турган кийимин,
 Кошо сатты кайран эл.
 Боз үйүнө чырмаган,
 Чийин сатты кайран эл.
 Туш кийиздин саймалуу,
 Тышын сатты кайран эл.
 Эшекке арткан эгинге,
 Кызын сатты кайран эл.
 Белдемчинин кундузун,
 Сөгүп сатты кайран эл.
 Аркадагы чолпусун,
 Бөлүп сатты кайран эл.
 Арзан баага ал күнү,
 Көнүп сатты кайран эл.
 Камчы кылып кой тери,
 Өрүп сатты кайран эл.

Айдап барган алдында,
 Малың сатты кайран эл.
 Жууркан-төшөк калтырбай,
 Баарын сатты кайран эл.
 Ичеги менен бышырып,
 Карын сатты кайран эл.
 Кой сойгондо бир бөлүп,
 Санын сатты кайран эл.

Ыкласы Турпандан,
 Кайтып жүрөт кайран эл.
 Жети-Сууга дуба деп
 Айтып жүрөт кайран эл.
 Кош-колоңун эшекке,
 Артып жүрөт кайран эл.

Кор болгондун азабын,
Тартып жүрөт кайран эл.

Жилиги жок, жөө жүрүп,
Арыктады кайран эл.
Качкан менен кутулуп,
Бекинбеди кайран эл.
Жалгыз кабат өлгөнүн,
Кепиндеди кайран эл.
Турпан барып тамакка,
Жетинбеди кайран эл.
Арык малдын жашыган,
Этин жеди кайран эл.

Жети-Сууга канетип,
Жетем деди кайран эл.
Жай табалбай Турпандан
Кетем деди кайран эл.
Жүгүн артып эшекке,
Бекемдеди кайран эл.
Жети-Суудан туз буйрар,
Бекен деди кайран эл.
Маңдайдагы шорубуз,
Экен деди кайран эл.

III. КЫТАЙ ЖЕРИНЕН КАЧАКТАРДЫН КАЙРА КЕЛГЕНДЕН СОҢКУ АБАЛЫ

Оодарылды жеринен,
Оңу менен солубуз.
Аксы жана Турпандан,
Арылдады шорубуз.

Алаканы жыртылды,
Дүмүр казып колубуз.
Жети-Сууга биз жетип,
Арылар бекен шорубуз.

Беделдин бели какырап,
Бер жагында чети ушу.
Айтканда көңүл чыдабай,
Ат-Башы, Нарын эки суу.
Аман болсок барарбыз
Чүй, Ысык-Көл, Жети-Суу.

Беделдин белин ашканда,
Бейпайга түштүк ызы-чуу.
Барып көрөр бекенбиз,
Кочкор, Жумгал, Кызыл-Туу.
Күңгөй-Тескей, Ысык-Көл,
Өрдөк, чүрөк, каз, ак куу.
Кайгыргандан ичкен аш
Ичибизге жакпайт уу.
Ойлогондо түтүндөй,
Оозубуздан чыккан буу.

Кутулам деп качканда,
Курган экен биздин эл.
Кочкор-Ата, Кызартты,
Кубакы менен Шамшы бел,
Жыргачу элек ошондо,
Жылкыдан минип кара кер.
Кайтып көрөр күн барбы,
Каракол, Пишпек кайран жер.

Киндик кесип кир жууган,
Жерге жетер бекенбиз.

Жаңы чыккан большевик,
Жарды-жалчы ошондо
Теңге жетер бекенбиз.
Жайык талаа Сары-Чүй,
Кеңге жетер бекенбиз.

Кыргызды тагдыр кыңайткан,
Кытай жакка качканда.
Толкуганда төгүлдү,
Дүнүйөсү ташканда.
Жамы урият болду деп,
Өз жерине басканда.
Жетелешип жерине,
Жетебиз деп шашканда.
Келимсектер жер алып,
Жолду тосуп жатканда.
Далай шордуу кырылды,
Тамга жөлөп атканда.
Башы кесилди байкуштун,
Балта менен чапканда.
Келимсекке кер калбай,
Келип түштүк капканга.

Малай болуп кедейлер,
Келимсекти бай кылат.
Өз жеринен ажырап,
Калганына кайгырат.
Качып келген кыргызды,
Чөп сыяктуу айрылап.
Алып келип өлтүрдү,
Айры менен сайгылап.

Какшаал менен Турпандан,
Кайра келдик тырмалап.
Шору арылып кыргыздар,
Кайсы күнү жыргамак.
Көзүнөн - кан, жаш чыгып,
Күнү-түнү ыйламак.
Кырып жатат оторчу,
Кылыч менен кыймалап.

Качып барып Турпандан,
Кайта келдик жылыштап.
Жалпы кыргыз уруят
Жарыгына чыгышмак.
Жерлерине элибиз,
Жетип алып тынчшмак.
Оторчулар ошентип,
Ойрон кылды кылычтап.

Таалайы жок биз шордуу,
Талоонго түштү малыбыз.
Келимсекке келбеди,
Сөз айтууга алыбыз.
Арманы көп биз шордуу,
Азап тартты жаныбыз.
Качак болуп аттанып,
Кайта келдик барыбыз.

Калыс экен большевик,
Кайсы күнү башкармак.
Батракка көз салып,
Багат деген кастарлап.
Келери менен кууратты,
Келимсектер басмарлап.

Какшаал менен Турпандан,
Кайра келдик тырмалап.
Шору арылып кыргыздар,
Кайсы күнү жыргамак.
Көзүнөн - кан, жаш чыгып,
Күнү-түнү ыйламак.
Кырып жатат оторчу,
Кылыч менен кыймалап.

Качып барып Турпандан,
Кайта келдик жылыштап.
Жалпы кыргыз уруят
Жарыгына чыгышмак.
Жерлерине элибиз,
Жетип алып тыңышмак.
Оторчулар ошентип,
Ойрон кылды кылычтап.

Таалайы жок биз шордуу,
Талоонго түштү малыбыз.
Келимсекке келбеди,
Сөз айтууга алыбыз.
Арманы көп биз шордуу,
Азап тартты жаныбыз.
Качак болуп аттанып,
Кайта келдик барыбыз.

Калыс экен большевик,
Кайсы күнү башкармак.
Батракка көз салып,
Багат деген кастарлап.
Келери менен кууратты,
Келимсектер басмарлап.

Жаңы чыккан большевик,
Жарды-жалчы ошондо
Теңге жетер бекенбиз.
Жайык талаа Сары-Чүй,
Кеңге жетер бекенбиз.

Кыргызды тагдыр кыңайткан,
Кытай жакка качканда.
Толкуганда төгүлдү,
Дүнүйөсү ташканда.
Жамы урият болду деп,
Өз жерине басканда.
Жетелешип жерине,
Жетебиз деп шашканда.
Келимсектер жер алып,
Жолду тосуп жатканда.
Далай шордуу кырылды,
Тамга жөлөп атканда.
Башы кесилди байкуштун,
Балта менен чапканда.
Келимсекке кер калбай,
Келип түштүк капканга.

Малай болуп кедейлер,
Келимсекти бай кылат.
Өз жеринен ажырап,
Калганына кайгырат.
Качып келген кыргызды,
Чөп сыяктуу айрылап.
Алып келип өлтүрдү,
Айры менен сайгылап.

Какшаал менен Турпандан,
Кайра келдик тырмалап.
Шору арылып кыргыздар,
Кайсы күнү жыргамак.
Көзүнөн - кан, жаш чыгып,
Күнү-түнү ыйламак.
Кырып жатат оторчу,
Кылыч менен кыймалап.

Качып барып Турпандан,
Кайта келдик жылыштап.
Жалпы кыргыз уруят
Жарыгына чыгышмак.
Жерлерине элибиз,
Жетип алып тынышмак.
Оторчулар ошентип,
Ойрон кылды кылычтап.

Таалайы жок биз шордуу,
Талоонго түштү малыбыз.
Келимсекке келбеди,
Сөз айтууга алыбыз.
Арманы көп биз шордуу,
Азап тартты жаныбыз.
Качак болуп аттанып,
Кайта келдик барыбыз.

Калыс экен большевик,
Кайсы күнү башкармак.
Батракка көз салып,
Багат деген кастарлап.
Келери менен кууратты,
Келимсектер басмарлап.

Калыс өкүмөт кезиксе,
Качкан элдер арызтанмак.

Качып барып кытайдан,
Кайта келдик камалып.
Кайгыга түштү биздин эл,
Камчы менен сабалып.
Качабыз деп мал-булдан,
Ажырадык таланып.
Келимсектер кейитти,
Эми кайда баралык.
Үйүбүздүн кейпи ушу,
Өрт алган там карарып.
Жылкы тийип, уй кармап,
Оторчулар мал алып.
Кара кыргыз кысылды,
Кандай айла табалык.
Оторчудан кутулуп,
Кайсы жакка баралык.

Жакшылыктан үмүт бар,
Келимсектен башкадан.
Ат-Башыдан азыраак,
Эл калыптыр качпаган.
Тамак таппай качактар,
Өлүп жатат ачкадан.
Качканында кайран эл,
Дүнүйөсүн таштаган.

Бул замана бузулду,
Булут чыкпай чубалып.
Бурганактап күн жаабай,
Боп-боз болуп тунарып.

Жамгыр жаабай абадан,
Жердин жүзү кубарып.
Ченеген экен тагдыр да,
Чегирткесин чыгарып.

Бул чегиртке курусун,
Боз адырдан тарта жеп.
Бу заманды тарыгты,
Буудай менен арпа жеп.
Ат-Башы менен Нарынды,
Аңтарылтып анча жеп.
Топурагын айлантып,
Жердин жүзүн жанча жеп.
Бетеге менен шыбактан,
Бирин койбой канча жеп.
Азабы көп чегиртке,
Айтып турса канча кеп.

Аштык, чөбүн корутуп,
Ат-Башынын жерин жеп.
Тегиз элин жутатты,
Тескей тоонун теңин жеп.
Дүнүйөсүн тарыгып,
Түз жеринин көбүн жеп.
Адырмактуу тоо менен,
Ашуу-аскар белин жеп,
Күйүт салды чегиртке,
Күңгөй тоонун көбүн жеп.
Капа кылды чегиртке,
Кара жердин өңүн жеп.
Безилдетти чегиртке,
Беде чөптүн көгүн жеп.
Эңгедетти чегиртке,

Эл жайлоочу төрүн жеп.
 Азап салды дыйканга,
 Аштык менен чөбүн жеп.
 Айдап койгон аштыктан,
 Дан калтырбай тамам жеп.
 Мал отгоого жөн койбой,
 Мая менен саман жеп.
 Топурагын айлантып,
 Тоонун боорун жаман жеп.
 Аштык чөптөн бир теше,
 Көрө албадык аман деп.

Он алтынчы жылында,
 Былтыркыдан быйында.
 Кыргыз, сарттын пейили
 Каатчылык кыйында.
 Ачарчылык эң жаман,
 Эл чогулган жыйында.
 Жалгыз киши чай ичип,
 Эки сом элүү тыйынга.

Элүү тыйын чөп болду,
 Миң эле сомдук көп болду.
 Эгин таппай кедейлер,
 Малың союп жеп болду.
 Ачарчылык тарыхын,
 Айта жүрчү кеп болду.
 Качак эли бу кезде,
 Ачка өлөөрү эп болду.
 Качан болсо айтууга,
 Качкан жылы чек болду.
 Оторчунун кылганы,
 Кедейлерге кек болду.

Кадагы үч сом кол жетпей,
Набат менен кант болду.
Булду кымбат кармаган,
Ногой менен сарт болду.
Кымбатчылык кыргыздын,
Жүрөгүнө дарт болду.

Кадагы чыкты үч сого,
Кантты кантип чагасың.
Бир козуга бир мата,
Араң сатып аласың.
Ачарчылык болгондо,
Ажырап малдан каласың.
Аман болсоң бир кезде,
Жакшылыкты табасың.

Бээжин барып кыргыздын,
Берекесин качырды.
Качып келип кыргыздын,
Дүнүйөсү чачылды.
Жалпы журтка пайдалуу,
Жамы уруят ачылды.

Казак-кыргыз кедейлер,
Капилет калба ушундан.
Таранчы, татар, калмактар,
Талабың болсо ушундан.
Бай менен манап, төрөдөн
Башыңды ачып кутулсаң,
Адамдын акын жемекке,
Баштагыдай жутунсаң
Түп тамырың соолот,
Түрмөгө түшүп тутулсаң.

Ырысыңды кесесиң,
Ынтымак кетип бузулсаң.
Көресуң анда кордукту.
Көпкүлөң тартып кутурсаң.

Жалпы тийди мына эми,
Жамы урият жарыгы.
Акырында тоюнду,
Ачка менен арыгы.
Баш кошушуп биригип,
Бакыр кедей карыбы.
Кедейлерге жетишер,
Кеңеш өкүмөт жарыгы.

Качак эли Турпандан,
Кайра келди жыйылып.
Бакыр-кедей карыбы,
Бальшевикке сыйынып.
Кедейди койду жайына,
Келимсектер тыйылып.
Бейпайга салган оторчу,
Бели сыңды кыйылып.

Чегирткеси жоголуп,
Жердин жүзү оңолуп.
Жыргалы сонун Советтин,
Жыгылганды коборуп.
Көчмөн кыргыз боз үйлүү,
Эл катары бололук,
Кол кармашып эмгекчи,
Эми жакшы конолук.
Каатчылык жоголду
Эми заман оңолду.

Ойго-тоого чөп чыкты,
Орок өтпөй көп чыкты.
Бальшевиктин өкүмү,
Баарыбызга төп чыкты.
Кедейдин жүгүн көтөргөн,
Компартия лөк чыкты.
Куу менен шум зулумга,
Куйкалоочу өрт чыкты.

Баш көтөрбөй тим болду,
Манап менен төрөсү.
Чокойдон кедей ажырап,
Бутунда резинке гөлөшү.
Түлкү, суусар тебетей,
Дукабадан төбөсү.
Батракты көтөргөн,
Бальшевиктин жөлөшү.

ҮРКҮН

Казак, кыргыз боз үйлүү,
Канетер экен ушундан.
Түшүп кетсе чыгалбас,
Түбү терең чуңкурдан.

Жакындан бери бузулду,
Жаман болуп замана.
Кыпчак менен кыргызды,
Кыстап турат чамалы.
Атка минген эрлерди,
Алып барып камады.
Түшсө зындан көрүнбөй,

Түбү терең набагы.
Кара кыргыз элеттин,
Кетип турат амалы.
Дунган менен таранчы,
Таштап кетти калааны.
Чексиз кыргыз бузулуп,
Сапырылып тарады.
Кандай болот аягы.

Кетирип орус кайратын,
Калың журт көргөн пайдасын.
Тобокел деп тапшырды,
Бүтүн эле мал-башын.

Кудайберген, Нурмамбет
Кубаты кетип турган кез.
Башка кыйын иш түшсө,
Байдаң жок дүнүйө жалган эч.
Заман жаман бузулду,
Зарланабыз эрте кеч.

Түбүнөн кызыр жөлөгөн,
Токторбай менен Көбөгөн.
Тынч албай Кочкор жеринен,
Дүйнөсүн таштап жөнөгөн.

Ниязбек менен Борукчу,
Бөлүп алган болушту.
Бекчоронун балдары,
Берендин уулу болучу.
Тааныбаган жай жерде,
Табалбай жүрөт олутту.

Кудай салса пендеси,
Көрөт экен кордукту.

Көчүп келди тияктан,
Көл бугусу, саяктан.
Кыдыр аке Баатыркан,
Кыргыздан эле акылман.
Кыргыз, казак бузулуп,
Кытайга качкан нечен жан.

Ысагалы, Сагындан,
Даалай кеңеш табылган.
Көл бугусу бузулду,
Коркутү залим каапырдан.
Байгазы, Көкө, Кекебай,
Мусаапыр болду нечен ай.
Балдары басып жөө келди,
Байдасыз дүйнө экен ай.

Илик тамыр табышып,
Издеп барып таанышып.
Көп бер ай деп бечара,
Куржунга арпа салышып.

Алтын тапкан немедей,
Сүйүнгөнү мындай көп.
Анда оокатым калды деп,
Күйүнгөнү мындан көп.
Үмүт үзүп жанынан,
Түңүлгөнү мындан көп.

Белин бекем кайратка,
Байлап жүргөн мындан көп.

Беш-алты уйун аксатып,
Айдап жүргөн мындан көп.
Малын берип жат жерге,
Жайлап жүргөн андан көп.
Ысык-Көл деп үшкүрүп,
Зарлап жүргөн мындан көп.

Жаныбарым Ысык-Көл,
Жайылган шибер нечен төр.
Жаздын күнү мал тууса,
Жалгыз козу өлбөйт төл.
Айтып турам аныгын,
Ишенбесең барып көр.

Ысык-Көл кайдан унутулат,
Эстегенде улутунат.
Айдама беде ал Көлдө,
Ак жашыл тартып кулпунат.
Энеден тууп эркин өскөн,
Ээн талаа жерде өскөн.
Адам болор бекен деп,
Ат мингизип көрк көргөн.

Жөө басты кары, балдары,
Кор болду журттун чанданы.
Буркуратып ыйлаган,
Бузулгандын зардабы.

Керилип басып буралып,
Келиндер жүрөт муңайып.
Тоосуна кантип чыгам деп,
Чокоюн кийип кубарып.
Кылчайып басып буралып,

Кыздары жүрөт муңайып,
Тамына кантип чыгам деп,
Тартма кийип кубарып.

Тоосуна көнсөк жүрөбүз,
Чокоюн кантип кийебиз.
Оокатын кылып алабыз,
Отунун кантип жагабыз.
Оруп алган чөбү жок,
Атты кантип багабыз.
Эсебин эптеп билебиз,
Эшегин кантип минебиз.

Адамдын жетпейт акылы,
Ат жүрө албас такыры.
Үч күнчүлүк жол экен,
Мынакей деген жакыны.
Боз топурак чаңдаган,
Болот экен адыры.
Таяк алып жөө баскан,
Толуп жүрөт катыны.

Аштык айдап албаса,
Ач болуучу жер экен.
Ар түтүнгө бир киши,
Баш болуучу жер экен.
Кыяматтай кызыл чок,
Жан болуучу жер экен.
Узун аяк бодо мал,
Аз болуучу жер экен.
Эр башына бир чокой,
Парз болуучу жер экен.
Эчки менен кой бакса,

Бай болуучу жер экен.
Эч нерсеси жок болсо,
Кар болуучу жер экен.
Адамдын бейли бузулуп,
Тар болуучу жер экен.
Бермек болуп жаңыдан,
Береринде айныган.
Ошонусу бул элдин,
Осол экен абыдан.

Качып келдик жан үчүн,
Карабадык мал үчүн.
Кар болгон жок чериктер,
Өз тууганы бар үчүн.

Көңүлүмдөн чыгарбайм,
Чеш-Төбө ата жаныбар.
Ат-Башы менен Нарынды,
Жердеген адам сагынар.

Жаныбарым Ат-Башы,
Жанында жакын шаары бар.
Сатып алса базардан,
Самагандын баары бар.

Жазында эгин салган жер.
Жанынан аштык алган жер.
Жаныбарым Ат-Башы,
Базары жакын турган жер.

Мал сатарга базары,
Барса жакын жанында.
Өлбөсөк барар бекенбиз,

Ат-Башы менен Нарынга.
Качып чыктык орустан,
Кочкор ата, Жумгал, Чүй.
Козголуп калдык олуттан.
Ат-Башы, Нарын, Ысык-Көл.
Айырдың эми конуштан.

Кочкор ата, Жумгал, Чүй,
Кош терезе ысык үй.
Салып койгон тамдары,
Атакенин балдары.
Баарысына жар болуп,
Баатыр Шабдан арбагы.
Кармашкан жоонун колунан,
Аман чыкты балдары.

Самүдүн, Кемел, Мөкүштү
Урушуп орус өчүктү,
Жыргап жаткан жеринен,
Тынч албай тынай көчүштү.

ЭЛ КАЧКАНДА

Казак, кыргыз алаштан,
Элүү беш жыл падышага
Букара болуп карашкан.
Акырында кайран эл,
Акылынан адашкан.
Уруш чыккан эң мурун,
Абалы Чубар агачтан.
Каркыра менен Кулжадан.
Казак менен кыргызды,

Залим падыша бурдаган.
Каптап аскер келгенде,
Калың журт чыдап турбаган.
«Салдат алам» деген сөз,
Замананы булгаган.
Кочкор-Ата, Жумгалдан,
Козголгон адам кур калган.
Олутунан ажырап,
Далай адам муңданган.
Баарысы тагдыр иши экен,
Пайдасыз дүйнө шум жалган.
Кочкор-Ата, Жумгал, Чүй,
Кош терезе ысык үй,
Салып койгон тамдары,
Иниси тынай, сарбагыш
Атакенин балдары.
Баарысына жар болуп,
Баатыр Шабдан арбагы.
Урушкан жоонун колунан,
Эсен чыгып балдары.
Иса, Мүдүн, Мөкүштү
Урушуп залим өчүктү.
Жыргап жаткан жеринен,
Тынч албай жайнай көчүштү.
Тегиричи жайдырган,
Тегиз манат баркытка
Туш кийизин сайдырган.
Жасалгалуу үй калды,
Жашыл чөбү кулпунуп,
Жаннаттай болгон Чүй калды.
Чырдуу доону түгөткөн,
Калыс кыргыз эл калды.
Элинин жыргал көнүгү

Эң эле сонун Чүй ата.
Эзилип бышкан өрүгү,
Ишенбесең барып көр.
Сөзүмдүн жоктур төгүнү.
Ак буудайдан жармасы,
Адырында алмасы.
Ажыратты ошондон,
Бул залимдин калбасы.
Алманын шагы ийилген,
Адамы жибек кийинген.
Залимден кыстоо келгенде,
Атаке эли сарбагыш,
Ажырады Чүйүнөн.
Ойрон кылды бул залим,
Олутунда турганды.
Көчүрүп кетти деп уктук,
Көкүмбай менен Курманды.
Түбүнөн кызыр жөлөгөн,
Токторбай менен Көбөгөн.
Тынч албай Кочкор жеринен,
Дүйнөсүн таштап жөнөгөн.
Ниязбек менен Борукучу,
Бөлүп алган болушту.
Бекчоронун баласы,
Берендик өзү болучу.
Тааныбаган жат жерде,
Табалбай жүргөн олутту.
Көчүп келген аяктан,
Көл бугусу, саяктан.
Кыдыр менен Баатыркан,
Кыргыздан эле акылман.
Кытайга келдик нечен жан,
Ысыгалы, Сагындан.

Далай кеңеш табылган,
Көл бугусу бузулду,
Коркуп мына залимден.
Энеден туулуп эрке өскөн,
Ээн талаа жерде өскөн.
Жөө басты кыргыз балдары,
Кор болду журттун чанданы.
Буркуратып ыйлаткан,
Бул залимдин залдары.
Керилип басып буралып,
Келиндер жүрөт муңданып.
Ташына кантип жүрөм деп,
Тартмасын кийип кубарып.
Ташына көнсөк жүрөбүз,
Оокатын кылып алабыз.
Оруп алган чөбү жок,
Малды кантип багабыз.
Кенсиалар калды болуштан,
Кочкор-Ата, Жумгал, Чүй,
Козголуп калдык олуттан.
Ат-Башы, Нарын, Ысык-Көл,
Айрылдык асыл конуштан.

ЧЕГИРТКЕ КАПТАГАНДА

Боз адырдан тарта жеп,
Буудай менен арпа жеп.
Мая менен саман жеп.
Бетеге менен шыбакты,
Неме койбой тамам жеп.
Атаны кайран Жаңы Арык,
Ачуусу келип кабарып.
Аштыгы чыкпай үстүнө,
Боз топурак агарып.

ҮЧ ДООР

ОРУС ПАДЫШАЛЫГЫНА КАРАЙ ЭЛЕКТЕГИ
КЫРГЫЗ ТУРМУШУНУН ЫРЫ

I доор

Абалкы кыргыз адаты,
Айтып жүргөн санаты,
Калмак менен бирге өскөн
Кара кыргыз жамааты.

Казак менен кагышып,
Калмак менен салышып.
Жылда күндө тынчыбай,
Жылкы тийип алышып.
Найзага колу карышып,
Чабуул коюп жарышып,
Көпчүлүгү күч менен
Азчылыгын чабышып.
Таштабактай кагышып,
Талап-булап алышып,
Илим-билим жогунан
Ит-бөрүдөй кабышып.
Көпчүлүгү зор болуп,
Азчылыгы кор болуп,
Кедейинин маңдайы
Кере карыш шор болуп.

Жазгы эгин айдабай,
Жайында тынчып жайлабай,
Маданият жогунда
Баштагы элдин айбаны-ай.
Чабуул чапкан коогасын,
Жайлап-кыштап тоо башын.
Анда кыргыз билбеген
Алгы-берги соодасын.

«Баатыр» дешип кыйынды,
Баасын билбей тыйынды,
Пайдасы үчүн оторчу
Калаа салып жыйылды.

Калаа калкы катыкты,
Кыргыз тузун татыкты.
Сарт үйрөттү кыргызга,
Соода менен сатыкты.

«Падышадай болгон» - деп,
Балбай менен Ормон деп,
Кан болуптур кыргызга
Картыктай кан соргон деп.

Сарбагыш менен бутуну,
Саяк, солто урууну.
Моңолдор, черик азчылык,
Букара экен мунусу.

Сарбагыш, буту жааты
Залимдердин сааты,
Кадимки ушул жааттык
Калыптыр андан кааты.

Орустан мурун кандайдан,
Ормон менен Балбайдан.
Урукчулук күрөшү
Калган экен андайдан.

Көбү азын жем кылып,
Теңдик бербей кем кылып,
Манап менен баатырдын
Кылган ишин эм кылып.

Манап менен баатыры
Калкына туздай татыды,
Букаранын баарына
Теңдик бербей акыры.

Эр өлтүрүп, кан төгүп,
Каршылык кылган шарт өлүп,
Байтал үчүн башын жеп,
Баатырлардын арты өлүп.

Манап, «баатыр» - залим да,
Киши берген калыңга.
Байтал үчүн «баатырлар»
Күйүп өлгөн жалыңга.

Бугу менен сарбагыш,
Мурунтан берки ар намыс.
Урукчулук күрөшү
Ошолордон калган иш.

Мурунтан бери пул доолап,
Эр өлтүрүп, кун доолап,

Өткөн экен ошолор
Найза кармап, жоо жоолап.

Жоокерчилик убагы,
Кырк жылга чейин жубагы.
Эмики болгон жааттык,
Илгеркинин ылаңы.

Байыркы ушундай калк экен,
Чыбык кыйган ант экен.
Дин үйрөткөн кыргызга,
Өзүбек менен сарт экен.

Ошолордун кылыгы,
Убадасы - чыбыгы.
Чөптүн бүрүн мал жеген,
Аккан шар суу тунугу.

Бүркүтүнүн балдагы,
Бөрү кууп алганы.
Сары сайма шым кийген -
Тоо текенин жаргагы.

Кылып өткөн кааданы,
Саймалаган саадагы,
Маданият жогунда
Баштагы эдин нааданы.

Келиндери жүгүнүп,
Башын ийип бүгүлүп,
Жүгүнбөгөн келинден
Келген жери түнүлүп.

Май чүпүрөк шам жагып,
Мазар көрсө, таң калып.
Бакшы менен молдого
Байкуш кыргыз алданып.

Кылганынын залымын,
Кыздан жеген калыңын.
Айтып турса, ушундай
Абалкынын тарыгын.

«Жыл маалына толду деп,
Норустама¹ болду» деп
Мылтык атып асманга,
«Кылган иши оңбу?» - деп.
Калк чогулуп канчасы,
Аластаган арчасы,
Адат болуп таштабай,
Келе жатат мынчасы.

Ар бир түрлүү бурулуш,
Өзгөрүш менен кубулуш,
Калктын көзү ачылса,
Кала берет бул жумуш.

¹ Норустама - «Жаңы жыл», 30-мартта өткөрүлө турган. Аны «Чоң көжө» деп да аташкан.

ОРУС ПАДЫШАЛЫГЫНА КАРАГАНДАН
КИЙИНКИ КЫРГЫЗ ТУРМУШУНУН ЫРЫ

II доор

«Чыныбай менен Шабдан» деп,
Чыныгы жакшы абдан» деп,
Урукчулук күрөшү —
Ошолордон калган кеп.
Падышачыл орус,
Багындырган болучу.
Ажыдаар сыяктуу
Ай ааламды соруучу.

Бий, ыстарчын, болушу -
Бечарага чоң ушу
Кара таман кедейдин
Кактап канын соруучу.
Чырыснай¹ тобучу,
Чыр-чатагы болучу.
Добогерге² жоопкер
- Тогуз берип коюучу.

Падышачыл орустан,
Бай-манап, бий, болуштан,
Арызга келген кишиден
Айып алган тогуздан.
Падышанын касабы,

¹ Чырыснай - «чрезвычайный» деген орус тилинен алынган сөз, «шашылыш» деген маанини билдирет.

² Добогер - «договор» деген сөз, келишим деген мааниде.

Баары журтка азабы.
Калп жеринен «теңдик» деп,
Элге ичирген касамы.
Калк чогултуп, «дубан» деп,
Карабаган «убал» деп,
«Касам ич» деп колуна
Карматуучу «куран» деп,

Манап, бай, бий, сот деген,
«Кедейге теңдик жок» деген.
Иш башында олтурган
Ыймам менен поп деген.

Бий олтуруп, болсо топ,
Манап, байга балаа жок,
Букараны ыйлаткан
Балийса¹ менен кызыл чок².

Ачылган журттун арасы,
Бийлердин жеген парасы,
Ак, караны ылгабай,
Жапкан кара жалаасы.

Барымталап мал алып,
Касам ичип, жан алып,
Калктын баары бузулган,
Журт боло албай агарып.

Көк таштай көңүл тийгени,
Ыстарчын, болуш, бийлери.

¹ Б а л и й с а - полиция деген сөз.

² К ы з ы л ч о к - жергиликтүү башкаруу органдарынын чабарманы, жасоол.

Ат тарттырып, чапанды
Айыпка алып кийгени.
Ат менен чапан айыпка,
Теңдик бербей зайыпка,
Өлсө дагы көз салбай
Чолок, мунжу-майыпка.

Нар өлтүргөн пулдууга,
Эр өлтүргөн кундууга,
Арызын айтып ыйласа,
Көз салбаган муңдууга.

Бий, ыстарчын залымы,
Журттан алган алымы,
Манап, байга кул болгон
Бакыр, кедей карыбы.

Бийлерге бүтүм тогуз ай,
Күндө майрам, күндө той,
Манап, байдын кылганы,
Барымталап: «Карма!» ... «Сой!».

Калың малы - жүздөн кой,
Катын албай, кедей бой.
Кыз качканда - кырк жылакы,
Кинегеде¹ бүтүм ой.

Эки-экиден төп алып,
Манаптар катын көп алып,

¹ К и н е г е - «книга» деген орус тилинен алынган. Мында бүтүм чыгарылып, акт жазылган китепти айтып жатат.

Кедейдин жалгыз катынын
Башын ачкан жеп алып.

Кедейдин малын чачтырып,
Катындын башын ачтырып,
Бирлиги жок кедейди
Бир-бирине кас кылып.

Эки тарап башташып,
Бирин-бири ташташып,
Жоо болушуп өзүнчө,
Жок жеринен касташып.

Таш салышып кармашып,
Куран кармап жандашып,
Манап, байлар бир-бирин
Пара берип алдашып.

Ыстарчын, элүү башы деп,
Салыштырган ташы деп,
Сайып алган жааты -
Ошол элдин башы деп.

Жаатташып бешишип,
Букараны эзишип,
Томаяктын мойнуна
Тогуздан мал кесишип.

Элүү башы элүүсү,
Эки тарап черүүсү¹,

Бөрү тийген короодой
Букараны бөлүшү.

Бечараны зарлантып,
Бий-болушка алдантып,
Чыгым салып кедейге,
Манап, байга жалдантып.

Жардынын жалгыз атын жеп,
Таманынын акын жеп,
Кара таман кедейдин
Казанынын башын жеп.

Бий, ыстарчын элин жеп.
Кыбыраган жерин жеп,
Малай менен жардынын
Маңдайынын терин жеп.

Оюнскей кемеңдер¹,
Өческебай дегендер²
Анда «жакшы» болуучу
Адам акын жегендер.

Шабдан менен Чыныбай,
Кыргызды эзген кылыгы ай,
Жазында беш кой, күз он сом -
Элден алган чыгымы ай!

Алык-алман эл берип,
Бей-бечара сенделип,

¹ Оюнскей кемеңдер - аскер (военный) командири дегени.

² Өческебай - участковой дегени.

Чыныбай менен Шабданга
Падышалык чен берип.

Чыныбай Шабдан чен алып,
Багындырып эл алып,
«Кан болдук» деп кыргыздын,
Канын соруп жеп алып.
Байы менен манабы,
Кедейге тийген залалы.
«Тогуз мал» деп жабуучу
Томаякка жалааны.

Жалпы кыргыз жапайы,
Жабырлык көргөн далайы.
Жаш агызып ыйлачу
Жарды, жалчы малайы.

Капкан салган аңчысы,
Эгин эккен малчысы,
Жабырлыкты көрчү эле
Жарды менен жалчысы.

Элүү башы, ыстарчын,
Эл багынып кысталчу.
Чыгым тартып букара
Чындап сөөгү сыздачу.

Бечеранын билбеси,
Безилдеген тилмечи:
«Кедейди, манап, кулактап
Моюнуна мин!» дечү.

Манап, байдын илдеті -
Акы жеген милдеті.

«Нике менен так - деген
Байгамбардын сүннөтү».
Ыймам менен молдосу -
Ошолордун жолдошу.
Малы жокко - катын жок,
Кедейлерди кордочу.

Букарага болбоочу,
Кудуктай куйса толбоочу,
Өлүктөн токуп ат алган
Ыймамдардын олжосу.

Илгеркинин тарабы -
Байы менен манабы.
Падышанын колунда
Ошолордун танабы.

Жандыралы, үйөзү¹
Жалпы журттун мүнөзү.
Төрөлөр менен генерал
Ошолордун бүлөсү.

Ырамандын тукуму²,
«Төрө» деген ушуну,
Орусия журтуна³
Болуп өткөн учуру.
Падышанын тукуму,
Байкап турсаң ушуну,

¹ Ж а н д ы р а л ы - жандармериянын кызматкери, үй ө-
зү - уезд.

² Ы р а м а н - Романов тукумун айтып жатат.

³ О р у с и я - Россия дегени.

Пайдаланып кедейден,
Чагып жеген чучугу.

«Төрө» деген - ак сөөгү,
Кыргыздан алган ат, төөнү,
Кедейлерин багынткан
Кейип¹ менен Маскөөнү.

Падыша чоң «тоо» болгон,
Башынан сыймык коборгон².
Калыстыгы кеткенде,
Акырында жоголгон.

Падыша - «тоосу» нураган³,
Бары журтту сураган,
Акырында падыша
Аңтарылып сулаган.

Адамзаттын акысы
Алкымына тыгылган.
Акырында падыша
Баш көтөрбөй жыгылган.

Ошолордон кутулган,
Орус менен мусулман.
Манап, төрө, ак сөөгү,
Башы кетип бусулган.

Акылынан шашкандан,
Ак падыша башкарган:

¹Кейип - Киев дегени.

²Коборгон - кеткен деген мааниде.

³Нураган - мураган дегени.

Манап, төрө жоголду
Башынан сыймык качкандан.

Падышасы жыгылып,
Башынан кетти сыймыгы.
Тап күрөшү күч алды -
Кедейлердин кыймылы.

1916-ЖЫЛДАН ТАРТЫП 1926-ЖЫЛГА ЧЕЙИН КЫРГЫЗ ТУРМУШУНУН ЫРЫ

III доор

Беделдин белин сыдырып,
Турпан менен кыдырып.
Ачарчылык болгондо
Өлүп калды кырылып.

Он алтынчы жыл болуп,
Кыргызга кыйын сыр болуп,
Падышасы жыгылып,
Басылбаган чыр болуп.

Чарбадарын бүлдүрүп,
Шылдың кылып кнүлдүрүп,
Качкан элдин артынан
Аскер кууп сүрдүрүп.

Төөгө жүктөп чөп алып,
Ылоо, союш көп алып,
Качкан элдин мал-мүлкүн
Талап-булап жеп алып.

«Ат жабуу» деп кап алып,
Ылоо, союш мал алып,
Каяша айткан далайы
Набактыга камалып.

Калктын баары таланып,
Атан төөнү дагы алып,
Падышанын төбөсү
Барган сайын карарып.

Арпа, чөбүн жүктөтүп,
Ала кийиз бүктөтүп,
Актардын залым аскери
Мылтык атып, «дүп» детип.

Аскер тосуп болжотуп,
Атан төөлөр комдотуп.
Аскеринин жолуна,
Үй тиктирип оңдотуп.

Чарбадарды шордотуп,
Малын талап кордотуп.
Замбирек менен пилимот,
Казарманга орнотуп.

Калган эди таап алып,
Малы-мүлкүн чаап алып,
Кыргызды камап кырганда
Кызыл суудай кан агып.

Жалган ишти чын кылып,
Кыргыздарды кырдырып.

Кыямат күн болгуча,
Унутпачу сыр кылып.

Он жетинчи жылында
Ошондо болду өзгөрүш¹
Өлгөнүнөн калганы
Жакшылыкты көз көрүш.

Ошолордун коогасы,
Ок атышып жоолашы.
Тумандатып көргөзбөй,
Уруяттын шооласы.

Каракчылар камынып,
Кедейдин тонун жамынып.
Баягыдай манапка,
Байкуш кедей багынып.

Керенскейге барылып,
Кедейдин баары зарылып.
Кошо кирген төрөлөр,
Кой терисин жамынып.

Керенскей чыккан чамынып,
Уруят деп чаңырып.
Уккан элдин баарысын,
Кулак мээси жаңырып.

Караңгы түшүп аңырып,
Жарык чыкпай жабылып.

¹ Өзгөрүш - революция дегени.

Качан теңдик болот деп,
Калктын баары сабылып.

Адамдын каны агылып,
Замандын бары тарылып.
Айры менен сайганда,
Кыргыздын карды жарылып.

Ашып-ташып көбүрүп,
Толгондо толкуп төгүлүп.
Калктын баары кан жутуп,
Кабыргасы сөгүлүп.

Адамдын каны акканда,
Басмачы басып жатканда,
Араң болду жакшылык
Агарып таң атканда.
Ууру менен каракчы
Кумар менен аракчы.
Кедейлердин көзүнө,
Тарта коюп сарапчы.

Кедейди көзгө илбестер,
Чиновник менен тилмечтер,
Туш-тушунда сурады
Туура жолго кирбестер.

Аралашкан адамдар,
Азуусу бар камандар,
Өтүп кетти түрдөнүп
Нечен түрлүү замандар.
Мууну жок чабалдар,
Муну билген амалдар,

Турмушунан көрүндү
Жакшы менен жамандар.

Ар бир түрлүү абалдар,
Айтып жүргөн кабарлар,
Болуп өттү боройлоп
Бороон менен шамалдар.

Ээн талаа элчилик,
Эң эле жаман кемчилик.
Жаңы чарба саясат,
Ошондо болду теңчилик.

Саясат сактык чарбасы,
Ачылды көздөн пардасы.
Жыйырманчы жылында,
Адамдын кеткен аргасы.

Балшабектин¹ байлыгы -
Баары журтка жайлыгы,
Дүнүйөнүн жүзүнө
Кеткен экен айдыңы.

«Баштагы ишиң чоркок деп,
Партия болгун орток² деп,
Адамзаттын баласы
Бир туугандай болсок деп,

Алдына чыгып озчу деп,
Батырак менен кошчу деп,

¹ Б о л ь ш е в и к - дегени.

² О р т о к - бирдиктүү деген мааниде айтылып жатат.

Манап менен байлардын
Өткөзбөй алдын тосчу деп.
Аптабы айдай толсок деп,
Адамдын баары орток деп.
Кишинин акын жегенден,
Кемунисттер коркот деп.

Ачканда жолдун туюгун,
Партия кошчу уюмун.
Кыраткана кулуб ачкан,
Кызыл байрак буюмун.

Бечет басып койгон кол,
Бечарага ачкан жол.
Баары журттун башчысы,
Партия менен кемсомол.

Башыбызга келген доор,
Батыракты кылган зор,
Жоон карын байлардын
Жолун тосуп, жайган тор.

Кедейлерден кетти шор,
Иш биле албай болгон кор.
Туура жолдон адашса,
Түшүп кетчү казган ор.

Сарамжалы дүйнеси,
Пальто, шинель, күрмеси.
Түбү терең зындандай,
Түшүп калса түрмөсү.

Жеринен айтып берейин,
Жети-Суунун кедейин¹!
Алчы, таасы жыгылып,
Чиге түшкөн эгейин².

Алчыдан түшкөн чигесин,
Абайласаң билесиң.
Акыл менен ойлонуп,
Туура жолго киресиң.

Кедейге өкмөт карашкан,
Батракка бак ачкан.
Бацтык болуп далайы,
Туура жолдон адашкан.

Айдаган эгин аштыгы,
Адашып кетти баштыгы,
Убалына калды да
Урукчулук кастыгы.

Урукчулук жааты,
Башына тийди сааты.
Статья, закондон
Иш билбеген кааты.

Партия жолун биз билбей,
Баштыгыбыз иш билбей.

¹ Жети-Суу - географиялык ат. Жети-Сууга Казакстандын айрым жерлери жана Кыргызстандын түндүк тарабы кирген.

² Э г е й и н - ар дайым деген мааниде айтылып жатат.

Жыртыгыбыз жамалса,
Болбуз бир күн бүтүндөй.

Парт ишкөлдү бүтүрбөй,
Закүн билип күтүңбөй.
Арманда болду кээ бирөө,
Оозунун буусу түтүңдөй.

Жармадай ичкен арагы,
Жалпы журтка тарады.
Чебердебей иш кылып,
Ченовник, тилмеч, манабы.

Кызмат кылган адамы,
Кыргызды кылган тарабы.
Эки тарап баштыгы,
Башка тийди залалы.

Сарбагыш, бугу, солтодон,
Тарап чыккан ортодон.
Күнө түшүп мойнуна,
Жаатчылар онтогон.

Солто менен тынайы,
Суутынбаган ылайы.
Таманынан тартылды,
Тарапчыдын далайы.

Тарап бүтсө жан тынды
Партия жолу артылды.
Букараны эзгендер
Бучкагынан тартылды.

Жыргады чарба дыйкандар,
Закон менен мыйзам бар,
Алчы, таасы жыгылып,
Чиге түштү кытандар¹

Партияга кирилди,
Туура жолу билинди.
Туура жолдон чыккандар
Тузакка мойну илинди.

«Баатыр» болуп чыккандар,
Майын эдин сыккандар,
Жөн тура албай бир-бирин,
Буттан алып жыккандар.

Бирин-бири сүрөшүп,
Кедейдин пулун үлөшүп,
Тап сезимин тааныбай,
Тарап болуп күрөшүп.

Адамдын акын алышып,
Уруп токмок салышып,
Тарап болуп бир-бирин,
Буттан алып чалышып.

Жоболоңдуу жоолашып,
Жоо болушуп доолашып,
Кийин калган кедейге
Орун бербей оолашып.

¹ Кытан - канаттуунун бир түрү.

Кемунус берет күч колго,
Кедейлер түшсө түз жолго,
Партия жол көрсөтөт,
Башыбызда чоңдорго.

Партия жолун тууралап,
Бузуктун баарын кубалап,
Жоолашкандын баарысын
Жоопко тартып сурамак.

Капканга түшөт качаанак,
Партия жолун тазалап,
Кара жүрөк залымден
Калк ыранжып¹ капалап.

Бузукка салды тыюуну,
Токтотту элден жыюуну.
Калың берип, мал алып,
Зордук нике кыюуну.

Шыпылдаган шылуунду,
Жоготту чыгым кылууну.
Тарап баштап жүргөндөр
Тамыры чирип куруду.

Алдап мандат алгандар,
Айылга бүлүк салгандар,
Боппоз болуп тим жүрөт
Бошонуп иштен калгандар.

¹ Ы р а н ж ы п - иренжип.

«Баатырлар» иштен бошонуп,
Бекерге калып бозоруп,
Тараптын баарын таштатып,
«Башыбызды кошолук».

Тараптын баары ташталса,
Бирлик жолу башталса.
Тегизчилик доору,
Болоруна аз калса.

Баары журттун бүлөсү,
Кеңештер бирлик күбөсү
Байкап турса пайдалуу
Балшебектин мүнөзү.

Мойнуна аркан сүйрөтүп,
Асоонун баарын үйрөтүп,
Үгүт менен насыйкат
Эл ичине сүйлөтүп.

Бузуктун баарын жоголтуп,
Букараны оңолтуп,
Элге өзүнчө эрк берип,
Республике кобортуп¹

Жатып ичер чоң карын,
Куулуп чыкты ол залым.
Кеңешип билди жақшы экен,
Кедейлерге жол барын.

Каракол меңен Пишпекти,
Калыс жолун иштетти.

¹ Республикага айлантып деген мааниде.

Калк ичинде бузукту
Кайда экен деп издетти.

Токмок менен Пишпекти,
Толук кызмат иштетти.
Тим жүрбөгөн бузуктун
Тизесин байлап тиздетти.

Республике болот деп,
Бузуктун баарын жогот деп,
Закун менен Өкүмөт -
Саптап койгон болот деп.

Тарапчылдар урушчу,
Эки жаат курушчу.
Эрк алганда жан тынды,
Ишчи дыйкан жумушчу.

Жааттын баарын жапшырып,
Кабыргасын капшырып.
Бузуктардын баарысын,
Биркорорго тапшырып.

Келгенде кедей оңуна,
Кемунис салган жолуна.
Кер аяктар илинди
К.П.Унун торуна.

К.П.У. кедей чебибиз,
Байлаган бекем белибиз.
Партия менен батрак,
Баш кошучу элибиз.

Жазылса жарпы жадырап,
Партия, кошчу, батрак.
Манап, байлар жүдесе,
Кедейге кантип катылат.

Кан соруп кулак батырат,
Токтосо күне атылат.
Баш кошпогон жаатчыл,
Манап, байга сатылат.

Манап, байдын зулumu,
Баштаган жаат уругу.
Тарапчылдын далайы,
Тамыры чирип куруду.

Кедейге кылган жабыры,
Манаптын кетти кадыры.
Үзүлүп калса, эл жыргайт,
Өзүмчүлдүн тамыры.

Өспөй кийин жылгандар,
Өсүмчүлүк кылгандар.
Тиштей албай тим болду,
Тиши кыйрап сынгандар.

Бай теректей баркырап,
Жарык чыкты жаркырап.
Жаман жолдон коркушуп,
Жаатчылар калтырап.

Жакшы жолго сүретип,
Жааттын баарын түгетип.

Адашкандын баарысын,
Айдап ийди жүдетип.

Кагазга кат чийгендер,
Кедейдин тонун кийгендер.
Жүдетип жарды жалчыны,
Жүрегине тийгендер.

Өзүнчө доор сүргендер,
Өкүматмын деп жүргендер.
Манап, байдын жаатынан,
Партияга киргендер.

Мурун жетип камынып,
Кой терисин жамынып.
Куулуп чыкты «баатырлар»,
Бетине көө жабылып.

Баштакы доорун сагынып,
Туура жолдон жаңылып.
«Батырлардын» далайы,
Партиядан алынып.

Тузакка буту чалынып,
Туура жолдон жаңылып.
Күнө түшүп мойнуна,
Набактыга жабылып.

Кыңырды тезге бастырып,
Айкын жолун аштырып.
Кедейлердин бүтүмүн,
Кеңсаларга жаздырып.

Кыйшыктык баарын түзөтүп,
Туура жолду күчөтүп.
Бузук жолдун баарысын,
Түзөтүүгө күзөтүп.

Тазалады кебектей,
Өткөздү далай электей.
Туу көтөргөн алдында,
Кызыл байрак желектей.

Республике кылганда,
Бузуктун баары тынганда.
Жадырап жарпы жазылып,
Жандын баары жыргалда.

Биригип башын кошкондой,
Алдына чыгып озгондой.
Жумурткалап калат ко,
Кой үстүнө боз торгой.

Жыргады жандын баарысы,
Жашы менен карысы.
Өз-өзүнчө эрк берген,
Өкүмөттүн калысы.

Ургачы эркек аялы,
Кызыл желек таягы.
Тегизчилик доору,
Болот экен аягы.

Тегизчилик эртеби,
Жоголсо элдин тентеги.

Ушу кезде жыргады,
Ургачы менен эркеги.

Кыргыздын баарын текшерип,
Кызматчыны эскерип.
Жарды, жалчы кедейге,
Жакшылык тийчү кез келип.

Жоготту оор жүктөрдү,
Жоолашканды бүткөрдү.
Партия менен батрак,
Баарысына күч берди.

Бейбаштык бели бүктөлдү,
Мал, бул жыйып күткөндү.
Далайын салды түз жолго,
Даңкы чыккан үптөрдү.

Зыян кылып жүрбө деп,
Кармаласың түрмө деп.
Кансоргучтун баарысы,
Кантала менен бүргө деп.

Касташкан жоого күлкү деп,
Карышкыр менен түлкү деп.
Сарамжалы саресеп,
Казына кедей мүлкү деп.

Калк дүкени дегендер,
Кардына жыйып жегендер.
Курсагынан жарылды,
Курч тырмактуу берендер.

Жалмап сорчу жыландар,
Курч тырмактуу кыраандар.
Арылып эми басылса,
Айыкпаган ылаңдар.

Урукчул ылаң арылып,
Жегендин карды жарылып.
Кедейлерге туура жол,
Кемунистен табылып.

Кемуниске киришип,
Кең жолду туура билишип.
Илим менен билимге,
Элдин баары тырышып.

Калктын көзү ачылып,
Кан соргучка асылып.
Тарапчылдын баарысы,
Тарпы чыгып басылып.

Кезитке кээси жазылып,
Кесирин элден качырып.
Акыйкаттап көрсөтгү,
Айыбын жаппай жашырып.

Ала-Тоо менен Алайдан,
Жарды жалчы малайдан.
Кыргыз калкы теңдиги,
Эми жетти далайдан.

Падышанын заманы,
Манаптардын арааны.

Кедейлерге салуучу,
Жүрөгүнө жараны.

Жардылар көргөн жапаны,
Жабырлык менен капаны.
Бакырларга көп өткөн,
Манаптардын катаалы.

Жапаларды көргөнбүз,
Жабырлыкка көнгөнбүз.
Азап тартып ал кезде,
Ачкалыктан өлгөнбүз.

Балшебектин чыкканы,
Манаптарды жыкканы.
- Эрк өзүндө болду - деп,
Эми кыргыз укканы.

Жарды-жалчы жадырап,
Кордуктан кедей ажырап.
Кедейлерге туура жол,
Кемунустан табылат.

Баштагы заман - катаал жут,
Балшебек - бизге куйган кут.
Балаларга окуткан -
Ыраппак менен инистут.

Жакын менен ыраактан,
Маскөө, Ленинградтан
Балдар окуп, көз ачат,
Жанып турган чырактан.

Жакын менен алысы,
Жалпы журттун баарысы.
Кеңештердин өкмөтү,
Кедейлерге калысы.

Катын менен бой окшош,
Карышкыр менен кой окшош.
Тегизчилик негизи,
Бийик менен ой окшош.

Жарды менен бай окшош,
Жарма менен чай окшош.
Акыр заман тегиздик,
Асый менен тай окшош.

Такыр тыйды тентекти,
Таяктачу келтекти.
Уруятка чакырды,
Ургаачы менен эркекти.

Кара ниет киши жок,
Карышкырдын иши жок.
Кой үстүнө боз торгой,
Уяласа иши жок.

Телегейи тептегиз,
Ач-арыгы сепсемиз.
Чарбасы өскөн кедейдин,
Тууп жатат малы эгиз.

Эрки менен көчтүрүп,
Чарбадарын өстүрүп.

Орун алып келатат,
Тегизчилик сөз жүрүп.

Жылдан-жылга оңолуп,
Жыгылганды коборуп.
Тегизчилик негизи,
Акырында бололук.

Тегизчилик кылгызды,
Тепки жеген кыргызды.
Манап менен байлардын,
Башынан багы жылымшты.

Текөөрүн кайрып сынгызды,
Окууга кедей тырмышты.
- Адам бол! - деп үндөдү,
Артта калган кыргызды.

Багын байлап «баатырды»,
Азат кылып катынды.
Жарыктыкка чыгарды,
Жарды менен жакырды.

Кемунус туура деп билем,
Кедейдин иши жеткилең.
Батыракты куткарды,
Байдан жечү тепкиден.

Жоготту кармап сойчуну,
Канын соруп тойчуну.
- Жырга! - деп үндөйт кемунус,
Жылкычы менен койчуну.

Бутуна кийген чарыкты,
Букара менен карыпты.
Акырында селбиди,
Ачка менен арыкты.

Тоюндурду ачтарды,
Тарбиялап жаштарды.
Тегизчилик доору,
Болоруна аз калды.

Кичирейтти «чоңдорду»,
Кедейге кожо болгонду.
«Чоңдорго» кылды тең ата,
Чокойчон куур тондорду.

Кедейдин тилеп аманын,
Тегиздеп жакшы, жаманын.
- Жыргагын! - деп чакырды,
Жыңайлак кара таманын.

Сүйүнгөндөн кудайлап,
Кара таман жыңайлак.
Бай, манаптын башынан,
Багы кетти кыңайлап.

Жаңыдан кыргыз бөлүнүп,
Жарыгы Айдын көрүнүп.
Үстүбүздө жөө туман
Ачылып кетти сөгүлүп.

Ар улут калк дубандан
Аптаномия куралган.

Эрк алганда биздин эл,
Эми чыкты тумандан.

Жарк этип күн ачылып,
Жарыгы жерге чачылып.
Маскөөдөн кыргыз бөлүнүп,
Кеңсаларга жазылып.

Кедейдин баары сүйүнүп,
Кеңсаларга үйүлүп.
- Азат болду кыргыз - деп,
Алтын менен чийилип.

Жакшылыгын жайганы,
Кызыл желек байрагы.
Эрк алганда биздин эл,
Эми көрдү пайданы.

Окуп жатат балдары,
Ак сакалдуу чалдары.
Эркиндикти колуна,
Эми кыргыз алганы.

Жаңы жапкан өргөөсүн,
Жамандыкты көрбөсүн.
Республике коңшулаш,
Иреттеди өңгөсүн.

Казакстан, Өзүбек,
Калкка нуска сөзү деп.
Баарын жакшы караган,
Балшабектин көзү деп.

Өргө айдачу күлүктөн,
Өзүбек, тежик, түрүкмөн.
Аз милдетти куткарды,
Ар бир түрдүү бүлүктөн.

Арабасын жылдырып,
Республике кылдырып.
Аз улуттун баарысын,
Эрк өзүндө тындырып.

Алыска колун сундуруп,
Аз милдетти тундуруп.
Аптаномия обулус,
Республике курдуруп.

Жоготуп элдин кастыгын,
Жолго салып баштыгын.
Кыргызга сонун эрк берди,
Көңүлгө алып аздыгын.

СССР тобу деп,
Ленин чапкан жолу деп.
Арылуучу ушу кез,
Ар улуттун шору деп.

Кыргыз элдин кору деп,
Бүтөлсүн жыртык тоңу деп.
Кедейлери тең ата,
Кичине менен чоңу деп.

Абалкы заман дебе деп,
Адам акын жебе деп.

Аз улутка көз салып,
Көп улутка теңе деп.

Адам акын алба деп,
Айылга чыгым салба деп.
Аз улутту сүрөдү,
- Артта эми калба! - деп.

Өкүмөтүңдү карма деп.
Өстүрүңөр чарба деп.
Төгөрөккө көз салгын,
Төрт түлүктүү малга деп,

Көрүп өнөр току деп,
Курска барып оку деп.
Кераякты жоготот,
Кедейлердин соту деп.

Орто Азия бүйрөсү,
Өстүргөн чарба дүйнөсү.
Жалпы журтка билинди,
Жаман жолго жүрбөсү.

Жогорулады жол түстөн,
Республике Түркстан
Кой жайылды кообу жок,
Карышкырдан үркүштөн.

Баштагы кыргыз чети ушу -
Паргана менен Жети-Суу.
Баарыбызга бак берди,
Балшебектин бети ушу.

Камунис кедей жетеги,
Алга басып кетели.
Айыл көчүп мал баккан,
Ала-Тоонун этеги.

Каракол, Ысык-Көл деген,
Калыс элди бөл деген.
Партиянын жолуна,
Баары журтту көн деген.

Ат-Башы, Нарын, Каракол,
Аптономия ачык жол,
Жакшы жолго баштачу,
Жаңы өспүрүм комсомол.

Ууру менен кескилер,
Урукчул жаман эскилер.
Соо жүрбөгөн бузукту,
Сотко берип кестирер.

Жаман жүрчү манапты,
Жапырып мизин жадатты.
Жалпы журттан калтырды,
Жарабаган адатты.

Баштагы заман шум эле,
Манапка кедей кул эле.
Караңгы элди чайкаган,
Калың мал менен кун эле.

Баштагы кыргыз жаралган,
Барымталап мал алган.

Бирдигинин жогунан,
Букара болуп таралган.

Аксай, Соңкөл, Арпадан,
Андан кыргыз таркаган.
Башын кошту балшабек,
Анжыян менен аркадан.

Балшабек жыйды чогултуп,
Манаптын түбүн омуртуп.
СССРга сым кагып,
Тилгиремин согултуп.

Эриктүү кыргыз болдуруп,
Бейбаштык баары жок жүрүп.
Партиянын жолуна ...
Баары журтту көндүрүп.

Өзгөрүш заман жылышты,
Республике кылышты.
Жааттык баарын түгөтүп,
Эми кыргыз тынышты.

Манаптын белин сындырды,
Эриктүү облус кылдырды.
Урукчудун баарысын,
Ушу кезде тындырды.

Өкүметти берип колуна,
Кыргызды салды жолуна.
Балшебектин мүнөзү,
Баштады жолдун оңуна.

ЛЕНИН

Маңдай жазы, балбан төш,
Баатыр экен шерденген.
Кайратынан кан өлдү,
Кантип буга тең келген?
Калкты сактап куткардың
Кандуу тырмак чеңгелден.
Казал кылып ырдайлы,
Калк окусун дептерден.

ЫРАКМАТ ТУУГАН ЭНЕГЕ

Бай-манапты кууганда,
Советтик бийлик турганда,
Компартия жол баштап,
Кенен турмуш курганда,
Баатыр Ленин атаны
Бактыбызга тууган да.

Бай-манап пейлин бузганда,
Байкуш элди кысканда,
Падышанын коргонун
Большевиктер бузганда,
Баатыр Ильич Ленин
Бак-таалай үчүн чыккан да.

Океан, деңиз жерден да,
Өзгөчө бөтөн элден да,
Октябрь таңы биз үчүн
Өчпөстүн шамын берген да.
Даанышман Ильич Ленин
Таалайга бизге келген да.

Караңгы кыргыз эл эле,
Жерибиз тоолуу жер эле.

«Оокаттын жайын билбеген
Энөө кыргыз» дээр эле.
Мындай бейпил жай турмуш
Болгон эмес дегеле.
Лениндей баатырды
Ыракмат тууган энеге!

ЛЕНИН КОШОГУ

(1-вариант)

Алтын тондун жакасын,
Аргымак аттын такасын,
Айтканда чыгар жазылып
Ардактуу Ленин капасын.
Кейитип алды табийгат,
Кедейлердин атасын.

Россияда тобуңдан,
Ыйладык сенин жогуңдан,
Сталин менен Калинин
Кедейге башчы соңуңдан.
Жарды-жалчы жаңылбайт
Жасап кеткен жолуңдан.

Батырактын көңүлү
Маскөөдө бар деп ток эле,
Паракор менен залимдин
Башына тийген ок эле.

Кара таман кедейге
Карк алтындай кен эле,
Большевиктин журтуна
Базар коргон чеп эле.
Падьшалуу өкмөттүн

Жүрөгүндө чер эле.
Европа менен Азия
Айланасын ченеген.
Большевиктин журтуна
Баяналуу терегим.
Кедейге берген белегиң -
Керене кызыл желегиң.
«Мээнеткечтер баш болуп
Күчүн жыйсын» дегениң.
«Шарык¹ калкы артта» деп,
«Караңгыда жатпа» деп,
«Эл болушуп өзүңчө,
Энчи алууну жакта» деп.
Шам жаккандай көз ачып,
Шарык калкы телчиген.
Теңдик тийип колуна,
Алган жыргал энчиден.
Коммунисттин соңунан
Бүт эмгекчи ээрчиген.

Бектер менен манаптын
Берекесин качырдың.
Коммунисттин жобосун
Толук ишке ашырдың.

Өнөрүң ишке ашылды,
Жол-жобоң элге чачылды.
Жоктоп айтам азыраак
Лениндей асылды.

¹ Шарык - чыгыш деген сөз.

Кубат экен кедейге
Айтып кеткен оюңуз.
Жалчыларга тапгаза -
Жасап кеткен жолуңуз.

Казак, кыргыз кедейи
Эркинге жетти колубуз.
Алтымыш жашап өлбөгөн -
А дагы биздин шорубуз.
Кайгырабыз тобубуз,
Эстегенде Ленинди,
Эзилет биздин боорубуз.

Европа менен Азия
Айланасын имердиң.
Айырбай улут тептегиз,
Уруят¹ жайып жибердиң.

Казакстан, Сибирден
А дагы биздей жолду алган.
Катарга кирип далайы
Караңгы казак, кыргыздан.
Ардактуу Ленин табылбас
Авадагы жылдыздан.
Кызыгышкан жоо болсо,
Кылычын канга сугарган.
Жоготууга душманды
Кызыл аскер куралган.
Кылыганын көрүп турганда,
Кылымдын баары кубанган.
Кызыл аскер колуна

¹ Уруят - эркиндик.

Кызыл байрак туу алган.
 Жарды-жалчы кедейди
 Жарыкка үндөп чыгарган.
 Арабызда Ленин жок,
 Адамдын баары ыйлар кез.
 Ардагын санап Лениндин
 Ар кимдин өңү сары жез.

Жыйырма бири ушундай
 Кайгылуу болду жаныбар¹
 Кара таман кедейге
 Кайгы түшкөн чагы бар.
 Большевикчил партия,
 Батыракты багып ал!
 Дүнүйөнүн кедейин
 Түз жолуңа салып ал.
 Башчы болгон большевик,
 Батырактын баары бар.
 Көз салуучу кедейге
 Адил өкмөт дагы бар.
 Асыл Ленин бул күндө
 Арабызда болгон жок.
 Армандабыз, кедейлер,
 Алтымышка толгон жок.
 Кадырлуу Ленин өлгөнү -
 Кайгыртып ичке салды чок.

Көз салып, үндөп чакырдың
 Күн чыгышта калкыңды.
 Жоктоп ыйлап кайгырдык
 Жолдош Ленин асыды.

¹ Ж а н ы б а р - январь дегени.

Караңгыны ойготуп,
Колго берген талабын.
Күн чыгышка тараткан
Жаңы заман кабарын.
Асыл Ленин жол баштап,
Көрдүк жыргал заманын.
Кекенишкен жоо болсо,
Кетиребиз амалын,
Жыргалга бүт жеткирген
Калың журт кара таманын.
Эркиндикке чыгарган
Эзилген кедей адамын.

Башчыбыз Ленин соңунан
Партияга биз кирдик.
Жаңы заман жыргалын
Жалпы эмгекчи биз билдик.
Көсөм Ленин жолунда
Күн чыгыш менен күн батыш.
Таалайлуу кедей, ар жактан
Кабар алып, сөз катыш.
Каршы чыккан жоо болсо,
Курал алып, ок атыш!

Батыракка белгилүү
Бай-манаптын кастыгы.
Кара кыргыз калкына
Маданият аздыгы.
Большевиктин калкына
Компартия баштыгы
Маданият ачылды,
Бул жыргалга жеткирген -
Улуу Ленин акылы.

Жоктоп ыйлайт кедейлер
Лениндей асылды.

Кедейлерге көп өткөн
Бир кезде манап зардабы.
Бул кезекте кедейлер
Манаптан өчүн алганы.
Улуу Ленин жыргатып,
Кубанды кыргыз аймагы.
Өзү өлсө да, Лениндин
Өрнөгү бизге калганы.
Артта калган букара
Азаттыкты алганы.
Уруяттын чырагы
Жер жүзүнө жанганы,
Батырактын моокуму
Багы ачылып канганы.
Бай-манаптын ындыны
Багы кетип өчкөнү.
Ленинди жоктоду
Оогандыктын¹ көчмөнү.
Кадырлуу Ленин арадан
Кайгыртып бизди өткөнү.
Осуят айткан Лениндин
Бизге кымбат сөздөрү.

- Башы ачылсын,- деп кеткен,-
Мисирликтин² кедейи.
Анык Ленин жолунда
Дагы илгери жөнөйлү.

¹ О о г а н - Авганстандыктар.

² М и с и р л и к - египеттик дегени.

Өрнөгү калды артында,
Өлду Ленин дебейли.
Акыл менен дүйнөнүн
Айланасын ченейли.
Жаркырасын, жайнасын
Ленин берген желеги.

Чарк айланды дүйнөнү
Чакырган Ленин урааны.
Батыш менен Чыгышта
Жаркырайт Совет туулары.
Жаңы уруят кызматын
Жан-дил менен кылалы.
Бай-манаптын калдыгын
Баш көтөртпөй жыгалы.
Социализм жолуна
Ишибизди буралы.

Качан болсо эстейбиз
Калк атасы Ленинди.
Алып берди, кедейлер,
Бай-манаптан кегинди.
Кектүү төрө, чиновник,
Кедейлерден жеңилди.
Жыргалга Ленин жеткирди
Жалпы кыргыз элимди.

Жардамын көрүп Лениндин,
Жапаада кары жашарды.
Катарга кошту жетилтип
Артта калган начарды.
Падышанын тушунда

Батырактар эзилди.
Көтөрдү Ленин кубаттап
Жетим менен жесирди.

Арабыздан жоготту
Элди жеген кесирди.
Букаранын тукуму
Мууну катып жетилди.

Өзгөрүштүн¹ уругу
Бүт дүйнөгө чачылды.
Калкты эзген манаптын
Касиетин качырды.
Жарыктыкка чыгарды
Жарды менен жакырды.
Жаңы уруят жолуна
Жолдош Ленин чакырды.

Ач-арыкты Ленин
Азык берип бакканы.
Батыракка ээлетти
Падышалык тактаны².
Манап, төрө, падыша
Жоготту жана башканы.
Жөн жүрбөгөн бузуктун
Тилеги таштай катканы.
Азат кылып кедейди,
Алтын жагоо такканы.

Кедейлерге ээлетти
Киев, Москөө калааны.

¹ Өзгөрүш - революция маанисинде.

² Бийликти айтып жатат.

Уруятка чыгарган
Катын менен баланы.
Кедейлерге бак берди
Кеңеш өкмөт заманы.
Жолдош Ленин көрсөткөн
Жолу менен баралы.
Баары тегиз ишке ашсын
Лениндин талабы.
Жолдош Ленин көрсөткөн
Жолун таза тутканын.
Маскөөдөгү законду
Батырактар укканын.
Падышаны кедейлер.
Баш көтөртпөй жыкканын.
Жарды-жалчы бул күндө
Жарыктыкка чыкканын.
Кедейге кубат, жашасын
Калинин менен Сталин
Январдын айында
Жалпы журт кара киебиз.
Эртелеп өлгөн Ленинди
Эстегенде күйөбүз.
Кедей журту артыкча
Коммунистти сүйөбүз.
Батырактар талпынып,
Партияга киребиз.
Жолдош Ленин асылдын
Осуятын билебиз.
Компартия жашасын
Кедейди дайым жактаган,
Чакырып Ленин жолуна,
Жаңылыкка баштаган!

ЛЕНИН КОШОГУ

(2-вариант)

Алтын тондун жакасы,
Айтканда чыгар жазылып,
Ардактуу Ленин капасы.
Келинин менен Луначар,
Кедейге сиздей жол ачар.
Падыша-манап байчылар,
Акылынан адашаар.
Падышачыл, байчылдар
Кедейлерге жоо эле.
Бальшевикке Ленин
Барааның аскар тоо эле.
Ыйладык сизди таппастан,
Ырасый менен Капкастан.
Жамгыруят жатпастан,
Кедейлерим баш кошуп,
Күчүн жыйсын дегеним,
Советский выластан.
Сандалып жүрүп кутулдук,
Николай деген жыластан.

ЛЕНИН КОШОГУНАН

Эртелеп кеттиң дүйнөдөн,
Элүү төрттүн кырында.
Бир миң үч жүз кырк эки,
Ижараттын жылында.
Кайгырабыз артыкча,
Казак, кыргыз чынында
Элибиздин конушу,
Эркин-Тоонун арасы.
Эми кирди катарга,
Эзилген кыргыз баласы.
Калкыбыздын конушу,
Кардуу тоонун арасы.
Катарга кирди жаңыдан,
Казак, кыргыз баласы.

ЛЕНИН КОШОГУНАН

Эртелеп кеттиң дүйнөдөн,
Элүү төрттүн кырында.
Бир миң үч жүз кырк эки,
Ижараттын жылында.
Кайгырабыз артыкча,
Казак, кыргыз чынында
Элибиздин конушу,
Эркин-Тоонун арасы.
Эми кирди катарга,
Эзилген кыргыз баласы.
Калкыбыздын конушу,
Кардуу тоонун арасы.
Катарга кирди жаңыдан,
Казак, кыргыз баласы.

ЛЕНИНДИ ЖОКТОП БАТЫРАКТАРДЫН КОШОГУ

Алтын тондун жакасын,
Аргымактын такасын,
Айтканда чыгар жазылып
Ардактуу Ленин капасын,
Кейитип алды табигат
Кедейлердин атасын.

Россияда тобуңдан
Ыйладык сенин жогуңдан.
Жарды-жалчы жаңылбайт
Жасап кеткен жолуңдан.

Батырактын көңүлү
Маскөөдө бар деп ток эле.
Баракор менен залимдин
Башына тийген ок эле.

Кара таман кедейге
Карк алтындай кен эле.
Балшабектин¹ журтуна

¹ Балшабектин - Бул жерде жана мындан ары да большевик деп түшүнүү керек.

Базар коргон чеп эле.
Бадышалуу өкмөттүн
Жүрөгүнө чер эле.
Авганстан, Эренден¹,
Барансыя, Керменден²
Бадышалуу өкмөттүн
Кайсы бири тең келген.

Батырак деген журтуна
Балапанча жем берген.
Душманга күчү - шерчелик,
Кедейлерге дем берген.
Башынан уруп жоготтуң
Бадышанын тамырын.
Батырак менен көп өткөн
Бартияга кадырың.

Жаурупа³ менен Азия
Айланасын ченедиң.
Бадышалуу өкмөттүн
Баарынан кам жебедиң⁴.
Балшабектин журтуна
Баяналуу терегим.
Кедейге берген белегиң -
Керене кызыл желегиң.

¹ Эренден - Ирандан.

² Барансыя, Керменден - Франция, Германия дегени.

³ Жаурупа - Европа.

⁴ Баарынан кам жебедиң - коркподуң дегени.

Базар коргон чеп эле.
Бадьшалуу өкмөттүн
Жүрөгүнө чер эле.
Авганстан, Эренден¹,
Барансыя, Керменден²
Бадьшалуу өкмөттүн
Кайсы бири тең келген.

Батырак деген журтуна
Балапанча жем берген.
Душманга күчү - шерчелик,
Кедейлерге дем берген.
Башынан уруп жоготтуң
Бадьшанын тамырын.
Батырак менен көп өткөн
Бартияга кадырың.

Жаурупа³ менен Азия
Айланасын ченедиң.
Бадьшалуу өкмөттүн
Баарынан кам жебедиң⁴.
Балшабектин журтуна
Баяналуу терегим.
Кедейге берген белегиң -
Керене кызыл желегиң.

¹ Эренден - Ирандан.

² Барансыя, Керменден - Франция, Германия дегени.

³ Жаурупа - Европа.

⁴ Баарынан кам жебедиң - коркподуң дегени.

Мээнеткечтер баш кошуп,
Күчүн жыйсын дегениң.
Маскөөдөн буйрук жаздырдың
Партия сыяз¹ чакырдың.
Манап менен төрөнү
Батыракка бастырдың.
Бадышалуу өкмөттү
Акылынан шаштырдың.
«Кедейдин жолун кең чап» деп,
Кеңештерге тапшырдың.

Падышачыл, байчылар
Кедейлерге жоо эле.
Балшабекке; Ленин,
Барааның аскар тоо эле.

Ыйладык сизди таптастан,
Россия менен Кавказдан.
Жумхурият колунда
Жарды-жалчы жатпастан.

Өнөрүң калды, өзүң жок
Артыңдагы калганга.
Сап² балшабек журтуңду
Салып кеттиң арманга.
Жарды-жалчы кедейге
Жардам бердиң чанданга³.

¹ С ы я з - съезд деген сөз.

² С а п - бүткүл деген мааниде.

³ Ч а н д а н г а - көпчүлүккө деген сөз.

Көзүңүз өтүп кетсе да,
Күчүңүз калды жалганда.
Пайда кылдың жеткирип
Нечен түркүн жандарга.

Кубат экен кедейге
Коюп кеткен колуңуз.
Жалчыларга таптаза
Жасап кеткен жолуңуз.
Кедей кыргыз, казагың -
Эркинге жетти колубуз.
Эки жылы чырмаган
Илдет экен ооруңуз
Алтымыш жашап өлбөгөн -
А дагы биздин шорубуз.

Кайгырабыз артыкча
Кыргыз, казак тобубуз.
Эстегенде Ленинди
Эзилет да боорубуз.

Жаурупа менен Азия
Айланасын имерген.
Улут айырбай, тептегиз
Хурият жайып жиберген.
Кайгырбай киши калган жок
Казакстан, Сиберден!¹
А дагы сизден жол алган
Авганстан, Индыстан.

¹ Сиберден - Сибирь.

Катарга кирди талайы¹
 Караңгы казак, кыргыздан..
 Ардактуу Ленин табылбас
 Абадагы жылдыздан.
 Жумхурият колунда,
 Жарды-жалчы тырмышкан.
 Карыл Маркис өрнөгүн
 Кедейлерге тургузган.

Бул дагы сизден жол алган
 Бухара менен Түркстан.
 Андан бери жыйналган
 Абалы Карыл Маркисден
 Гемназия Сибирден
 Кедейлер үчүн туулган.
 Каршы чыгып падышага
 Казандан шондо куулган.
 Эзилген кедей калктарга
 Эрдиги шондо угулган.

Кыныдагы кылычтан
 Кызыл Аскер тырышкан.
 Бечара үзбөйт күдөрүн,
 Бендеден сендей чыгыштан.
 Эрттерээк кеттиң дүйнөдөн
 Элүү төрттүн кырында.
 Бир миң үч жүз кырк эки
 Хижирааттын² жылында.

¹ Т а л а й ы - далайы деген сөз.

² Х и ж и р а т - мусулманча жыл эсеби.

Болшевиктин кайраты
Кызыл аскер тыңында.
«Кыйратам!» деп душманды
Кылычы турат кынында.
Айланышкан жоо болсо,
Алдырбайбыз чынында.
Дүйнө жүзү мээнеткеч
Балшевиктин ыгында.

Кызыгышкан жоо болсо,
Кылычын канга сугарган.
«Кыламын» деп душманга
Кызыл аскер куралган.
Кылганын көрүп турганда,
Кылымдын баары кубанган.
Кызыл аскер колуна
Кызыл байрак туу алган.
Жарды-жалчы кедейди
Жарыкка үндөп чыгарган.
Бадыша менен төрөнүн
Башын кесип коркуткан.
Жарды-жалчы кедейди,
Жарыкка чык деп окуткан
Манаптын барып мээсин
Батыракка чокуткан.
Батыракты кутказган
Башынан көргөн мээнеттен!¹
Кара таман кедейге
Казына мүлкүн ээлеткен.

¹ М э н е т т е н - эзүүдөн деген мааниде айтылган.

Батыракка манаптын
Башын жарып мээлеткен.
Төбөсүнөн бек басып.
Төрөлөрдү жөөлөткөн.
Кызыл аскер жаштарды -
Байчечектей гүлдөткөн,
Партия менен батырак
Байтеректей бүрдөгөн,
Партия менен батырак
Байтеректей бүрдөгөн.
Бай-манаптар, төрөлөр
Батырактан сүрдөгөн.
Бечара жалчы кедейди
Бериштедей жүр деген.
- Жарды, жалчы мээнеткеч,
Жарыкка чык! - деп үндөгөн,
Чарчабагын, мээнеткеч,
Чапкан жолго кир деген.
Маскөөдөн жазып пиргирам¹
- Балшевиктер бил - деген.
Бай-манаптар табынан
Баш көтөргөн ким? - деген.
«Батыракка тийгендер,
Түрмөгө жатсын тим» - деген.
Баарысынан начар деп,
Батыракты иргеген.
Сөзү таттуу Лениндин
Кедейлерге аш болгон.

¹ п и р г и р а м - программа.

Болшевиктин кайраты
Кызыл аскер тыңында.
«Кыйратам!» деп душманды
Кылычы турат кынында.
Айланышкан жоо болсо,
Алдырбайбыз чынында.
Дүйнө жүзү мээнеткеч
Балшевиктин ыгында.

Кызыгышкан жоо болсо,
Кылычын канга сугарган.
«Кыламын» деп душманга
Кызыл аскер куралган.
Кылганын көрүп турганда,
Кылымдын баары кубанган.
Кызыл аскер колуна
Кызыл байрак туу алган.
Жарды-жалчы кедейди
Жарыкка үндөп чыгарган.
Бадыша менен төрөнүн
Башын кесип коркуткан.
Жарды-жалчы кедейди,
Жарыкка чык деп окуткан
Манаптын барып мээсин
Батыракка чокуткан.
Батыракты кутказган
Башынан көргөн мээнеттен!¹
Кара таман кедейге
Казына мүлкүн ээлеткен.

¹ М э э н е т т е н - эзүүдөн деген мааниде айтылган.

Батыракка манаптын
Башын жарып мээлеткен.
Төбөсүнөн бек басып.
Төрөлөрдү жөөлөткөн.
Кызыл аскер жаштарды -
Байчечектей гүлдөткөн,
Партия менен батырак
Байтеректей бүрдөгөн,
Партия менен батырак
Байтеректей бүрдөгөн.
Бай-манаптар, төрөлөр
Батырактан сүрдөгөн.
Бечара жалчы кедейди
Бериштедей жүр деген.
- Жарды, жалчы мээнеткеч,
Жарыкка чык! - деп үндөгөн,
Чарчабагын, мээнеткеч,
Чапкан жолго кир деген.
Маскөөдөн жазып пиргирам¹
- Балшевиктер бил - деген.
Бай-манаптар табынан
Баш көтөргөн ким? - деген.
«Батыракка тийгендер,
Түрмөгө жатсын тим» - деген.
Баарысынан начар деп,
Батыракты иргеген.
Сөзү таттуу Лениндин
Кедейлерге аш болгон.

¹ п и р г и р а м - программа.

Партиясы кемунис
Балшевекке баш болгон.
Кекенишкен душманга
Кебелбес чоюн таш болгон.
Турмуштун дагы туткасы
Кемсомол деген жаш болгон.
Мурунку өткөн башка элден,
Букара менен Ташкенден.
Бул замандын ээси
Жаштар кызыл аскерден.
Балшебекке башка журт,
Кайсы жерде бас келген.
Алтымыш Ленин жашабай,
Акыры өмүрү аз келген.
Батырак менен бартия
Барына жарлык кат берген.
Мурунку пикир жогунан
Кемсомолго бак берген.
Букараны куткарган
Мурунку жырткыч чаяндан.
Уруятка үлгү алган
Ургаачы, эркек аялдан.
Жанындагы кишидей
Жарды-жалчы жай алган.

Бадыша менен төрөнүн,
Башын жарып былчыйткан.
Палитический новий курс
Акырында тынчыйткан.
Азаматты дегдетпей

Аттын мойнун тердетпей.
Тегиз кылган уруят
Тизип койгон берметтей.
Кеңеш менен өстүргөн
Кедейлердин чарбасын.
Кеткен соң Ленин дүйнөдөн
Өрнөгү элди жалгасын.
Манап менен төрөлөр
Батырактан жеңилди.
Укканда чыдап туралбай
Урматтуу жолдоп Ленинди.
Текөөрү болот темирди
Тепкенин чайнап кемирди.
Хуруяттын уругу
Жер жүзүнө себилди.
Элүү төрттө курагы,
Эртелеп кеткен убагы.
Караңгыга жандырган
Карк алтындай чырагы.
Толук журтту кандырган
Тоодон аккан булагы.
Кеңеш менен жүргүзгөн
Кедейлерге сурагы.
Көлөкөлөп турарлык
Күн чыгыштын чынары.
Казак менен кыргызга
Канаты алтын тынары.
«Кадырлуу Ленин өлдү» дейт,
Кандай ылаажы кылалы!
Каршылашкан жоо болсо,

Кан майданга чыгалы.
Адамдын акын жегенди,
Алкымынан сыгалы.
Кырылышкан жоо болсо,
Кыйратып ойрон кылалы.
Ардаутуу жолдош Лениндин
Тизип кеткен планы.
Мээнеткечтер бүт жыйып
Бирлешели, туралы!
Дүйнө жүзүн чакырып:
- Бирлеш! - деген урааны.
Куралышкан кедейге
Кубат болот бу дагы.
Бирликтен башка не дейли?
Бек ныгытып¹ кедейди,
Өнөрү калды дүйнөдө,
Өлдү Ленин дебейли.

Сонун болор тарыгы²,
Суу агызган арыгы,
Бүт дүйнөнүн жүзүнө
Тийип турат жарыгы.

Балшеветтин баарына,
Мээнеткечтин табына,
Жарды-жалчы кубанат
Жаккан Ленин шамына.

¹ Н ы г ы т ы п - кысылатып дегени.

² Т а р ы г ы - тарыхы.

Өзү өлсө да, Лениндин
Өнөрү калды жаркырап.
«Кетебиз, алга жүгүр!» деп
Кедей калкы талпынат.
Кара таман кедейден
Каармандар бар чыгар.
Бечарага бекзаттар
Беттей албай тартынар,
Колунан түштү китеби,
Кожо, молдо, эшендин.
Дарылфунун сабакта,
Окуп жатат нечегдер.
Курап айтса табылат,
Куюлушуп меселдер.
Пураграма жайылды,
Дүнүйөнүн жүзүнө.
Кытай менен кылымдын
Кыйшайбаган көзүнө.
Байналминал үчүнчү¹
Баштаган Ленин кезинде.
Бек ишенди, унутпас,
Мээнеткечтин эсинде.
Үйрөткөн Ленин кедейге
Үчүнчү байналминалдан.
Букара журтту куткарган
Мурунтан көргөн залалдан.
Батыракты куткарган
Басылып жаткан тамандан.

¹ Байналминал - III интернационал.

Урматы ашкан Лениндин
Ушул акыр замандан.
Кейибей киши калган жок
Жакшы менен жамандан.
Жыйырма биринчи жаныбар
Кайгылуу келген кабардан.
Күндү булут баскандай
Жердин жүзү карарган.

Кара таман кедейге
Кайгылуу кара күн болгон.
Байрак алып көтөрүп,
Жоктобогон ким болгон?
Батырак менен партия
Байрак алып топтогон.
Атасы өлгөн калың журт
Арман менен жоктогон.
Бүт дүйнөнүн жүзүнө
Ай баткандай окшогон.
Кара кийди калың журт
Кабары келип почтодон.

Кетип Ленин дүйнөдөн,
Кедейге салды санааны.
Калган соң ыйлап артыңда,
Калың журт кийди караны.
Кейитип алды табийгат,
Кедейлердин көсөмүн.
Жер жүзүнө тараткан
Кемүнүстүн уругун.

Бектер менен төрөлөр
Бели сынып бүктөлүп,
Кемүнүс кедей өкмөтү
Кеңеш менен түптөлүп.
Он биринчи сыязга
Кайгылуу кабар кеп келип.
«Кайран Ленин дүйнөдөн
Өтүп кетти» деп келип.
Кеңештердин сыязы,-
Кедейлердин уясы.
Жолу таза журт үчүн
Жолдош Ленин кыясы.

Баш болот журтка акыры,
Партия орток баягы.
Турмушка Ленин нускасы
Тутка болот аягы.
Урматтуу Ленин өрнөгү -
Уруяттын таягы.
Уруктатып өрнөгүн
Жер жүзүнө жаялы.

Туулгандан душманга
Кылып келген кайратты.
Жашасын деп мээнеткеч
Жасап келген байракты.

Байрак алып колуна,
- Балшевиктин тоюна
Кел! - деп ураан чакырып,

Кедейдин салган жолуна.
Хуруяттын уругун,
Жер түбүнө зилдеткен.
Уюштурган журт кылып
Нечен түркүн миллеттен.
Жер жүзүнүн кедейин
Оң колунан сүрөгөн.
Батырактан жалтанып,
Бай-манаптар жүдөгөн.

.....
Катарга кошуп далайын,
Кара таман биткорду.
Кара көзүн чокутту
Карды салык сүткорду.

Кан соргучтун далайы
Кара көзү челейди.
Катарга кийрип чоң кылган
Кара таман кедейди.
Бекзаттардан арттырган¹
Бечара менен карыпты.
«Адам бол» деп үндөгөн
Артта калган шарыкты².
«Шарык калкы артта деп,
Караңгыда жатпа деп
Эл болушуп өзүнчө
Энчи алууну жакта» деп,

¹ А р т т ы р г а н - бөлгөн, даражасын көтөргөн деген мааниде-

² Ш а р ы к - чыгыш деген сөз.

Шам жаккандай көз ачып,
Шарык калкты телчисин.
Адам окшоп колуна
Алып келсин энчисин.
Кемунустун соңунан,
Киши калбай ээрчисин.
«Партия» деп бакырган,
Батырактан чакырган:
«Жаңы мүчө алсын» деп,
Жарды менен жакырдан,
Айткан жарлык атынан,
Ардактуу Ленин артынан,
Жубанышкан катынан,
Жолдош Ленин атынан,
Бектер менен манаптын
Берекесин качырды.
Кемунустун уругу
Кедейлерге чачылды,
Өрнөгүн ишке ашырды.
Жол-жобосун азыркы
Жоктоп айттым азыраак
Лениндей асылды.

1924-жыл.

КӨК ӨГҮЗ МИНИП МЕН КЕЛИП

Көк өгүз минип мен келип,
Көтөрмөнү ашып сенделип.
Тойго келсем атайын,
Өгүзүмө жем берип.
Жыргатты мени балшевик
Өзүмө кубат дем берип.

СОЮЗ КОШЧУ

Союзга чилен мүчө алдың,
Даража таап, күч алдың.
Бай-манаптан өчүндү
Бир күндө, кедей, үч алдың.

Союз кошчу аталып,
Жарлык алдың, кембагал.
Жарды туруп, кол сунуп,
Барлык алдың, кембагал!

КОММУНИСТТИК ПАРТИЯ

Кез келди, байлар, жатышка,
Кеңешке түк бир катышпа!
Азыткыңды койбосоң,
Кетесиң күндүн батышка.
- Тонуңду, кедей, кий деген,
Калемди, жалчы, чий деген,
Бай-манап, шылуун кулакты
Дөңдү ашырып ий деген.
Кара калк кызматчы¹,
Кан соргучту ыктатты.
Бечаралар бул кезде
Чыгым бербей тынч жатты.
Байды айдап иштетти
Бечара кылучу кызматты.

Билип ал, жарды, баркыңды,
Байкап кара артыңды.
Билесиңби илгерки
Байдан көргөн дартыңды?
Угулуп турат канча кеп,

¹ Кара калк - эзилген эмгекчилер.

Журтту алды балшабек.
Кызыл аскер душманга
Сокку берди канча көп.
Жам уруят ачылып:
«Жарыкка чык» деп чакырып,
Кыянат кылган душмандын
Кыйласы кетти атылып.

Байлар менен манапка
Пайдалаш болуп сарт¹ чыгып,
Эмгекти жарды көп көргөн
Эт менен сөөгү жанчылып.

Малды малай багуучу,
Байлар уктап жатуучу.
Казыналык жумушка
Кембагал, кедей баруучу.
Аны менен тынч койбой,
Раамат чыгым салуучу.
Бирден уюн саттырып,
Кедейден чыгым алуучу.

Койчу келсе талаадан,
Коюн байлар санаган.
Кокустан козу жоголсо,
Койчуну кокуйлатып сабаган.
Караңгыдан чыгарбай,
Кан соргуч болчу Никалай.

¹ Мында соодагерлерди айтып жатат.

Падышалык бузулду,
Байлардан жарды кутулду.
Ар кайсы Союз, облус,
Ачылса сыяз, чогулуш,

Ичибизде жок болду
Илгерки манап «чоңубуз».
Агарсын биздин көөнүбүз,
Аман болсун кемунус.

Кеммунисттик партия
Келди журттун баарына.
Окуу, билим үйрөткөн
Элет кыргыз калкына.
Советский власты
Сактаган Кызыл Армия.
Түбөлүккө башкарат
Кеңеш өкмөт, партия.

БАЙ-МАНАП

(Декламация)

Бай-манап,
Малын санап.
Беш тыйын түшсө,
«Бер» деп кычап.
Бай-манап өткөн,
Учтуу тырмак,
Сөөккө жеткен.
Туруп чалкалап,
Уруп талкалап.
Ошондо тургансың,
Кедей, башыңды калкалап.

КЕСЕЛ КЕДЕЙДИН АРМАНЫ

Жалбарамын жараткан,
Ай-ааламды тараткан.
Жаны ооруган кишини,
Соонун көзүн караткан.

Жайлыктын алды таза экен,
Жанга оору кас экен.
Жаны таза жүргөндө,
Жардымын деген мас экен.

Тазалык дөөлөт чоң экен,
Ооруган киши кор экен.
Аман болсо алты сан,
Андай байлык жок экен.

Чокой кийсем майрыгын,
Жаман чапан айрыгын.
Айыгып кетсем арман жок,
Ден соолук экен байлыгым.

Ак жарманын катыгы,
Кымыздын келбей татыгы.

Жол жүргөндө тынчы жок,
Жорго басык атымын.

Келтирсе кадыр кезекти,
Минер элем эшекти.
Айыкканда арман жок,
Капка терсем тезекти.

Жараткан кылса себепти,
Мага берсе себепти.
Ачыгып ичсем арман жок,
Арпа жарма кебекти.

Ак тон кийсем жылуулап,
Аргымак минсем сулуулап.
Айыга элек чагымда,
Жарашпады бул убак.

Басканда белим сынгандай,
Мусапыр оору кылгандай.
Бадыша болгон оорудан,
Малайлык таза жыргалдай.

Кубатымды кетирди,
Акыл менен эсимди.
Жардымын мен деп кылыпмын,
Таза чакта кесирди.

Бастырбай бутту талытты,
Жаш кезимде карытты.

Арманым жок айыксам,
Бутума кийсем чарыкты.

Онтогон оору жаманын,
Тиледим жандын аманын.
Кайтып келер күн барбы,
Ден соолук кезде заманым.

Ачылар бекен кабагым,
Кеселден кетти амалым.
Ачыкканда арман жок,
Жыңайлак жүрсө таманым.

Колумдагы таягым,
Дүнүйөнүн баянын.
Дартка берчү дабаны,
Жараткан менден аядың.

Кутулбайт бенде казадан,
Арманы жоктур таза адам.
Дабаа тилеп дартыма,
Тилек кылам, жасаган.

Дабаа берсе дартыма,
Жашым отуз алтыда.
Өтүп кетсем дүйнөдөн,
Сөзүм калсын артыма.

Кутулсам дарттан кубат кир,
Куураган сөз кызыл тил.

Кусадар болдум оорудан,
Курбуларым окуп бил.

Табийгаттын балаасы,
Арылса элдин арасы.
Белден бекем жабышса,
Бенденин барбы чарасы.

Дарыландым неченге,
Тапталдым ушул кеселге.
Асыласың кантейин,
Артта калган бечелге.

Алыс кылдың жакынды,
Адаштырдың акылды.
Айыкпастан жүдөтүп,
Мендей шордуу жакырды.

Сыздатасың сөөгүмдү,
Саргартасың өңүмдү.
Акылымды жөн койбой,
Алагды кылдың көңүлдү.

Кедейлер тилейт өмүрдү,
Кечинен бер деп өлүмдү.
Арман кылат соо жүрүп,
Ушу сөзүм төгүнбү?

Болду эми мага жабышпа!
Басып бутум барышка.

Айыгамын деп турам,
Ажырап сенден калышка.

Басып жетсем алыска,
Минсем жылкы чалышка.
Ушу кезде менден тың,
Сексендеги абышка.

Айыксам калам жашарып,
Ошондо моокум басалык.
Арманым жок дүйнөдө,
Айыгып кетсем тазарып.

Ден соолук бөлүм кеңештен,
Өлүп калам дебестен.
Айыктыр деп өтүнөм,
Кресной кирестен.

ДЕН СОЛУК

Ден соолук кезди чынында,
Теңебепмин тыйынга.
Күчөдү оорум чыдатпай,
Былтыркыдан быйыл да.
Калганым ушул болдубу,
Катыша албай жыйынга.
Кайрылып жардам сурадым,
Кызыл крест уюмга.
Кейиштүү кесел дартынан
Кетмек болдум Кырымга.
Мындан башка аракет,
Калган жок менде кылууга.

КАРТОШКА

Кашкулакта чериктин,
Картөшкөдөн майы бар.
Кармай калса булт берген,
Кандай тамак жаныбар.

КҮҢ ЖИЛИК

Эки түгөй күң жилик,
Ар мүчөдөн кем жилик.
Кошуп тартты карынды,
Коңурбай молдо таарынды.
Сорпо келди чөйчөккө
Айта кетем көчөккө.

КҮНӨМ САҢОО

Орозакун, Буудайчы,
Омбудан келген кудайчы.
Бир жол менен жүрө албай,
Болосуң кээде удайчы¹.
Тас Буудайчы дамбылда,
Чаар китеп болгон алдыңда.
Шаркыратып маани айткан,
Шарыяттан тандың да.
Кедейлердин тушунда,
Кемунис боло калдың да.
Шарыят менен закондун,
Кимиси сенин жадыңда.

ТҮРМӨДӨГҮ ЫР

Жыргалдыкта жүргөндө
Туз татышып антташкан.
Пикирди бирге коюшкан,
Бир адамдай болушкан.

¹ У у д а й ч ы - далдалчы деген мааниде.

Жамандык башка түшкөндө
Кабар жок бир да курдаштан.
Аркасын салып кетти го
Акмактар, айтышкан антка турбастан.

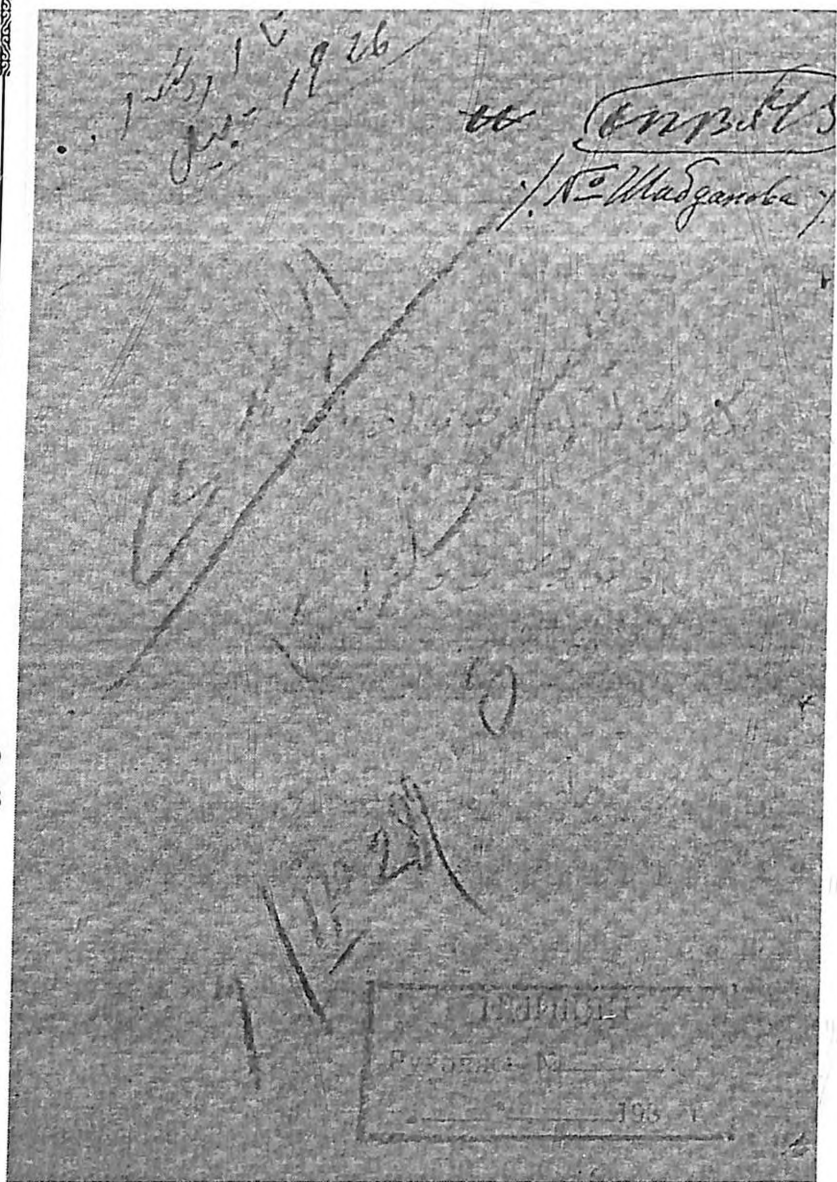
БАЗАР

Тоок базар, мал базар,
Чочко базар, дан базар.
Кеп билбеген наадандар
Акчага жанын алмашар.

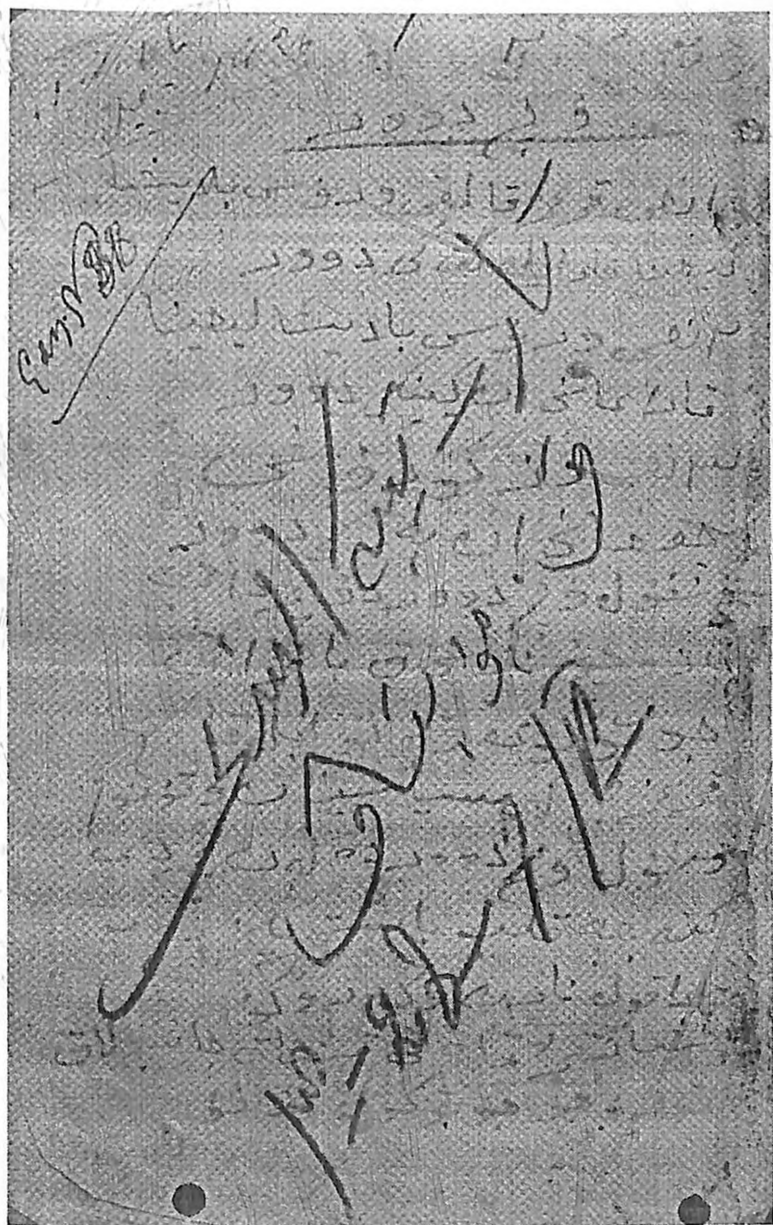
НАСААТ ЫР

Теректин түбү тыг болот,
Жаман адам кырс болот.
Каарына алганда,
Ак жайдын күнү кыш болот.
Акылсыз адам ойлонбой,
Ар кандай ишке туш болот.
Акылы жок ургаачы,
Алтымьшка чыкканда
Аземденип кыз болот.
Акылман болсо алганы,
Азамат көөнү куш болот.
Акылсыз болсо алганы,
Азамат ичи бук болот.

«Кесел кедейдин арманы». 1926-жыл.

«Үч доор» чыгармасы. 1926-жыл.

С. С. Якутский

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

Жураев

بادشاہ نور اوگتوگتو
 آمیلیان شاستیوش
 سزده یقین جولوقه فی چای
 که گشتی رگه باشیوش
 لنین نامیشی اونا چای
 سزده یکه سزده ی جولوقه چای
 یاه شاماناب بایلو لای
 قیلمینان آداشار
 بدیشاچ بایچلدار
 که ده یکه جوقه 40
 باشاوه ککه لنین
 بایر انک استار قوراه
 ایلادی سزده ی ناپاسدان

2. Чапач түрмөсү (X)

Абылкасым буюм күйүтү (X X X)

Атасы менен жалгын
Чапач буюм - Чапач

1. Дүкөн - өлбөтүң
Өлбөтүң - өлбөтүң.

Атасы менен жалгын
Чапач буюм - Чапач
Атасы менен Чапач

Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач
Чапач буюм - Чапач
Чапач буюм - Чапач
Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач

Чапач буюм - Чапач

1926 - жыл - Чапач буюм - Чапач
Чапач буюм - Чапач

«Качак турмушу». 1926-жыл.

Абылкасым Жутакеев (сол жақтан биринчи).
1924-жыл.

АРАЛАШ ТЕРМЕ

Баары сөздү жоготуп,
Башынан айтып берейин.
Бала-бакыра, кыз-кыркын,
Жашынан айтып берейин.
Эс-акылы кирбеген,
Балдардан айтып берейин.
Эрине теңтуш болбогон,
Салбардан айтып берейин.
Ардактаган жанга өлчөп,
Атыңдан айтып берейин.
Абийири жок урушчаак,
Катындан айтып берейин.
Айткан сөзү кайраттуу
Барган сайын курчуган,
Же кемпирден айтып берсемби?
Каз элечек зыңкыйткан,
Же келинден айтып берсемби?
Өзү жаман, түйдөк чач,
Же кыздардан айтып берсемби?
Ар кыялы жакпаган,
Же балдардан айтып берсемби?
Айткан сөзү нускалуу,
Же карыдан айтып берсемби?

Эрине теңтуш болбогон,
Же баягы салбардан айтып берсемби?
Келиниң жаман болгон соң,
Келте ооруган дарт өйдө.
Алтыммыш атан төөдөн,
Жалгыз өркөч пил өйдө.
Жетеси жок бычактан,
Жулкуп жесе тиш өйдө.
Айласыз алтоо болгончо,
Адемиден бирөө өйдө.
Жер үстүндө жандардан,
Баарысынан киши өйдө.
Жигитти мээнет чырмаса,
Алганы жаман бир болот.
Келинди мээнет чырмаса,
Кайненеси кас болот.
Кедейди мээнет чырмаса,
Аштыгы чыкпай аз болот.
Баланы мээнет чырмаса,
Башы жара таз болот.
Кызды мээнет чырмаса,
Атасынын төрүндө,
Көп олтуруп кор болот.
Тузду мээнет чырмаса,
Талкы чыгып шор болот.
Бедери жок торкодон,
Бек токуган мата өйдө.
Бек семирген кунандан,
Арык да болсо ат өйдө.
Медери жок туугандан,

Бек кармашкан жат өйдө.
Кулан кууп бел ашса,
Куп семирген кунандан,
Арык да болсо ат өйдө.
Кубаты жок туугандан,
Кол кармашкан жат өйдө.
Сан малдуу сараң байлардан,
Сарамжалдуу март өйдө.
Алдыңда акын сайраса,
Санаты кетпес бөпбөөдө.
Алдыңда агаң бар болсо,
Каухар чырак шамга тең.
Устаттан сабак алсаңыз,
Алма, шекер, балга тең.
Катының жаман болгон соң,
Айыкпаган дарт менен тең.
Уулуң жаман болгон соң,
Апийимчи сарт менен тең.
Кызың жаман болгон соң,
Ит ичкен арам аш менен тең.
Келиниң жаман болгон соң,
Керексиз жаткан таш менен тең.
Агаң жаман болгон соң,
Атышып жүргөн кас менен тең.
Иниң жаман болгон соң,
Арак ичкен мас менен тең.
Кыямдуу ишти өткөрүп,
Кырка чыкса жаш менен тең.
Жакшы жаман катындын,
Тарыхын жазам билгенден.

ЭРКИН-ТОО

Элибиздин конушу -
Эркин-Тоонун арасы.
Эми кирди катарга.
Эзилген кыргыз баласы.
Элиме эркин нур чачты
Лениндин баанасы.

Эмгек кылса, береке
Чүйдун сары талаасы.
Кош кара атка чектирген -
Арабасы, чанасы.

Калкыбыздын конушу -
Карлуу тоонун арасы.
Катарга жаңы кошулду
Кара кыргыз баласы.
Калкыма жарык нур чачты
Коммунисттин баанасы.
Жайлап, кыштап тоо башын -
Көчмөн кыргыз каадагы.
Керектүү шаар эл үчүн
Бишкек. Токмок калаасы.
Каалаганын таап алат
Кара кыргыз баласы.
Жердеген жанга жагымдуу

Бек кармашкан жат өйдө.
 Кулан кууп бел ашса,
 Куп семирген кунандан,
 Арык да болсо ат өйдө.
 Кубаты жок туугандан,
 Кол кармашкан жат өйдө.
 Сан малдуу сараң байлардан,
 Сарамжалдуу март өйдө.
 Алдыңда акын сайраса,
 Санаты кетпес бөпбөөдө.
 Алдыңда агаң бар болсо,
 Каухар чырак шамга тең.
 Устаттан сабак алсаңыз,
 Алма, шекер, балга тең.
 Катының жаман болгон соң,
 Айыкпаган дарт менен тең.
 Уулуң жаман болгон соң,
 Апийимчи сарт менен тең.
 Кызың жаман болгон соң,
 Ит ичкен арам аш менен тең.
 Келиниң жаман болгон соң,
 Керексиз жаткан таш менен тең.
 Агаң жаман болгон соң,
 Атышып жүргөн кас менен тең.
 Иниң жаман болгон соң,
 Арак ичкен мас менен тең.
 Кыямдуу ишти өткөрүп,
 Кыркка чыкса жаш менен тең.
 Жакшы жаман катындын,
 Тарыхын жазам билгенден.

ЭРКИН-ТОО

Элибиздин конушу -
Эркин-Тоонун арасы.
Эми кирди катарга.
Эзилген кыргыз баласы.
Элиме эркин нур чачты
Лениндин баанасы.

Эмгек кылса, береке
Чүйдүн сары талаасы.
Кош кара атка чектирген -
Арабасы, чанасы.

Калкыбыздын конушу -
Карлуу тоонун арасы.
Катарга жаңы кошулду
Кара кыргыз баласы.
Калкыма жарык нур чачты
Коммунисттин баанасы.
Жайлап, кыштап тоо башын -
Көчмөн кыргыз каадасы.
Керектүү шаар эл үчүн
Бишкек. Токмок калаасы.
Каалаганын таап алат
Кара кыргыз баласы.
Жердеген жанга жагымдуу

Жемиши жерге төгүлгөн.
Ар жыгачтын башынан
Аяктай алма көрүнгөн.
Ал келип жыйнап ала албай,
Алчасы жерге көмүлгөн.
Арпа, таруу, алтын дан
Ак буудай чыгат эгинден.
Ар тешеден кеминен
Алтымыш бут дан берилген.
Ачка жан келип тоюнган
Айтылуу Токмок, Кеминден.

Каалаган адам казып жейт
Картөшкөдөн майы бар.
Көңүлдү такыр калтырбайт
Канча жесе жаныбар.
Коон, дарбыз, бадыраң,
Капуста, пияз дагы бар.
Кымбат баалуу кызылча
Кант татыган даамы бар.

Ашкабак, сабиз, бүлдүркөн,
Ар түрлүү жемиш баары бар.
Берекелүү кең Чүйдүн
Баа жеткис бийик наамы бар.

Жаныбарым Ысык-Көл,
Жайкалган шибер нечен төр,
Жаздын күнү мал тууса,
Жалгыз улак өлбөйт төл.
Жалган десең сөзүмдү,
Сонундукка барып көр.

Кекилик, чил, бөдөнө,
Керүүлөрдө быкылдап,
Сай-сайында сууларда
Сазан балык чылпылдап,
Балыкчы кедей бай менен
Укугун коргоп тыкылдап,
Кызыл түлкү көргөндө
Кынжыда тайган кыңкылдап,
Керилип көлдүн жээгинде,
Келин-кыз жүрөт шыңкылдап.

Каз, өрдөк сүзүп каңкылдап,
Канаты күнгө жаркылдап,
Токоюнда тоту куш
Туңжурап уктап салкындап,
Бозум түлөк шумкар куш
Бөксөсүндө шаңкылдап,
Тоосунда элик бакырган,
Токойдон күкүк чакырган,
Бастырып аң ууласа,
Бастек корооз атылган.

Жүнүн салып мамыкка,
Этин туздап катырган.
Кызыгы сонун Эркин-Тоо,
Кымызын төрдө сапырган,
Ысык-Көлдү жердеген -
Бапа менен белеги.
Байлыгына жараша
Бал түшүргөн челеги.
Кекилик, чил, бөдөнө,
Кедейлердин жегени.
«Айланасы Ысык-Көл»

Ачка болбойт» дегени.
Кара кыргыз калкына
Ысык-Көлдүн кереги.
Байсоорун менен Каракол
Базарынын кенени.
Баарысына илинди
Октябрдын желеги.

Эркин-Тоонун арасы -
Мал жайылган боз адыр,
Сүрөк бээси төлдөгөн.
Сүт кымызы көлдөгөн
Соң-Көл менен Суусамыр.
Байтал бээси төлдөгөн,
Бал кымызы көлдөгөн,
Короосуна кой толуп,
Кокту менен өрдөгөн.
«Жараштырып айтты» деп,
Жалган ойлор көрбөгөн.
Жазында малы төлдөсө,
Жалгыз улак өлбөгөн.

Кочкор-Ата эң сонун
Кышкы малдын аманы ай,
Кызыл мунар Кызарттын
Жаздын күнкү шамалы ай.
Кызыгып эл жердешет,
Шамалына карабай.
Чарчабастан мал баккан
Чарбадардын амалы ай.
Тулпар чыгат жылкыдан
Туяктары чарадай.
Уйлар чыгат Кочкордон

Эмчектери баладай.
 Тоолору турат томсоруп,
 Анткени, өспөйт карагай.
 Кочкордун эли көрбөгөн
 Тал, теректен бөлөктү.
 Көңүл ачып көрүп кел
 Кара-Кужур, Төлөктү.

Конуш, өрүш малга жай
 Коңур-өлөң, Ала-Баш.
 Кыштоо малга эң сонун
 Кар-Кужур, Кара-Саз.
 Зоок кылуучу бир жайлоо
 Солтон-Сары, Соку-Таш.
 Кызыкпагын чөбүнө
 Кыш болгондо кайра кач.

Эриккенди жазарым,
 «Эркин-Тоо» деген казалым.
 Эркин-Тоону жердеген
 Эл үчүн арнап жазамын.
 Эзилген кыргыз баласы,
 Эми ачылды базарың.
 Мээнетиң кетпейт бекерге
 Эмгектенип жашагың!

Кызыктуу жерин ырдадым
 Кымбаттуу Кочкор-Атанын.
 Эскерсең эстеп жүрөрсүң,
 Курбу-курдаш катарым.
 Ат-Башы менен Нарыңды
 Жердеген адам болуп мас,
 Ат такалап минбеген

Жеринде жок жалгыз таш.
Кара сууну бойлошуп,
Каркылдап учат өрдөк, каз.

Эчки теке жайылган
Эркин-Тоонун таштары.
Канат кагып зыпылдап,
Каркылдап учкан каздары,
Тээп терек селкинчек
Кыз-келиндин жаштары,
Ит агытып, куш салган,
Боз балдардын маштары.
Кызыгышып ойногон
Кыз-келиндин күлүшү.

Кымыз жыйнап, той берген,
Кочкор сойгон үлүшү.
Боз үй тигип, бээ байлап,
Борум менен жүрүшү.
Жүтөн менен куюшкан
Шырыктаган күмүшү.
Ак-Сай менен Арпада,
Көчсө конуп шиберге,
Көрсө кумар таркаган.
Калк чогулуп, той берген
Казы менен картадан.
Кол куушуруп, кой сойгон
Мейман келсе канча жан,
Биринин этин бир жешип,
Анан кийин таркаган.
Ала-Тоолук кыргыздар
Бардыгы сонун март адам.

Эркин болду эл үчүн
Ала-Тоонун элеси.
Абасына адамдын
Таза өскөн денеси,
Боз үй тигип, бээ байлап,
Суу боюнда желеси.
Кой сүтүнөн бышырган
Курут жайган сереси.
Кадырлуу ырды «Күйгөн» - деп,
Кайни менен жеңеси.
Жерге да, элге бак берди
Балшебектин кеңеши.

Жердебесе, чынында,
Жердин сырын билеби?
Ак-Сай менен Арпанын
Байчечекей шибери.
Байкап турсаң кубулжуп,
Кызыл-жашыл иреңи.
Беттен сылап буруксуп,
Соккон желдин илеби,
Баш кошолук, батырак,
Туура жолго кирели.
Бирдиктүү бол деп чакырат
Балшебектин тилеги.

Берметтей тунук булагы,
Бетинде кийик улагы.
Бел курчоодон оролуп,
Бетеге, шибер тулаңы.
Кубулжуп жашыл көк болгон
Түрдөнүп жердин ыраңы.
Тоосунда сайрап улары,

Теминип куштун кырааны,
Жердеген адам бул жерди
Таркабайбы кумары?
Эркин-Тоонун башынан
Эми ачылды туманы.
Бардык жерге угулду:
- Жоготтук, - деп, - зулумду -
Батырактын урааны.
Аң ууласаң адырдан,
Ат-Башы менен Нарындан,
Ар бир түрдүү илбесин,
Каалаганың табылган.
Аксай менен Арпаны
Көрбөгөн адам сагынган.

Жайлоого ошол эң сонун
Жаңы-Жер менен Тарагай,
Жаккан оту карагай.
Жабык бою кар түшөт
Кыштын күнкү жаманы ай.
Мал бактырган зордуктап,
Букараны манабы ай!
Азап тартса кыйналып,
Ал-жайына карабай,
Азыркы өкмөт адамды
Алдейлеп сүйөт баладай.

АТ-БАШЫ

Адырында тулаңы,
Айрылып чыккан шыбагы,
Ак-Сай менен Ат-Башы
Ат семиртер ыраңы,
Ар кайсы жерден жыбылжып,
Агып жатат булагы.
Жаныбарым Ат-Башы
Жаннатка окшош сыягы.

Жеринде жок жалгыз таш,
Жердеген адам болгон мас.
Өйүз-бүйүз талаасы,
Ортосу шибер өндүр саз.
Токоюнда кыргоолу,
Топтошуп учат өрдөк, каз.

Жанында жакын шаары бар,
Сатып алса, базарда
Самагандын баары бар.
Сарамжалы бир кыйла
Жардынын кылган камы бар.
Тоосунда четин, карагай,
Токоюнда талы бар.
Оюн-тоосун карасаң
Ошол жерде малы бар.
Жаныбарым Ат-Башы,
Андай жер кайдан табылар!

ТҮШҮНДҮРМӨ

«Үч доор». Бул чыгарма Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Чыңгыз Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Кол жазмалар фондусунан алынды. Инв. №23/216. (Мындан ары КФ деп кыскартылат). 1926-жыл, март айы. Араб тамгасы менен жазылган. Көлөмү 64 бет.

Кол жазманын башталышында эле автор (Абылкасым Жутакеев) чыгарманын мазмуну жөнүндө маалымат берип, Билим комиссиясына кыскача өтүнүч менен кайрылган: «1инчи. Кыргыз калкы орус падышалыгына карай элегиндеги доор. 2инчи. Орус падышалыгына карагандан кийинки доор. 3үнчү. Өзгөрүш чыккандан берки доор. Ушул үч доорду ырдап жазуучу Нарындык батрак Жутакей Абылкасым. Кыргыз билим комиссиясынан өтүнөм. Ушул «Үч доор» деген ырды китепче кылып бастырыңыз деп. Каракол Нарын округу. Шаркыратма эли. Кыштак Жанбулак. Түзүүчү Жутакей уулу».

А. Жутакеевдин чыгармалары катары эсептелген бул кол жазма китепчеде ошол эле Жанбулакта жашаган Шакебаев Жоломандын (дагы бир жерде Шакебаев Саватар) жазып өткөргөн чыгармалары да бар.

Кыргыз фольклорун жыйноочу Каюм Мифтаков: «Тартипке алынды. К. Мубтак. 1928-жыл, 7-май» - деп биринчи бетке, кол жазманын үстүнөн бастыра жазып койгон.

Абылкасымдын кол жазмасына кийлигишип, башка бирөөлөр темалардын аталышын өзгөртүп салган. Биз автор кандай жазса, кандай атаса ошондой калтырдык. Бул көлөмдүү чыгарманын аягында кыскача өтүнүч кат бар. Аны биз толук келтирели:

ӨТҮНҮЧ

Эрктүү билим комиссиясына!

Ушул «Үч доор» деген ырды мурунку жиберилген Орто Азия улут чек арасына карай бөлүнгөндөгү ырга кошуп китепче кылып чыгарууңузду тиленем.

Жанада мындан мурун 25инчи жылы Эркин-Тоо гезитинин 40ынчы 4инчи санына Данияр уулунун көрсөткөн прагам жобосуна ылайык 12 бап адабият жиберген элем. Ошону дагы ужутка ашырың. Мен өзүм оору болуп баралбай барлык кызматты институтта окуучу Жамантай Байсал уулуна тапшырдым. Жогоруда жиберилген китепчелерден ысырапке Байсал уулуна да берип...» (андан ары окулбайт, барак кыркылып калган). А. Жутакеевдин бул чыгармасынын кол жазма түрүндөгү жана машинкага терилген бир нече көчүрмөсү бар. Тилекке каршы ал көчүрмөлөр так эмес.

«Кесел кедейдин арманы». Бул арман ырды А. Жутакеев өз колу менен жазган. Араб тамгасында. 1926-жыл, 3-сентябрь. КФ, инв. №25/218, 137-146-бет.

Ырдын акырында автор тарабынан төмөнкүдөй өтүнүч кат жазылган:

«Кыргыз билим комиссиясына өтүнүч. Ушул «Кесел кедейдин арманы» деген ырды текшерип көрүп ылайыктуу болсо бастырууңузду өтүнөмүн. 1925-жылы май айында «Лениндин» экинчи кошогуң, өзүмдүн тар-

жымалымды жазып Арабай уулуна тапшыргамын. Ошолорду таап алып бастырууңузду өтө үмүт кылам.

«Качак турмушу» деген 16-жылдагы кыргыздын турмушун дагы жибердим, үч доор. Ушулардын аягына кошуп «Кесел кедейдин арманы» деген ырды жыйнап китепче кылып таратууңузду көп, көп тиленем. Жутакей уулу Абылкасым».

«Ленин кошогу». 1924-жыл. Жазган акын Жутакеев Абылкасым. Нарын, Жан-Булак айылынан. КФ, инв. 570/5208.

«Ленинди жоктоп батрактардын кошогу». 1924-жыл. Абылкасымдын бул кол жазма түрүндө сакталган чыгармасын Кубанычбек Маликов тапшырган. КФ, инв. № 192/403.

«Качак турмушу». Бул чыгарманы А. Жутакеев 1926-жылы жазып, Билим комиссиясына тапшырган экен. 1928-жылы 19-апрелде Каюм Мифтаков «1916-жылдын козголоңу» деген кол жазма түрүндөгү жыйнак түзүп, башка акындардын чыгармалары менен кошо жыйнакка көчүрмөсүн берген. КФ, инв. № 9/202. Түп нускасы белгисиз. 1932-жылы декабрь айында бул чыгарманы алгачкы тарыхчы Белек Солтоноев көчүрүп алган.

«Эл качканда», «Чегиртке каптаганда», «Ленин кошогу», «Абдырай өлгөндөгү кошок», «Түрмөдөгү ыр», «Базар», «Жетимдик», «Ленин», «Ат-Башы» деген ырларды 1968-жылы Эшимбеков Салбардан Сарымсаков Абдырай жазып алган. КФ, инв. № 25/218. Ушул эле чыгармаларды А. Сарымсаковдон Э. Мамбетсеитова көчүрүп алып, 1979-жылы Кол жазма фондусуна тапшырган. КФ, инв. № 687/5325, 2-папка.

«Жалгыздык», «Ден соолук», «Насаат ыр», «Картошка», «Күң жилик», «Казыга», «Баатыркандын ко-

шогу», «Кыз Жибек», «Куба кой менен ээси», «Күнөм саноо», «Аты жоголгондо жар чакырганы» деген чыгармалар акындын үй-бүлөсү сактап жүргөн кол жазма материалдан алынды. Бул ырларды 1993-жылга чейин акындын уулу Союз Абылкасымов эл арасынан жыйнап, жазып алып жүргөн. Алардын айрымдарын акындын жакын тууганы Бердигулов Ысак, замандаш курбусу Жаналиев Абдырахман айтып берген.

«Ленин кошогуна», «Бай-манап». Бул чыгармаларды А. Эскенканов Ак-Жар кыштагынын тургуну Мамырбаев Мөкүштөн жазып алган. («Советтик Кыргызстан», 1989, 8-февраль; «Нарын правдасы», 1988, 6-октябрь).

«Көк өгүз минип мен келип...» Бул ыр Байдылда Маленов жыраялаган макаладан алынды. («Ленинчил жаш», 1958, 27-июль).

«Аралаш терме». Абылкасым Жутакеевдин 1988-жылы басылып чыккан «Ленин кошогу» ыр жыйнагынан алынды.

«Жокчулук». Абылкасым Жутакеевдин уулу Союз Абылкасымов жыйнап өткөргөн материалдан. Бул ыр болжол менен 1910-жылдары ырдалган экен. КФ, инв. № 25/218.

«Какшатып алдың чыгымды». Кыргыздын моңолдор уруусунан чыккан Чойбектин уулу Абдырай болуш менен Салмаке болуш болуштукту талашканда элдин кыйналганын көрүп Абылкасым ырдаган экен. Рыскелдиев жана Алтыбаев деген адамдардан жазылып алынган. Ыр «Кандайча сенин сурагың» деп да аталат. Жазып өткөргөн - Союз Абылкасымов. КФ, инв. № 25/218.

«Арык кыздырган төрөгө». Азыркы Жан-Булак кыштагына жаңы арак казылган жылы Ат-Башыдагы

Ак-Жар айылынан он киши менен Абылкасымды арык казууга жиберет. Ошондо оор жумушка жана ачкалыкка чыдабагандар качып кетет. Бөлүп берген жерди Абылкасым баштап алты киши чаап бүткөрүүгө туура келет. Ошондо алыш чаптырган төрөгө ырдаган. Алыш чабууга кошо барган Кенжебаев Кадырдан жазып алган - Союз Абылкасымов. КФ, 25/218. Башталышындагы төрт сап ыр Н. Жаналиевдин жарыялаган макаласынан алынды («Нарын правдасы», 1978, 21-сентябрь).

«Коммунисттик партия». 1924-жылы азыркы Жан-Булак айылында батрак-кедейлердин чоң жыйналышы болуп, ошол жыйында Абылкасым Жутакеев элге үгүт катарында ырдаган. Бул ырды ошол кезде Абылкасымдан окуп жүргөн Кыдыралиев Карыбек айтып берген. Жазып өткөргөн - Союз Абылкасымов. КФ, инв. № 25/218.

«Эркин-Тоо». Эл үркүп кайра келгенден кийин Абылкасым «Эркин-Тоо» аттуу поэма жазган. Кол жазмасы сакталбай калгандыктан Абылкасымдын аталаш тууганы Рахманов Шерматтын айтуусу боюнча жазып алган - Союз Абылкасымов. КФ, инв. № 25/218.

«Ыракмат тууган энеге». 1925-жылы Абылкасым Соң-Көл жайлоосуна мал санакка барат. Ошондо элдин жашоо-турмушун, көрсөткөн урмат-сыйын көрүп, ушул турмушка жеткирген Ленин экендигин ырга кошкон. КФ, инв. № 25/218.

«Раатчы». Жан-Булак кыштагынын тургуну Кыштообаев Ыбырайдан жазып алган Союз Абылкасымов. КФ, инв. № 25/218.

«Союз кошчу». Бул ыр Байкожоев Акундун айтуусу боюнча жазылган. Жазып алган - Союз Абылкасымов. КФ, инв. № 25/218.

МАЗМУНУ

Абылкасым Жутакеевдин көркөм-адабий мурастары	3
Жетимдик	38
Жокчулук	39
Жалгыздык	40
Арык каздырган төрөгө	41
Раатчы	41
Какшатып алдың чыгымды	42
Абдырайдын кошогу	43
Казы манапка	44
Баатыркандын кошогу	45
Кыз Жибек	47
Куба кой менен ээси	50
Аты жоголгондо жар чакырганы	51
Качак турмушу	58
Эл качканда	91
Чегиртке каптаганда	95
Үч доор	96
Ленин	135
Ыракмат тууган энеге	136
Ленин кошогу (I вариант)	138
Ленин кошогу (II вариант)	147
Ленин кошогуна	148
Ленинди жоктоп батрактардын кошогу	149
Көк өгүз миниги мен келип	164

Союз кошчу	165
Коммунисттик партия	166
Бай-манап	169
Кесел кедейдин арманы	170
Ден соолук	175
Картошка	175
Күң жилик	176
Күнөм саноо	176
Түрмөдөгү ыр	176
Базар	177
Насаат ыр	177
Аралаш терме	184
Эркин-Тоо	187
Ат-Башы	195
Түшүндүрмө	196

АБЫЛКАСЫМ ЖУТАКЕЕВ

Түзгөн: Ибраимов Кубат

Тех. редактор Бокоева Н.

Корректор Ыйсеева Н.

Компьютердик калыпка салган Абдыкалыкова А.

Терүүгө 01.11.13-ж. берилди.

Басууга 13.12.13-ж. кол коюлду

Офсет кагазы. Формат 84x108^{1/16}. Көлемү 12,75 б.т.

Нускасы 100. Заказ № 1218.